SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Z OBSAHU

Á. Kráľ, Problémy slovenskej ortoepie ■ J. Mlacek, K syntaxi v súčasnej slovenskej poézii

DISKUSIE

L. Dvonč, Zo skloňovania gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine ■ M. Pisárčiková, K niektorým otázkam využitia synoným v jednozväzkovom výkladovom slovníku

ZPRÁVY A POSUDKY

Zasadanie Medzinárodnej terminologickej komisie lingvistickej. J. Ružička ■ Zpráva o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1964—1965. L. Dvonč ■ Voprosnik obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa. Š. Lipták ■ Novšie výskumy jazyka a štýlu modernej prózy. M. Ivanová-Šalingová ■ Veľký rusko-slovenský slovník. Š. Peciar ■ Jazykové nedostatky rubriky Otázky a odpovede v časopise Tréner a cvičiteľ. E. Tvrdoň.

ROZLIČNOSTI

ODPOVEDE NA LISTY

6 | 31 | 1966

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. dr. Eugen Jóna, CSc.
VÝKONNÝ REDAKTOR
dr. Ladislav Dvonč, CSc.
REDAKČNÁ RADA
doc. dr. V. Blanár, DrSc., dr. L. Dvonč, CSc., J. Holý, CSc., dr. G. Horák, CSc., dr. J. Horecký, DrSc., prof. dr. E. Jóna, CSc., doc. dr. F. Miko, CSc., doc. dr. P. Ondrus, CSc., univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc., doc. dr. J. Ružička, DrSc., dr. M. Šalingová, CSc.
REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

(Slovenská reč 31, 1966, č. 6)

Á. Kráľ, Problémy slovenskej ortoepie . . . 325
J. Mlacek, K syntaxi v súčasnej slovenskej poézii 335

DISKUSIE

L. Dvonč, Zo skloňovania gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine 341
M. Pisárčiková, K niektorým otázkam využitia synoným v jednozväzkovom výkladovom slovníku 349

ZPRÁVY A POSUDKY

Zasadanie Medzinárodnej terminologickej komisie lingvistickej. J. Ružička 353
Zpráva o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1964–1965. L. Dvonč 354
Voprosnik Obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa. Š. Lipták 357
Novšie výskumy jazyka a štýlu modernej prózy. M. Ivanová-Šalingová 358
Veľký rusko-slovenský slovník. Š. Peciar . . 361
Jazykové nedostatky rubriky Otázky a odpovede v časopise Tréner a cvičiteľ. E. Tvrdoň . . 367

ROZLIČNOSTI

Týždeň — týž-dňa, či *týžd-ňa*? L. Dvonč . . 370
O slove *sená*. M. Ivanová-Šalingová . 371
K otázke skloňovania a pravopisu slova *bikini — bikiny*. L. Dvonč 372
Kroměříž — Kroměříže, či *Kroměříža*? L. Dvonč 374
Ink — príd. meno *inský*. L. Dvonč 375
Vnútri a *vo vnútri*. Š. Lipták 375

ODPOVEDE NA LISTY

Takých desať rokov. G. Horák 377

(Pokračovanie obsahu na 3. str. obálky)

„Podprsenka“ pre kravy? G. Horák . . . 377
Reagencia a *reakcia*. I. Masár 378
Vibrio. I. Masár 378
Fasovať — dostať, dostávať, vybrať. I. Masár . 379
Operátor, operatér. I. Masár 379
Idem pri dom, pri školu. M. Pisárčiková . 380
Branislav — Braňo — Branko. E. Smiešková . 380
Oslovenie „pani doktor“ je nesprávne. E. Smiešková 380
Výslovnosť slov *komunista, dekan, lektor*. J. Oravec 381
Kde ideš? J. Oravec 381
Býva, je na internáte — v internáte. J. Oravec 382
Index k 31. ročníku Slovenskej reči. Š. Lipták 383

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 31 — 1966

ČÍSLO 6

Ábel Kráľ

PROBLÉMY SLOVENSKEJ ORTOEPIE

1. 1. V slovenskej jazykovede stojíme pred úlohou preštudovať zvukovú stránku slovenčiny a napísať fonetiku slovenčiny. Táto práca bude mať význam pre ďalšie štúdium slovenčiny a môže splniť významnú úlohu aj v jazykovej praxi hlavne spolu s ortoepickou príručkou spisovnej výslovnosti.

Obe práce sa vzájomne viažu. Ortoepická príručka kodifikuje pre spisovný jazyk istý typ výslovnosti, istý výber z variácií zvukových prostriedkov daného jazyka. Fonetika zasa objasňuje materiálnu podstatu rečových signálov, procesy ich percepčnej analýzy a čo je v tejto súvislosti zvlášť dôležité, študuje aj artikulačné procesy produkcie reči. Preto môže dať i návod, ako isté zvuky reči tvoriť. Medzi týmito prácami — ak nám ide aj vo fonetike o opis spisovnej výslovnosti — nemôže byť rozpor v ponímaní spisovnosti. Fonetický opis spisovnej výslovnosti predpokladá, že je známa norma výslovnosti, prípadne už jej kodifikácia. Na druhej strane fonetické poznatky sú reálnou súčasťou bázy, na ktorej moderná ortoepia stojí. A tak si aj v súvislosti s prácou vo fonetike kladieme dnes tie isté otázky, o ktorých sa u nás začalo diskutovať, keď sa rozbehla práca na ortoepickej príručke slovenčiny.

1. 2. Hoci sa otázkam spisovnej výslovnosti slovenčiny venovala pozornosť už dávnejšie (okrem poučiek, ktoré sú v gramatikách a hlavne v Pravidlách, a mnohých článkov o slovenskej výslovnosti, máme aj dve monografie a jednu vysokoškolskú príručku o slovenskej výslovnosti[1]), jednako slovenská ortoepia nie je náležite spracovaná — chýba normatívna príručka spisovnej výslovnosti.

V súvislosti s prácou na tejto príručke boli publikované niektoré náhľady na riešenie problematiky slovenskej ortoepie. Podľa môjho názoru publikované návrhy neukazujú správne riešenie tejto problematiky. Chcem

[1] H. Bartek, *Správna výslovnosť slovenská*, Bratislava–Martin 1944; J. Stanislav, *Slovenská výslovnosť*, Martin 1953; V. Záborský, *Výslovnosť a prednes* (skriptum), Bratislava 1965.

ukázať v čom a prečo s nimi nesúhlasím a pokúsim sa načrtnúť inú koncepciu riešenia tejto úlohy slovenskej jazykovedy. Nestaviam si za cieľ podať sústavnú analýzu problémov všeobecne a otázok slovenskej výslovnosti špeciálne. Chcem si len všimnúť najdôležitejšie črty ortoepie, uvažovať o zásadách kodifikácie slovenskej spisovnej výslovnosti i o jej prameňoch.

2. 1. Naša problematika si ponajprv vyžaduje analýzu dnešného stavu slovenskej ortoepie v praxi. Kodifikácia spisovnej výslovnosti predpokladá štúdium normy výslovnosti spisovného jazyka. Tú musíme hľadať u jej nositeľov — u používateľov spisovného jazyka, v ich jazykovej praxi. Ale k jazykovej praxi nemôžeme pristupovať bez hodnotenia.

V posledných rokoch sa u nás všeobecne konštatoval nízky stav jazykovej kultúry. Predpokladám, že sa hodnotenie tohto stavu týka aj výslovnosti. Pritom je veľmi príznačné, že sa otázkam zvukového stvárňovania spisovných prejavov nevenovala takmer nijaká pozornosť ani v tejto diskusii. Príčiny vidím v tomto: 1. Teoretický základ. a) Zaostávame vo fonetickom výskume slovenčiny. b) Jazykovú prax ovplyvnili niektoré nesprávne tendencie v teórii jazyka. c) Prejavili sa aj nedostatky existujúcej kodifikácie spisovnej výslovnosti. — 2. Jazyková prax. a) Neaktivizoval sa vzťah používateľov spisovného jazyka k praktickým otázkam výslovnosti. b) Otázky výslovnosti si nevšímala ani jazykoveda. c) Veľmi negatívnym faktorom je zlý stav jazykovej výchovy na školách a celkom mimoriadne v oblasti fonetiky spisovného jazyka. — 3. Faktor spoločenského vývinu. Po masovom rozšírení moderných komunikatívnych prostriedkov sa význam hovoreného slova výrazne zvyšuje a vypuklejšími i naliehavejšími sa stávajú aj otázky ortoepie.

2. 2. Súčasné pôsobenie týchto činiteľov zapríčinilo, že ustaľovanie normy spisovnej výslovnosti zaostávalo a omeškával sa aj jej vývin oproti tým (jazykovedou regulovaným) pohybom, ktoré boli v ostatných plánoch spisovného jazyka. Fragmentárna kodifikácia a jej nesústavné začlenenie do Pravidiel slovenského pravopisu zapríčinili, že sa kodifikácia spisovnej výslovnosti necítila taká záväzná ako kodifikácia iných plánov spisovného jazyka. Možno povedať, že vývin výslovnosti bol len živelný a nijaká národná inštitúcia nezískala ako celok všeobecnú autoritu vzoru spisovnej výslovnosti. Zdá sa mi, že si naopak ani Slovenské národné divadlo neudržalo náskok, ktorý tu získavalo skôr.

Preto usudzujem, že tzv. priemerný úzus spisovnej výslovnosti nemá pre dnešné úvahy o kodifikácii spisovnej výslovnosti takú hodnotu, akú má priemer písaných spisovných prejavov pre iné plány spisovného jazyka. A ak napriek tomu postupujeme aj v tejto oblasti pri zbieraní materiálu výberovo a s istým hodnotením, vo výslovnosti sa takýto postup žiada ešte viac. Preto — a na základe konštatovaní z predchádzajúcej ka-

pitoly — dochádza k záveru, že pre spisovnú slovenčinu má normotvornú funkciu a kodifikačnú hodnotu explicitná forma spisovnej výslovnosti.

2. 3. Explicitnú výslovnosť nachádzame v tých hovorených spisovných prejavoch, pre ktoré je charakteristická dobrá znalosť normy spisovného jazyka a zachovávanie jej kodifikácie. Nachádzame ju u takých používateľov spisovného jazyka, ktorí majú k nemu aktívny vzťah, prijímajú jeho kodifikáciu a vedome sa snažia aj cibriť a rozvíjať jeho vyjadrovacie možnosti a prostriedky. Ako uvidíme ďalej, východiská doterajšej diskusie boli iné. Neboli špecifikované našou domácou situáciou, preto ich nepovažujem sa správne.

3.11. Základnou črtou ortoepie, akousi conditio sine qua non pri úvahách o kodifikácii výslovnosti ktoréhokoľvek živého jazyka je, že kodifikovať možno iba to, čo v danom jazyku skutočne existuje — iba niektorý zo živých prvkov jeho zvukového inventára alebo všeobecnejšie niektorý zo živých typov výslovnosti.

O platnosti tejto zásady niet sporu. Ťažkosti vznikajú len pri jej uplatňovaní: pri posudzovaní fonetických javov z hľadiska spisovnosti, pri výbere presne definovateľného spôsobu realizácie foném a ich variantov, v posudzovaní prípustného spôsobu ich artikulačných a akustických zmien pri stavbe väčších jednotiek atď.

3.12. Môj postup podstatne ovplyvňujú predchádzajúce úvahy. Už z nich je zrejmá neprijateľnosť takéhoto postupu, ktorý by sme mohli nazvať kritérium frekvencie javov v spisovnom jazyku. Toto kritérium ovplyvnilo celkové chápanie problémov slovenskej ortoepie v príspevkoch J. Lišku a L. Dvonča.[2]

Snaha J. Lišku oprieť sa pri kodifikácii o prostú rozšírenosť javov a priblížiť sa čo najviac k momentálnemu stavu, ako ho autor videl z hľadiska (snáď skôr predpokladanej) frekvencie javov, donútila ho k záveru, že ak by sa u nás kodifikovala tzv. pevná norma, musela by sa vziať za základ nie vzorná, ale tzv. voľnejšia výslovnosť alebo ďalej, že by sme v slovenčine mohli kodifikovať aj voľnú normu, ktorej základom by mohla byť v prvom riešení opäť voľnejšia výslovnosť (c. m., 207). Pri takomto postupe sa vlastne zriekame jazykovej praxe najlepších používateľov spisovného jazyka a uspokojujeme sa s výslovnostným priemerom. Nevhodnosť povýšenia tohto priemeru do najvyššej funkcie spisovného jazyka, myslím, dosť jasne ukazujú aj príklady, ktorými autor charakterizoval tzv. voľnejšiu výslovnosť: zjednodušovanie spoluhláskových skupín typu sykavka + záverová ďasnová + sonóra a zdvojených spoluhlások. To znamená, že by sme za spisovnú považovali výslovnosť *roďini, vlasní, prázni, viší, potiaľ* a tak aj *pusnúť, uší, podaní, poťe, poľitroví, dvojaziční, rosievač, náprsňík* (náprstník, náprsník), *predom* (pred dom, predom) a pod. To isté kritérium proklamuje vlastne aj požiadavka, že pred terajšou kodifikáciou výslovnosti by sme mali „preskúmať všetkými dostupnými vedeckými metódami súčasnú slovenskú výslovnosť vo všetkých sférach uplatňovania sa spisovnej slovenčiny v celom jej územnom rozšírení", že „výskum normy súčasnej spisovnej výslovnosti musí byť ... založený rovnako široko, ako je založený napr. výskum hovorenej podoby

[2] J. Liška, *O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti*, SR 29, 1964, 193—210; L. Dvonč, *K diskusii o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti*, SR 30, 1965, 143—153.

spisovnej slovenčiny, pri ktorom ide o zisťovanie hovorenej podoby spisovného jazyka na celom území Slovenska vo všetkých vrstvách obyvateľstva".[3]

Nepodceňujem význam takéhoto výskumu a ani nie pre kodifikačné potreby, ale nemôžem súhlasiť s tým, že by sme slovenskú spisovnú výslovnosť (alebo jej základy, najdôležitejšie zásady, o ktoré vari teraz ide) nemohli kodifikovať s tými znalosťami, ktoré o slovenčine slovenská jazykoveda má. Z hľadiska technického je takýto program s našimi terajšími prostriedkami a kádrami prakticky neuskutočniteľný tak rýchlo, ako musíme dať používateľom spisovného jazyka kodifikačnú príručku. Potrebné bude vykonať iba výskum niektorých čiastkových problémov spisovnej výslovnosti, čo by nemalo podstatne oddialiť vydanie tejto príručky. A naostatok — ako hovorový štýl nie je ešte celý spisovný jazyk, tak ani spisovná výslovnosť v tom vymedzení, ktoré uvediem ďalej (výslovnosť štýlu verejného styku) a o ktoré nám teraz ide, nemôže byť to isté, čo „súčasná slovenská spisovná výslovnosť vo všetkých sférach uplatňovania sa spisovnej slovenčiny v celom jej územnom rozšírení". Ak išlo autorovi o postihnutie výslovnostného priemeru ako základu pre terajšiu kodifikáciu, nesúhlasím s ním aj pre dôvody, ktoré som o tejto veci uviedol vpredu.

Aj stanovisko k *ľ* u L. Dvonča ukazuje, že faktor frekvencie javov sa u nás považuje za principiálny tak v argumentáciách pre, ako i proti a preceňuje sa.[4] Aplikuje sa tu frekvenčné kritérium v rozsahu, ktorý som odmietol v predchádzajúcej kapitole (3.12). Usudzujem, že práve v tak dôležitom bode, akým výslovnosť *ľ* v slovenčine je, argument frekvencie nemôže mať rozhodujúcu váhu už aj preto, že tým istým argumentom, najmä ak sa na tento problém pozrieme z hľadiska jazyka národného (ako sa to často robí), môžeme argumentovať aj proti. O zániku tejto hlásky sa hovorí najmenej sto rokov, ale ako viem, nik ešte nedokázal, že je to tak aj v tzv. explicitnom štýle spisovnej výslovnosti, ktorý má rozhodujúcu váhu.

Na záver tejto časti si dovolím upozorniť na názory popredných predstaviteľov Pražskej lingvistickej školy, ktoré sa dotýkajú tejto problematiky a ktoré boli publikované v zborníku Spisovná čeština a jazyková kultura (Praha 1932, 23, 26, 40, 186—187, 248).

3.21. Druhou špecifickou črtou ortoepie je to, že pravidlá výslovnosti sú nezávislé od toho, ako sa v prijatej grafickej sústave postihuje zvuková podoba daného jazyka. Vyplýva to z princípu prvotnosti, ale hlavne z určenosti týchto javov: Základným a absolútne autonómnym prostriedkom ľudskej komunikácie sú zvukové prostriedky dorozumievania prostredníctvom artikulácie. Písmo je iba jedným zo spôsobov transformácie a fixácie ľudskej reči. Je konvenčné, neobsahuje prvky autodynamiky, väzí na ňom ťarcha literárnej tradície a sprostredkujúca funkcia rôznych epoch jazykového vývinu, kým reč je živá, vyvíja sa, špecifickým spôsobom odráža vývin jazykového spoločenstva. Nemennou nezostáva ani zvuková podoba jazyka.

Závislosť ortografie od fonetiky jazyka sa prejavuje napr. v tom, že z času na čas dochádza v ortografických systémoch jazykov k väčším alebo menším zmenám, ktoré si vynucuje zbytočný alebo rušivý rozpor medzi ortoepiou a ortografiou. Takto možno riešiť rôzne ťažkosti v ortografii, ale ako ukazuje aj naša vlastná skúsenosť z posledného obdobia, i ťažkosti v ortoepii, ktoré môžu vznikať pod spätným tlakom pravopisu na výslovnosť. (Porovnaj stabilizačný dôsle-

[3] L. Dvonč, c. m., 145, 146.
[4] L. Dvonč, c. m., 151.

dok poslednej pravopisnej reformy slovenčiny v písaní predpôn *s-, so-, z-, zo-* a predložiek *s, so, z, zo* na znelostnú asimiláciu v spisovnej výslovnosti!)

3.22. Ale pravidlá pravopisu v tej miere, ako sa v nich odráža aj štruktúra slov (morfologický princíp pravopisu), pôsobia konzervačne na reč tým, že u čítajúceho podporujú a upevňujú vedomie o morfematickej stavbe slov. Tendencia zjednodušovať napr. niektoré spoluhláskové skupiny (najmä vo voľnej výslovnosti a výrazne v nespisovných prejavoch) má tu protitlak, ktorý môže byť pozitívny vtedy, keď podporuje komunikatívnu funkciu reči. Lenže zatiaľ čo v písme neexistujú nijaké zábrany pre akýkoľvek sled grafém, v plynulej reči takáto neobmedzenosť nie je. Niektoré spoluhláskové skupiny, ktoré vznikajú pri odvodzovaní slov, sú ťažko vysloviteľné a v plynulej reči sa zákonito zjednodušujú. (Porov. pravopis a výslovnosť slova *mestský, francúzsky, pravopis* slova *decko* a pod.!) Spôsob zjednodušenia vyplýva z pohybových možností artikulačných orgánov, závisí aj od artikulačných prvkov a pohybových návykov, ktoré v danom jazyku prichádzajú, individuálne (pri zrýchľovaní tempa) od motorických schopností hovoriaceho. Zjednodušovanie však závisí aj od hláskového inventára a od štruktúrnych vzťahov konkrétneho jazyka.

Napr. skupiny *st, zd, št, žd* nespôsobujú v slovenskej výslovnosti nijaké ťažkosti. Artikulačný orgán (jazyk) prechádza z úžinového postavenia oproti ďasnu k nasledujúcemu záveru na rozhraní ďasna a zubov plynule a nevznikajú tu nijaké vedľajšie pazvuky. Artikulácia sa uskutoční bez vážnejších vzájomných vplyvov susedných spoluhlások. Opačná kombinácia tých istých hlások spôsobuje ťažkosti preto, že artikulačné prvky záver + úžina sa vyskytujú v slovenčine aj ako zložky jedinej spoluhlásky — afrikáty — a výslovnosť záverovej spoluhlásky s nasledujúcou sykavkou sa v plynulej reči veľmi podobá realizácii tých istých prvkov v príslušnej afrikáte. V tom je fonetický základ, potencia splývania týchto hlások, ktorá sa podriaďuje tlaku štruktúry: zvukový konglomerát, ktorý takto vzniká a ktorý sa ani nemusí úplne zhodovať s afrikátou, identifikujeme ako afrikátu. Inokedy zasa kombináciu *t + s, d + z* atď. priamo nahradzujeme príslušnou afrikátou (c, dz...). Tak v slovenčine vyslovujeme *ďecki, ľehocki, prievicki, hracká,* tak aj *inovecki* a pod. Ale v predložkových spojeniach je už častejšia výslovnosť *ot stola, ot seba.*

Naproti tomu sa zachovávajú — v spisovnej výslovnosti — také spoluhláskové skupiny ako *stn, zdn, štn, stl (mostný, prázdny, zvláštny, starostlivý),* zdvojené spoluhlásky napr. v slovách *cenný, poďte, bezzubý* a pod. Tak sa usudzuje, že snaha o zachovanie neporušeného rozsahu morfém v slovenskej spisovnej výslovnosti[5] by mohla byť ovplyvnená aj vizuálnym obrazom slova v písme.[6] Preto, aj keď trváme na téze o principiálnej nezávislosti výslovnosti od pravopisu a absolútnej nezávislosti ortoepickej kodifikácie od ortografie, poznanie skutočných vzťahov medzi nimi nám môže pri riešení niektorých problémov spisovnej výslovnosti len pomáhať.

4.1. V druhej skupine ortoepických problémov zaujíma významné miesto z á k o n i t o s ť s t a b i l i t y j a z y k a. Aj v ortoepii treba uvažovať o otázkach stability jazyka, a to aj v aspekte diachronickom, nakoľko nám to poznatky o jazyku dovoľujú. Takúto možnosť nám dáva najmä poznanie štruktúry jazyka. Z podstaty štruktúry vyplýva, že pohyb jedného člena uvádza do pohybu celý súbor vzťahov a môže sa dotknúť aj iných členov podľa miesta, ktoré pohybujúci sa člen zaujíma.

[5] E. P a u l i n y, *Fonológia spisovnej slovenčiny,* Bratislava 1961, 94.
[6] J. L i š k a, c. m., 205.

Príklad na to máme v slovenčine aj v spoluhláske *ľ*. Fungovanie korelačných párov *t-ť, d-ď, n-ň, l-ľ* (podľa môjho názoru tu treba rátať s mäkkostnou koreláciou) sa v spisovnej slovenčine riadi niektorými spoločnými pravidlami. Zásah do tejto korelácie by mal za následok zahmlievanie dnes úplne jasných vzťahov medzi nimi a komplikoval by systém ich fungovania. Prax ukazuje, že napr. zanechávanie výslovnosti *ľe, ľi* sa spája s väčším alebo menším opúšťaním výslovnosti ľ vôbec a so sporadickým narúšaním aj iných párov tejto korelácie najmä tam, kde nárečové pozadie tvoria tvrdé nárečia. Správnosť takéhoto postavenia a rozsahu výslovnosti ľ v spisovnej slovenčine potvrdzuje aj jeho dnešné vystupovanie v morfológii spisovného jazyka. (Porov. tvary *tabuliam, guliam; husliam, hrabliam* oproti *skalám* a i.) Preto sa domnievam, že zmena doterajšej kodifikácie výslovnosti *ľ* by bola v rozpore s požiadavkou stability jazyka: zapríčiňovala by pohyb v mäkkostnej korelácii, oslabila by postavenie *ľ* aj tam, kde sa teraz graficky označuje, a zasiahla by aj iné plány jazyka.

Pri takomto dynamickom chápaní požiadavky stability sa teda ukazuje, že ju skôr dosiahneme v rámci štruktúry, ktorá je v terajšej kodifikácii spisovnej slovenčiny (mimo výslovnosti) a ktorú ortoepia nemôže nerešpektovať, než keby sme ju bez ohľadu na štruktúru hľadali len v mechanickom priemere používania spisovnej slovenčiny v súčasnosti.

4.21. K zabezpečovaniu stability jazyka smerujú aj niektoré iné zásady kodifikácie spisovnej výslovnosti. Tak aj zásada, že otázky ortoepie treba posudzovať z hľadiska štylistickej diferenciácie jazyka.

Domnievam sa, že štylistická diferenciácia fonických prostriedkov spisovnej slovenčiny nie je ešte dosť výrazne stabilizovaná. Preto navrhujem kodifikovať teraz len jednu normu alebo ešte presnejšie — navrhujem, aby sa cieľom terajšej kodifikácie stala len jedna norma. A pretože spisovný jazyk plní najdôležitejšie funkcie v štýle verejného styku, pripadá mi celkom samozrejmé, že to musí byť kodifikácia pre túto funkciu. Vidí sa mi ďalej rovnako logické, že ak by sme vyhradzovali pre rozličné situácie, ciele a funkcie isté formy, pre najvyššiu funkciu by sme predpísali najdokonalejšiu formu. V jazyku takáto forma maximálne spĺňa aj požiadavku bezchybnej komunikácie. A takúto formu môžeme hľadať len na hornej hranici jazykovej praxe, kde sa podľa môjho úsudku pohybuje tzv. explicitná forma výslovnosti. Práve tento typ výslovnosti je produktom alebo skôr funkciou štýlu verejného styku spisovného jazyka v prejavoch s tými vlastnosťami, o ktorých som hovoril v kap. 2.3.

Keby sme spisovnú výslovnosť priveľmi posúvali smerom dolu, k tzv. voľnejšej alebo voľnej výslovnosti, zmenšovali by sme prirodzené rozpätie jazyka, lebo typické prvky vyššej úrovne výslovnosti (explicitná výslovnosť) by sa nemohli využívať v nižšej štylistickej rovine. Tým by sa oslabovala aj stabilita spisovného jazyka v tej miere, ako ju oslabujú nedostatky v štylistickej diferenciácii.

Z rôznych príčin, z ktorých mnohé presahujú kompetenciu jazykovedy a ktoré som už aj spomínal, explicitná forma výslovnosti u nás nie je v spisovnom jazyku tou najfrekventovanejšou. To však neznamená, že by sme vtedy postupovali proti stabilite jazyka. Skôr naopak.

4.22. Uvedomujem si, že v ortoepii nemôže byť reč o nejakej rozsiahlej štylistickej diferenciácii. Domnievam sa však, že nám treba uvažovať aspoň o niektorých typických fonických prostriedkoch aj pre jazykové prejavy súkromného styku v rámci spisovného jazyka. Za takýto prostriedok napr. považujem zjednodušovanie niektorých spoluhláskových skupín asi v tom rozsahu, ktorý sa považuje za typický pre tzv. voľnejšiu výslovnosť.

Nazdávam sa, že teraz nie je potrebné a vzhľadom na stav jazykovej kultúry u nás ani vhodné hovoriť o kodifikácii dvoch noriem spisovnej výslovnosti.[7] Vidím však možnosť i užitočnosť úvah o niektorých najdôležitejších odchýlkach, ktoré by sa v spisovnej výslovnosti pripúšťali v istých oblastiach jazykových štýlov súkromného styku. Takto by sa totiž vytvoril základ a istý impulz pre rozlišovanie situácií a funkcií v používaní spisovného jazyka. Súčasne by sa ukazovalo, že prvým cieľom kodifikácie a štúdia slovenskej ortoepie je najdokonalejšia forma výslovnosti spisovného jazyka a že formy celkove uvoľnenej výslovnosti patria už do druhej, nižšej roviny.[8]

4.23. V tejto súvislosti možno vari rozmýšľať aj o výslovnosti samohlásky *ä*. Prikláňam sa k názoru, že doterajšia kodifikácia používania tejto samohlásky v spisovnom jazyku by sa nemusela meniť, ale musí zostať voľnosť, či ju niekto použije alebo nie. Usudzujem (čiastočne na rozdiel od stanoviska, ktoré som vyslovil v diskusii v Kultúrnom živote r. 1964), že najmä uvážlivá práca na scénickej výslovnosti by mala ukázať, aké miesto bude mať v budúcnosti v našom jazyku. Preto trvám na svojom názore, že by ju všetci herci, ba i rozhlasoví a televízni hlásatelia i všetci učitelia mali vedieť vysloviť, aby ju vôbec mohli použiť či už ako rečový prvok napr. pri interpretácii niektorých klasických diel slovenskej literatúry, ako prvok klasicky vysokého štýlu alebo prinajmenšom ako prvok archaizujúci. A tu skutočne neobstojí námietka, že s osvojovaním si správnej výslovnosti tejto hlásky budú mať niektorí rečoví profesionáli trochu roboty.

4.3. Zrozumiteľnosť rečových prejavov závisí od viacerých činiteľov: od práce artikulačných orgánov hovoriaceho, od tempa reči, od uplatňovania rozsahu asimilácií atď. Niekedy zasa prichádzajú vedľa seba také elementy, ktoré sú aj objektívne menej akusticky diferencované ako iné (porov. skupiny *iji, iji, ovo, uvu* a pod.). Členitosť akustického reťazca reči sa „zbrusuje". Pravidelné zmeny prichádzajú zvlášť na miestach z hľadiska artikulačného kritických. Prístupnú alebo potrebnú mieru zjednodušení a zmien musí určiť ortoepická kodifikácia.

Domnievam sa, že v niektorých prípadoch je potrebné využiť aj ďalšie kritérium — k r i t é r i u m k o m u n i k a t í v n o s t i (zrozumiteľnosti). Uvediem príklady.

Podľa doterajšej kodifikácie môžeme v slovenčine vyslovovať skupinu spoluhlások *ntsk, ntstv*, ktoré sa vyskytujú v slovách s príponami *-ský, -stvo*, buď ako *nck, nctv* alebo ako *nsk, nstv*.[9] V Pravidlách sa však správne poznamenáva, že výslovnosť *nck, nct* je starostlivejšia.

Asimiláciou *t+s* na *c* dosiahneme totiž mieru zrozumiteľnosti ako vtedy, keď zo skupiny jednoducho vypustíme hlásku t. Vtedy táto skupina neobsahuje nijaký údaj o tom, či sa prípona *-ský* pripína k slovnému základu na konci so

[7] Porov. J. L i š k a, c. m., 207.

[8] Na tomto mieste by som chcel zdôrazniť ešte dve veci: 1. Do explicitnej formy spisovnej výslovnosti nepatrí výslovnosť afektovaná, prehnane zachovávajúca spoluhláskové skupiny, výslovnosť litierková. Ide v nej o rozumnú a potrebnú mieru starostlivosti, ktorá „záleží v jisté uměřenosti, avšak zároveň i preciznosti artikulace" (B. H á l a, *Uvedení do fonetiky češtiny* . . ., Praha 1962, 377). 2. Nemyslím si, že v spisovnej výslovnosti musíme dosiahnuť akýsi ideálny stav bezchybnosti, stav akejsi všeobecnej národnej „vyberanosti" vo výslovnosti, keď každý bude hovoriť navlas rovnako vzorne a vyberane. Už v diskusii v Kultúrnom živote r. 1964 som napísal, že sankcionovanie priestupkov vo výslovnosti nikdy nebude a nemôže mať takú podobu, ako je to v písme. V hovorenom rečovom prejave musí byť priestor na dotváranie i opravu. So sporadickými chybičkami musíme vždy rátať.

[9] *Pravidlá slovenského pravopisu*, 6. vyd., Bratislava 1965, 38.

spoluhláskou *n ň)* alebo so skupinou *-nt.* V niektorých prípadoch je to na ujmu zrozumiteľnosti slov. (Porov. výslovnosť adj. *genski, abonenski, intervenski* a pod.)

K výslovnosti skupiny *ntsk, ntstv* chcem uviesť ešte nasledujúce. V slovenčine sa spoluhláska *n,* ktorá nasleduje po samohláske a predchádza pred úžinovou spoluhláskou, bežne artikuluje bez alveolárneho záveru — bez ústneho záveru vôbec. Príčinou tejto artikulácie je artikulačná anticipácia: počas tenzie *n* jazyk zaujíma postavenie nasledujúcej úžinovej spoluhlásky, takže tu vlastne vzniká úžinová (alveolárna alebo velárna) nosová spoluhláska. Pritom, pravda, vzniká dostatočne výrazná nosovosť. Výslovnosť s vypustením spoluhlásky *t* ide v zmenách ešte ďalej — zasahuje aj artikuláciu predchádzajúcej samohlásky. Predchádzajúca samohláska sa postupne nazalizuje.

Zachovanie zrozumiteľnosti pri tejto anticipácii si vysvetlíme takto: Vlastnosť nosovosti sa v slovenčine vyskytuje ako dištinktívna vlastnosť len pri nazálnych spoluhláskach *m, n, ň,* resp. ich variantoch. V slovenčine nemáme nosové samohlásky. Preto sa nazalizácia predchádzajúceho vokálu, ktorý sa môže viac alebo menej podobať nazálnym samohláskam, ako ich poznáme v iných jazykoch, nevníma ako samohlásková vlastnosť, ale ako samostatná hláska, ako po nej nasledujúca nosová spoluhláska. Ako si neuvedomujeme velárny kombinatórny variant hlásky *n* pred záverovými velárami, tak si neuvedomujeme ani tento úžinový kombinatórny variant alveolárnej nosovej spoluhlásky *n.*[10]

Podľa tohto kritéria treba posudzovať zjednodušovanie zdvojených spoluhlások typu *uší, podaní* (ortograf. *užší, poddaný*), v predložkových spojeniach ako napr. *predom (pred dom)* a pod.

Ako príklad nám môže poslúžiť aj výslovnosť skupín *ľe, ľi:* v prípadoch ako *stáli* (3. os. množ. čís. min. času od *stáť*) — *stáli* (adj. muž. rodu jedn. čís., ortograf. *stály),* podobne *stále* (adj.), *žili* (subst., ortograf. *žily*) — *žili* (verbum, k *žiť*).

V týchto a podobných prípadoch kritérium komunikatívnosti nemožno podceňovať.

4.4. Rovnako považujem za dôležité, aby sa v ortoepických pravidlách zachovala zásada s y s t é m o v o s t i p r a v i d i e l. Upevňuje sa tým stabilita ortoepickej kodifikácie.

Ako príklad uvediem opäť kombináciu hlások *t* + *s.* V kapitole 3.22. som sa pokúsil načrtnúť, v čom je opodstatnenie kodifikácie tejto skupiny na hranici morfém v zjednodušení na spoluhlásku *c.* Kodifikovaním tohto typu zjednodušenia uvedenej kombinácie aj vtedy, keď pred spoluhláskou t prechádza iná spoluhláska (napr. *n,* pozri kap. 4.32), zavádzame do pravidiel výslovnosti systémovosť. V tomto zmysle možno uvažovať aj o skupinách *stn, zdn* (sonórna spoluhl. na konci skupiny) a pod., je však potrebné zdôrazniť, že táto a rovnako ani iné požiadavky, ktoré uvádzame, nesmú sa stať akýmsi tyranom jazyka zásadne odvrhujúcim výnimky, dublety, zmeny a pohyb.[11]

4.5. Ako pomocnú uvádzam požiadavku, aby sa zásady ortoepie neaplikovali odtrhnute a mechanicky, lež ako c e l o s t n ý j a z y k o v e d n ý p o h ľ a d na rôznorodý materiál, ktorý prináša jazyková prax.

---

[10] Túto výslovnosť spoluhlásky *n* spomína aj V. Z á b o r s k ý, c. d., 60.

[11] Porov. náhľad A. B e r n o l á k a, že „treba brať za normu nie tak výslovnosť ľudu, ako výslovnosť vzdelaných a učených a najmenej horliacich za bohemizmy (ktorých obyčaj a *jednotný úzus nemá sa pokladať za tyrana, ako niektorí chcú, lež skôr za kanál a hýbateľa jazyka*"). (*Gramatické dielo Antona Bernoláka,* Bratislava 1964, 97; podč. Á. K).

5. 0. V poslednej časti chcem uvažovať o tom, odkiaľ čerpať materiál pre kodifikáciu, alebo ako ohraničiť jazykový materiál, ktorý by sa mal pri kodifikácii posudzovať. U nás naostatok zaujali k týmto otázkam stanovisko J. Liška a L. Dvonč v citovaných štúdiách.

5. 11. J. Liška kritizoval staršie návrhy, že by sa za základ mohla aj u nás vziať výslovnosť činohry SND v Bratislave. L. Dvonč s ním v tomto súhlasil. Ani ja nenavrhujem kodifikovať výslovnosť SND alebo výslovnosť slovenských scén za výslovnosť spisovnú. Ale sa nestotožňujem s kritikou L. Lišku toho stanoviska J. Stanislava, ktoré uviedol na str. 200 v c. d. a ktorého zmysel je v tom, že divadlo má vo svojich najlepších predstaviteľoch bližšie k jednote výslovnosti ako „iné oblasti našej spoločnosti" a že práve takejto autorite patrí tu rozhodujúca úloha. J. Stanislav totiž nemyslí len na divadlo, ale aj na rozhlas, umelecké telesá a film. Ide mu o „najlepších predstaviteľov hovoreného a zvučiaceho slova".[12] S týmto stanoviskom J. Stanislava súhlasím, lebo práve tu sa vypracúva explicitná forma spisovnej výslovnosti.

5. 12. S J. Liškom nesúhlasím v tom, že „bude treba zistiť úzus vo výslovnosti mladšej generácie, lebo vlastne pre ňu a pre budúce generácie bude platiť najbližšia kodifikácia spisovnej normy" (c. m., 201) a že „keby sa prijala taká norma výslovnosti, ktorá sa značne líši od úzu mladej generácie, nádeje na jej všeobecné a spontánne prijatie by boli značne oslabené" (c. m., 209). Autor ďalej obmedzuje svoj výber na „martinský typ výslovnosti mladšej generácie". Výhrady proti tomu vyslovil už L. Dvonč v cit. článku, lebo „za zmenenej politickej, kultúrnej a hospodárskej situácie martinský typ výslovnosti nemôže v dnešnej slovenskej spoločnosti hrať tú úlohu, akú hral v minulosti za odlišných podmienok" (c. m., 145). Túto argumentáciu možno tiež prijať, ale sa domnievam, že neprijateľnosť postupu J. Lišku vyplýva ďalej aj z toho, čo ukazuje moja koncepcia problematiky slovenskej ortoepie. Pri generačnom určovaní prameňa ortoepickej kodifikácie je omyl v tom, že sa výslovnosť mladšej a staršej generácie stavia do protikladu, ktorý tu v skutočnosti neexistuje — rozdiely nie sú také závažné, že by vznikal vzájomný odpor voči výslovnosti druhej generácie, aspoň nie v spisovnom úze. Spisovný jazyk nie je útvar pre jednu generáciu a nemení sa z generácie na generáciu, ako sa menia kroje alebo systémy filozofických názorov. Spisovný jazyk s tradíciou, akú má aj spisovná slovenčina, nemôže sa z generácie na generáciu stať exkluzívnym a ak v úze mladej generácie niečo exkluzívne je, musíme najprv uvažovať o tom, či to vôbec do spisovného úzu patrí. Inak by neboli bývali ťažkosti so zaraďovaním jazyka, keď sa hovorilo o základni a nadstavbe.

5. 2. Nepovažujem teda za správne určovať základný prameň pre kodifikáciu slovenskej spisovnej výslovnosti generačne. Nazdávam sa, že sú-

[12] J. Stanislav, c. d., 101.

časná kodifikácia musí rešpektovať tradíciu a zachovať kontinuitu v spisovnej výslovnosti.[13] Nie v tom zmysle, že by sme sa mali vracať k nejakému staršiemu stavu, ale tak, že musíme rešpektovať a zachovať kontinuitu vývinu, ktorého poslednú etapu tvorí dnešná spisovná výslovnosť. Len tak sa dostaneme na pevný základ jej plynulého vývinu a jej vývinových tendencií a len v tomto zmysle možno rešpektovať to „nové" u mladej generácie.

Podľa môjho názoru treba rešpektovať terajšiu kodifikáciu spisovnej výslovnosti tam, kde neprotirečí uvádzaným kodifikačným zásadám.

5. 3. Z tohto vyplýva aj ďalšia požiadavka, že ortoepická kodifikácia musí byť v zhode s jazykovou sústavou toho celku, z ktorého náš spisovný jazyk vyrastá. Teda nie nejaké lokálne presne vymedzené nárečie, nie niektorá spoločenská vrstva, nie jedna inštitúcia je v mojom chápaní autoritou, ale tá jazyková sústava strednej slovenčiny, ktorá sa odráža v kodifikácii nášho spisovného jazyka a ktorá sa ďalej rozvinula v explicitnej forme výslovnosti spisovnej slovenčiny. Z tohto základu vychádzala aj naša doterajšia ortoepická kodifikácia.

Som presvedčený, že používatelia spisovnej slovenčiny, i jej „konzumenti" (a to je predsa celý slovenský národ, ba to sú, ako na to upozornil J. Štolc, stotisíce Slovákov mimo územia Slovenska), títo všetci nepociťujú nijakú krivdu, ak nemôžu stotožniť svoje nárečie alebo hovorový úzus svojho prostredia so spisovným jazykom slovenským. Nepochybujem, že náš spisovný jazyk má aj vo svojej zvukovej podobe a zvlášť v explicitnej forme takú autoritu, ktorú už dávno uznáva celý národ a že tu — v tomto zmysle — nemožno hovoriť o „pasívnych prijímateľoch spisovnej normy" (porov. L. Dvonč, c. m., 144).

5. 4. Predchádzajúce princípy, zásady a východiská predstavujú len všeobecné zásady a zväčša sa pohybujú na rovine langue. Pretože práve výslovnosť predstavuje materializáciu langue (je to zvukový obal, ktorý nesie rečovú komunikáciu prostredníctvom langue) a pretože nám v ortoepii ide o predpis pre túto hmotnú realizáciu, je pri kodifikácii vhodné i potrebné obrátiť sa ako k prameňu ku konkrétnym realizáciám rečovej komunikácie. Pretože ide o spisovnú výslovnosť, musíme sa obrátiť k takému prameňu, ktorý vyhovuje známym požiadavkám spisovnosti. Za takýto prameň považujem „úzus dobrého autora (autorov)" — výslovnosť tých používateľov spisovného jazyka, ktorí sú nositeľmi explicitnej formy spisovnej výslovnosti. Na možné námietky, že takéto vymedzenie prameňa spisovnej výslovnosti je priúzke, dáva odpoveď druhá časť tohto príspevku (kap. 2. 1.—2. 3), v ktorej som sa pokúsil o heslovitú analýzu špeciálnej situácie v spi-

[13] Dotkli sa toho čiastočne aj obaja autori citovaní v predchádzajúcej kapitole, keď pripomínali existenciu terajšej kodifikácie. (Pozri ich cit. štúdie.)

sovnej výslovnosti slovenčiny a o formulovanie záveru, ktorý z toho vyplýva pre kodifikáciu.

Účinnosť a hodnotu tohto prameňa vidím v tom, že spolu s jazykovým vedomím jazykovedca je skutočným zdrojom konkrétneho jazykového materiálu, ktorý sa posudzuje podľa vybraných kodifikačných zásad a je aj praktickou kontrolou tých záverov, ktoré vyplývajú z celostnej aplikácie zásad a abstraktných východísk kodifikácie.

6. Ak sa moje úvahy v tomto príspevku pohybovali zväčša v oblasti výslovnosti hlások a spoluhláskových skupín, nie je to preto, že by som videl úlohu terajšej kodifikácie len v tomto, ale hlavne preto, že (1) s týmto materiálom sa doteraz najčastejšie argumentovalo a o ňom sa najviac uvažovalo, (2) oblasť výslovnosti hlások a spájania hlások bude pravdepodobne tvoriť prvú etapu kodifikačných prác a už tu sa ukáže nosnosť prijatej ortoepickej teórie, (3) práve tento materiál je nám doteraz najprístupnejší.

Napriek tomu sa domnievam, že formulované zásady a východiská by mohli zaručovať vstupnú orientáciu pre celý komplex ortoepických problémov.

Jozef Mlacek

K SYNTAXI V SÚČASNEJ SLOVENSKEJ POÉZII

Jazykový výskum súčasnej slovenskej poézie (a poézie vôbec) sa robí pomerne zriedkavo. Zvyčajne sa uspokojujeme s tým, že pri všestrannom rozbore básní uvedieme i niekoľko poznámok o ich jazykovej stránke. Tieto poznámky sa pritom najčastejšie obmedzujú na konštatovanie a hodnotenie istých javov v slovníku, prípadne niektoré frazeologické spojenia. Fonologickú stránku slovenskej poézie v poslednom čase skúmal J. Sabol[1], a to štatistickými metódami. Štatisticky analyzoval syntakticko-štylistickú stránku jednej zbierky básní J. Horecký.[2]

Cieľom tohto článku je skúmať viaceré vybrané vlastnosti skladby vo zvolených troch zbierkach súčasnej slovenskej poézie. Ide o tieto zbierky: P. Bunčák, *Prostá reč*[3], M. Rúfus, *Až dozrieme*[4] a M. Válek, *Ne-*

[1] J. Sabol, *Frekvencia hlások v jazyku súčasnej slovenskej poézie*, JČ 17, 1966, 13–25.

[2] J. Horecký, *Štylisticko-štatistické hodnoty jednej básnickej zbierky*, Jazykovedné štúdie 8, 1965, 71–84.

[3] P. Bunčák, *Prostá reč*, Bratislava 1962.

[4] M. Rúfus, *Až dozrieme*, 2. vyd., Bratislava 1958.

pokoj[5]. Pôjde nám predovšetkým o skúmanie niektorých rytmicko-syntaktických vlastností týchto básní a o výskyt a využitie niektorých syntaktických prostriedkov v týchto básnických zbierkach.

Závažnou otázkou je vzťah rytmických a syntaktických jednotiek, najmä vzťah medzi veršom a vetou. Zhody alebo rozdiely medzi rytmickou a syntaktickou organizáciou veršov podmieňujú celkový charakter poézie. Situáciu v staršej slovenskej poézii skúmal M. Bakoš.[6] Podal charakteristiku štúrovského, hviezdoslavovského, Kraskovho i medzivojnového verša. Hovorí o konvergentnej a divergentnej orientácii vetnej stavby a metrickej organizácie[7] alebo o konvergentnej a divergentnej rytmicko-syntaktickej štruktúre.[8] Podľa jeho výskumu štúrovský verš má takmer dôsledne konvergentnú rytmicko-syntaktickú štruktúru,[9] Hviezdoslavov verš má naopak divergentnú štruktúru,[10] Kraskov verš zasa konvergentnú štruktúru,[11] ktorú si osvojila aj medzivojnová slovenská poézia.[12] Skladby štúrovského verša sa aspoň okrajovo dotýka i V. Kochol v rozbore štýlu Sládkovičovej Maríny[13] a R. Jakobson pri analýze gramatickej štruktúry veršov Janka Kráľa.[14]

V našom skúmaní venujeme pozornosť najprv vzťahu vety a súvetia k veršu. Ak budeme vychádzať pri tomto výskume z prostého porovnania počtu viet a veršov v daných troch básnických zbierkach, prídeme ku konštatovaniu, že tu celkovo niet veľkého rozdielu. Pomer počtu viet k počtu veršov je u Rúfusa 0,98:1, u Válka 0,99:1 a u Bunčáka 0,92:1. Pozoruhodnejší je teda rozdiel v Bunčákovej Prostej reči. Tieto súhrnné čísla sú priemerom z celej zbierky. V jednotlivých básňach vychádza však tento pomer značne odlišný. Je tu pomerne veľký rozptyl. Napr. u Rúfusa je 0,50—1,40 (vety: verše = 0,50:1 — 1,40:1), u Válka 0,70—1,60 a u Bunčáka 0,20—1,40. Teda aj v tomto prípade sú najväčšie rozdiely u Bunčáka. Pravda, tento pomer a jeho vyčíslenie môže byť len pomoc-

[5] M. Válek, *Nepokoj*, Bratislava 1963.
[6] M. Bakoš, *Vývin slovenského verša*, Martin 1939.
[7] M. Bakoš, c. d., 86 a i.
[8] M. Bakoš, c. d., 88 a i.
[9] Porov. „Súhra veršového a syntaktického členenia tvorí princíp rytmickej štruktúry štúrovského verša. Rytmickým prvkom, signalizujúcim toto členenie, je rým" (c. d., 53).
[10] Porov.: „Prísne stopove organizovaný verš poukazuje... uvoľnený pomer medzi rytmickým členením a syntaktickou stavbou. Veta akoby vôbec nepočítala s veršovými hranicami (ani s vnútorným veršovým členením) a voľne sa prelieva veršami, tvoriac dlhé, zložité rozvinuté syntaktické periódy... Takýmto spôsobom sa veršová konštrukcia odsúva do úzadia a zreteľne vystupuje funkcia vetných vzťahov vo verši" (c. d., 86). A inde: „Cieľom častých slovosledných inverzií je zastieranie syntaktických pauz, ktoré by pri zhode s pauzami rytmickými príliš odhaľovali veršový pôdorys" (c. d., 75).
[11] Porov.: „Vo veršovaní Kraskovej školy sa kanonizuje zhoda vetnej stavby a veršovej konštrukcie. Koniec verša spravidla sprevádza syntaktická pauza, takže rozhranie veršov sa vyznačuje konvergenciou členenia metrického a syntakticko-intonačného" (c. d., 101).
[12] Porov.: „... v povojnovom slovenskom verši pripadá významná úloha syntaktickej stavbe, ktorá vyvažuje uvoľnenosť stopového pôdorysu (rytmicko-syntaktickou konvergenciou)" (c. d., 116).
[13] V. Kochol, *K štýlu Sládkovičovej Maríny*, Štylistické rozbory, Bratislava 1964, 194—201.
[14] R. Jakobson, *The Grammatical Structure of Janko Kráľ's Verses*, Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica 16, 1964, 29 n. Najmä na str. 37—39 sa dotýka i funkčnosti niektorých syntaktických prostriedkov, ale ide mu najmä o modalitu.

ným ukazovateľom vlastností syntaxe v týchto básňach a básnických zbierkach. V skutočnosti je vzťah viet a veršov v skúmaných zbierkach podstatne odlišný.

Už pri bežnom pozorovaní syntaktickej stránky verša zisťujeme, že ho najčastejšie môže tvoriť samostatná veta alebo jedna veta súvetia, celé súvetie alebo časť vety. Takýmto spôsobom skúmal syntaktickú stránku verša v poľskej poézii Z. Klemensiewicz.[15] Pre potreby nášho skúmania vzťahu vety a verša sme rozdelili materiál do týchto skupín: 1. Verš je vyjadrený jednou samostatnou vetou. 2. Verš je vyjadrený jednou vetou súvetia. 3. Verš je vyjadrený dvoma alebo viacerými samostatnými vetami. 4. Verš je vyjadrený súvetím. 5. Verš je vyjadrený časťou vety (jedna veta tvorí viac veršov). Všetky pozorovania uvádzame v nasledujúcej tabuľke podľa uvedeného číslovania v percentách.

	1	2	3	4	5	spolu
Rúfus	17,5	15,7	2,6	5,1	37,1	78
Válek	10,8	32,2	1,5	3,3	33,8	81,6
Bunčák	4,5	47,5	0,2	2,2	33,7	88,1

Ostávajúce verše (Rúfus 22 %, Válek 18,4 %, Bunčák 11,9 %) sú vyjadrené rozmanitým zoskupením viet, súvetí a častí viet. Takýto verš môžu tvoriť napr. veta a časť vety (Klemensiewiczov 5. typ), koniec jednej vety a začiatok druhej (Klemensiewiczov 6. typ), súvetie a veta, súvetie a časť vety. Pravda, všetky tieto ostávajúce prípady nemožno hodnotiť ako enjambement, pretože o skutočný presah, o rozbitie syntagmy na koniec jedného a začiatok druhého verša vždy nejde.

Z hodnôt uvedených v tabuľke sú pozoruhodné najmä tieto fakty: U Rúfusa je najvyššie percento prípadov úplnej zhody verša a vety, teda prípadov, keď verš obsahuje jednu samostatnú vetu. Ak budeme však počítať za prípady konvergentnej rytmicko-syntaktickej štruktúry nielen tento typ (1 veta/1 verš), ale prvé štyri typy, zisťujeme, že u Rúfusa je zhoda v zakončení verša a vetnej (súvetnej) konštrukcie v 40,9 % všetkých veršov, u Válka v 47,8 % veršov a u Bunčáka v 54,4 % prípadov. Tu teda iba čiastočne platí formulácia, že „hranice verša obyčajne splývajú s hranicami vety".[16] Hoci najmenej frekventovaným, ale veľmi výrazným typom verša (spomedzi tu uvádzaných) je verš obsahujúci dve alebo i viac samostatných viet, J. Holý hovorí v tomto prípade o diataktickom princípe výstavby kontextu,[17] o voľnej zoradenosti viet. Pri výstavbe verša je to nápadný postup. Možno tu podľa J. Mistríka[18] hovoriť o situačnej expresívnosti. U Bunčáka aj u Válka je tento postup v syntaktickej výstavbe verša sporadický, ale u Rúfusa, kde sa objavuje aspoň po jednom verši vo väčšine básní, je výrazný. V niektorých prípadoch (najmä ak sú vo verši

[15] Z. Klemensiewicz, *Elementy składniowe w budowie wiersza*, Poetics, Warszawa 1961, 419—437. Podľa neho veršu odpovedá: 1. samostatná veta alebo posledná veta súvetia, 2. nie posledná veta súvetia, 3. skupina viet samostatných alebo spojených do súvetia, 4. časť vety, 5. veta a časť inej vety, 6. časti dvoch viet.

[16] J. Mistrík, *Slovenská štylistika*, Bratislava 1965, 268. Toto tvrdenie platí, ako sme pri poznámkach o diele M. Bakoša videli, o štúrovskej a Kraskovej poézii, no nemožno ho na základe našich zistení prijať ako charakteristiku súčasnej slovenskej poézie. Presnejšie je tvrdenie F. Štrausa *(Významová hodnota protikladných veršových foriem*, Slovenská literatúra 13, 1966, 148 n.), ktorý hovorí o verši P. Horova, že spravidla „tvorí uzavretý syntaktický celok" (154).

[17] J. Holý, *K otázke tesnosti kontextu*, Sborník Pedagogickej fakulty v Nitre, Spoločenské vedy, 7, 1965, 105—122.

[18] J. Mistrík, c. d., 72; tenže, *Expresívnosť syntaktických konštrukcií v kontexte*, Jazykovedné štúdie 8, 1965, 89—91.

dve dvojčlenné vety) spôsobuje ostré delenie verša na poloverše. Napr.: Odíďte už. Pokoj dajte mi. (Ťažká hodina/Umrela starenka. Je ticho v kolovrátku.) Umrela starenka. Na stole tvrdne chlieb. *(Za starou mamou)* To nie je poštár. To je smrť. *(Príhody.)* Práve tieto a podobné sú v Rúfusovej zbierke charakteristické. U Válka býva vždy jedna z viet jednočlenná alebo sú vo verši viac ako dve vety. Preto ani ich účinok nie je taký ako v Rúfusovej poézii. Pravda, v obidvoch prípadoch ide o básnikov zámer, ale zakaždým iný. Ich využitie je čiastočne podmienené aj tým, či ide o viazaný alebo o voľný verš. Výskyt tohto typu veršov v Bunčákovej *Prostej reči* je takmer celkom zanedbateľný. Zhrňujúco možno povedať, že v skúmaných troch zbierkach sa vcelku prejavuje tendencia k rytmicko-syntaktickej konvergencii. Pravda, niekedy je táto tendencia absolútna (v Rúfusovej básni *Žena* sa koniec každého verša kryje s koncom syntaktickej konštrukcie), inokedy je slabšia.

Na dokreslenie charakteristiky vety v skúmaných troch básnických zbierkach uvedieme ešte jej priemernú dĺžku v počte slovných tvarov. Ako sme už v inej práci písali,[19] priemerná dĺžka Válkovej vety v *Nepokoji* je 10,2, kým u Rúfusa je 5,3 a u Bunčáka 5,1.[20] Teda ak sme konštatovali v predošlom bode odlišnosť medzi Rúfusom a ďalšími dvoma básnikmi, tu sa veľmi nápadne odlišuje Válkova veta od Rúfusovej a Bunčákovej.

Ďalším silno diferencujúcim prvkom skladby skúmaných troch zbierok je rozličná miera využitia jednočlenných menných viet. U Válka predstavujú 16 % všetkých viet, u Rúfusa 12 % a u Bunčáka 7 %. Množstvo ich výskytu u Bunčáka je vcelku bezpríznakové. Sú to najmä oslovenia a citoslovné vety. U Rúfusa a najmä u Válka je ich výskyt príznakový. Nachádzame tu jednak oslovenia a citoslovné vety, ale aj množstvo iných menných viet (najmä substantíva v nominatíve a genitíve). Tu sa teda funkčne štylisticky využívajú. Sú vhodným prostriedkom expresívnosti.[21]

Poriadok slov vo vete je vždy podmienený viacerými činiteľmi, napr. gramatickým činiteľom, aktuálnym vetným členením, zvukovým a rytmickým členením. V poézii často vystupuje popri prvých dvoch veľmi silno zvukový činiteľ (snaha o eufóniu) a najmä rytmický činiteľ. Slovosled je tu totiž modifikovaný jednak rytmom (metrom) básne, jednak rýmom (ak sa v básni uplatňuje).[22] Ich vplyv na poriadok slov sa prejavuje rozmanitými slovosledými inverziami. Zo skúmaných troch zbierok sa inverzie najzreteľnejšie uplatňujú v Bunčákovej poézii, i keď nie sú ani tu veľmi frekventované. Proti Rúfusovi a Válkovi, u ktorých býva iba inverzia zhodných prívlastkov, využíva Bunčák aj inverziu nezhodného prívlastku.[23] Pri ostatných členoch vety sa inverzia tak výrazne ne-

[19] Porov. J. Mlacek, *K výskytu niektorých syntaktických konštrukcií v slovenčine*, SR 30, 1965, 216.

[20] Azda prekvapia tieto hodnoty o priemernej dĺžke vety, najmä ak ich porovnáme s hodnotami, ktoré uvádza J. Holý (c. m., 117). Priemerná dĺžka vety u Plávku, Kostru, Mihálika, Krasku, Jesenského a Hviezdoslava (vybrané texty) mu vychádza 26 slovných tvarov. Pravda, J. Holý uvádza tzv. vetné ekvivalenty osobitne. Pre štatistické účely podľa nás viac vyhovuje formálny ukazovateľ ako sémantické členenie. Preto sme pokračovali približne podľa Horeckého myšlienky, že v takýchto prípadoch „sa za vetu pokladá úsek medzi dvoma bodkami" (c. m., 74).

[21] Porov. J. Mistrík, c. d., 189–190; tenže, c. m., 90; J. V. Bečka, *Šíře výrazu*, Druhé hovory o českém jazyce, Praha 1947, 61.

[22] Porov. *Knížka o jazyce a stylu soudobé české literatury*, Praha 1962, 125.

[23] J. Mistrík, (c. d.) hovorí, že obrátený slovosled nezhodného prívlastku je silno príznakový „a pokladáme ho za poetizmus" (196).

pociťuje, lebo nemajú pri bezpríznakovom slovoslede natoľko gramatikalizované poradie.

V Slovenskej štylistike J. Mistrík konštatuje, že prívlastok je spomedzi všetkých vetných členov štylisticky najzaujímavejší.[24] Domnievame sa, že tým viac platí táto téza o poézii, i keď nemusí byť každý prívlastok vo verši básnický.[25] Zisťovali sme tie isté frekvenčné hodnoty prívlastku ako v citovanom článku, v ktorom sú okrem iných aj údaje o prívlastku vo Válkovom Nepokoji.[26] Výsledky sú takéto: Percento výskytu zhodných a nezhodných prívlastkov u Rúfusa je 71,4:28,6 a u Bunčáka 65,3:34,7. Na 10 viet pripadá u Rúfusa 8 prívlastkov, u Bunčáka dokonca iba 5. Výskyt holých, rozvitých a viacnásobných prívlastkov je takýto:

	zhodné			nezhodné		
	H	R	V	H	R	V
Rúfus	83,9	12,5	3,6	66,5	30,7	2,8
Bunčák	79,7	16	4,3	71,1	23,2	5,7

Pozoruhodný je najmä rozdiel medzi výskytom zhodného a nezhodného prívlastku u Rúfusa na jednej strane a u Válka s Bunčákom na druhej strane. Mieru výskytu nezhodného prívlastku u Bunčáka a Válka možno považovať za príznakovú. Pritom v mnohých ide o sémantické a syntaktické posunutie významu predmetu (predmetnosti) do platnosti nezhodného prívlastku.[27]

Vyššia frekvencia viacnásobných zhodných i nezhodných prívlastkov nás viedla k skúmaniu viacnásobnosti vôbec. Zistili sme, že aj ostatné vetné členy ako viacnásobné sú najčastejšie u Bunčáka. Zhruba každá šiesta veta má niektorý člen viacnásobný. Pritom sú rozdiely medzi skúmanými básnikmi aj v zložení viacnásobných vetných členov. U Rúfusa ide najčastejšie o koordináciu dvoch výrazov. Výnimkou je báseň *Chryzantémy*, v ktorej sa uplatňuje trojčlennosť viacnásobných výrazov. U Válka bývajú viacnásobné vetné členy zvyčajne dvojčlenné, sporadicky sa vyskytnú i mnohočlenné, prechádzajúce do enumerácie. U Bunčáka sú síce tiež najčastejšie dvojčlenné spojenia a vyskytujú sa i mnohočlenné, ale najvýraznejšie sú trojčlenné. Tvoria práve tretinu všetkých prípadov s viacnásobným vetným členom, čiže približne každá osemnásta veta má viacnásobný vetný člen pozostávajúci z troch častí. Najmä o nich platí Mistríkova téza o štylistickej príznakovosti viacnásobného vetného člena.[28]

Konštatovali sme, že hranice verša nie sú vždy totožné s hranicami vety. Avšak ani koniec strofy nie je vždy totožný s koncom vety alebo súvetia. Tieto prípady nie sú v skúmaných zbierkach veľmi časté, ale predsa sa vyskytujú. V Rúfusovej zbierke je 6 prípadov takejto nezhody, u Bunčáka 4 a u Válka iba

---

[24] J. Mistrík, c. d., 194.

[25] Porov. V. Marčok, *O možnostiach štrukturálnej analýzy nadrealistickej poézie*, Slovenská literatúra 13, 1963, 173 n. Pri analýze Fábryho poézie rozlišuje funkčne využitý (teda básnický) prívlastok a tzv. nebásnický prívlastok (177).

[26] J. Mlacek, c. m., 218–219. Pri Válkovi išlo o tieto hodnoty: percentuálne zastúpenie zhodných a nezhodných prívlastkov 62,9 : 37,1; 14 prívlastkov na 10 viet; členenie zhodného prívlastku na holý, rozvitý a viacnásobný 85,5 : 11,7 : 2,8; členenie nezhodného prívlastku 75,3 : 21,3 : 3,4.

[27] Máme na mysli podobné prípady, ako uvádza V. Marčok (c. m., 177) z Fábryho. Rozoberá spojenie *belasá huňa vôd*. Hovorí o ňom: „Materiálny základ predstavy — voda — je v podobe nezhodného prívlastku vysunutý z riadiaceho postavenia v syntagme a je uvedený v najvšeobecnejšej podobe—vody" (177). Spojením tohto typu je u Bunčáka i Válka veľa.

[28] J. Mistrík, c. d., 198.

jeden. Pravda, tu treba poznamenať, že u Rúfusa a Bunčáka má sloha prevažne pevnú výstavbu, kým u Válka je rozsah slohy veľmi rozmanitý. Tento rozdiel vyplýva i z toho, že v Rúfusovej a Bunčákovej zbierke je i viazaný i voľný verš, zatiaľ čo dominantnou formou Válkovho Nepokoja je voľný verš. Rozsah Válkovej strofy je určený syntaxou, a to vetnou i nadvetnou. Válkova sloha tvorí vlastne jeden odsek, preto je jej rozsah taký nerovnomerný, a preto je pravidelne syntakticky uzavretá.[29] U Válka vlastne možno pre túto nerovnomernosť a rozmanitosť hovoriť v niektorých prípadoch o astrofickej výstavbe básne. Pevnosťou strofickej výstavby, ale zároveň vplyvom syntaxe môžeme vysvetliť presahy vety cez hranice slohy u Bunčáka a Rúfusa.

V predchádzajúcich poznámkach sa ukázali niektoré charakteristické vlastnosti syntaktickej výstavby verša alebo slohy v skúmaných troch zbierkach. Príznaková viacnásobnosť vetných členov u Bunčáka, najčastejšia zhoda vety a verša u Rúfusa, veľká frekvencia menných viet a osobitná syntaktická výstavba slohy u Válka tvoria spolu s ďalšími vlastnosťami podstatné črty ich poetickej syntaxe.[30] Hoci nám išlo len o niektoré syntaktické javy a o ich využitie, ukázali sa dosť výrazné rozdiely medzi analyzovanými zbierkami. Syntax sa tu uplatnila ako dištinktívny činiteľ. Na viacerých miestach sa nám potvrdila téza o „odpoetizovaní" súčasnej poézie v oblasti skladby.[31] Určili sme teda niektoré vlastnosti štýlu a poetiky daných autorov.[32] Zistili sme, že syntax je u všetkých troch básnikov aspoň v niektorých básňach organizujúcim princípom výstavby umeleckého textu.[33]

---

[29] Porov. J. Hrabák, *K problematice vztahu mezi volným a akademickým veršem*, Sborník FF UK, Philologica 16, 1964, 25. O korešpondencii vety a slohy porov. A. N. Gvozdev, *Očerki po stilistike russkogo jazyka*, Moskva 1965, 222 n.

[30] Porov.: „...syntax is poetic when grammatically equivalent constituents in connected speech are juxtaposed by coordination or parataxis, or are otherwise prominently accumulated" (Mac Hammond, *Poetic Syntax*, Poetics, Warszawa 1961, 482).

[31] Porov. M. Ivanová-Šalingová, *Štylistika*, Bratislava 1965, 105.

[32] O vzťahu poetiky a štylistiky porov. L. Doležel – K. Hausenblas, *O sootnošenii poetiki i stilistiki*, Poetics, Warszawa 1961, 39–52.

[33] „Syntax is rarely the principle of text division; it is usually based on the phonemic disposition or on semantics. But when the verse is very regular, the syntax remains an important background and the relation between syntax and metre is of great stylistic value" (W. Górny, *Text Structure against the Background of Language Structure*, Poetics, Warszawa 1961, 37). Pravda, veľkú štylistickú hodnotu má vzťah medzi syntaktickým a veršovým členením aj vtedy, keď nie sú celkom paralelné.

Ladislav Dvonč

ZO SKLOŇOVANIA GRÉCKYCH A LATINSKÝCH VLASTNÝCH MIEN OSÔB V SPISOVNEJ SLOVENČINE

V našich normatívnych pravopisných a gramatických príručkách sa bežne uvádza poučka, že cudzie vlastné mená osôb zakončené v nom. sg. na *-as, -es, -os, -us* sa skloňujú podľa vzoru *chlap,* pričom sa pri skloňovaní takýchto mien v ostatných pádoch odsúva koncové *-as, -es, -os, -us,* napr. *Aristoteles — Aristotela, Sextus — Sexta, Anaxagoras — Anaxagora.*[1] Myslí sa pritom na skloňovanie starogréckych a latinských mien.[2] Pri skloňovaní niektorých slov latinského a gréckeho pôvodu (vlastných mien aj všeobecných) je však kolísanie medzi vynechávaním alebo ponechávaním koncového *-es, -us,* napr. *adlátus — adláta/adlátusa, cerberus — cerbera/cerberusa, Bakchus — Bakcha/Bakchusa, famulus — famulusa/famula, Hádes — Hádesa/Háda, Herkules — Herkulesa/Herkula, Herakles — Heraklesa/Herakla.* Podobne sú dvojtvary pri substantíve *héros,* kde sa odtrháva vlastne len koncové *-s,* alebo sa ponecháva celá forma slova vo všetkých pádoch: gen.-akuz. sg. *hérosa/héroa,* dat.-lok. sg. *hérosovi/héroovi,* inštr. sg. *hérosom/héroom,* nom. pl. *hérosi/héroovia,* gen.-akuz. pl. *hérosov/héroov,* dat.

[1] Pozri napr. E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* 4. vyd., Bratislava 1963, 172 alebo *Pravidlá slovenského pravopisu,* 5. vyd., Bratislava 1964, 87. Pravidlá sa zmieňujú o slovách latinského pôvodu na *-us* a o gréckych menách na *-os, -as, -es.* Ale aj grécke mená na *-us* sa skloňujú s vynechávaním koncového *-us,* napr. *Achilleus — Achillea,* ako to uvádza J. Horecký, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine,* SR 12, 1946, 183. K tomu pozri môj príspevok *Ku skloňovaniu mena Makarios,* SR 31, 1966, 126.

[2] Podľa *Slovenskej gramatiky,* c. m., pri skloňovaní cudzích osobných mien zakončených v nom. sg. na *-as, -es, -os, -us* sa v ostatných pádoch odsúvajú koncové *-as, -es, -os, -us.* Nejde však pri takomto skloňovaní s vynechávaním koncového *-as, -es, -os, -us* o akékoľvek cudzie osobné mená, ale len o starogrécke a latinské mená. Iné mená takto zakončené sa skloňujú s ponechávaním koncového *-as, -es, -os, -us.* K menám na *-as* pozri A. Jánošík, *Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na -as v slovenčine,* SR 13, 1947/48, 165—166. Tak je to aj pri menách na *-es, -os, -us,* napr. *Funtes — Funtesa, Papagos — Papagosa, Snečkus — Snečkusa.*

pl. *hérosom/héroom,* lok. pl. *hérosoch/hérooch,* inštr. pl. *hérosmi/héroami.*[3] Niektoré z takýchto cudzích slov sa teda dôslednejšie zaraďujú do slovenskej deklinačnej sústavy, skloňujú sa ako domáce slová.

Ďalej sa v gramatických a pravopisných príručkách bežne uvádza aj poučka, že pri skloňovaní niektorých cudzích slov gréckeho a latinského pôvodu dochádza ku zmene kmeňa, napr. *Nero — Neróna, Scipio — Scipióna, Cicero — Ciceróna, haruspex — haruspika, Laokoón — Laokoonta, Anakreón — Anakreonta, pontifex — pontifika, Xenofón — Xenofonta.* Aj v tomto prípade máme však dnes už v niektorých ustálených prípadoch skloňovanie bez zmeny kmeňa, t. j. skloňovanie takýchto slov ako iných domácich slov, napr. *Eros — Erosa, Atlas — Atlasa.*[4]

Podrobnejší výskum skloňovania gréckych a latinských osobných vlastných mien ukazuje, že tu v najnovšom čase dochádza k ďalším zmenám. Najprv si však všimneme ešte odbornú literatúru, v ktorej sa v ostatnom čase venovala pozornosť otázke skloňovania týchto mien, resp. otázke skloňovania slov gréckeho a latinského pôvodu.

Skloňovaním gréckych a latinských mien v spisovnej slovenčine sa podrobnejšie zaoberal na stránkach Slovenskej reči J. Horecký.[5] Navrhoval „grécke a latinské vlastné mená adaptovať k slovenskému deklinačnému systému tak, aby sa od toho istého tvaru dali celkom mechanicky tvoriť všetky pády". „Treba", hovorí ďalej, „pre slovenské skloňovanie za základ vziať koreň, ktorý dostaneme po odtrhnutí pádovej morfémy genitívu, ktorý patrí ku gramatickému určeniu príslušného slova a ktorý sa učíme v slovíčkach".[6] Dotýka sa pritom tvarov ako *Horác, Vergil* a pod., ktoré J. Hrabovský pokladal za nesprávne. Konštatuje, že tu nejde o otázku správnosti či nesprávnosti uvedených tvarov, ale „iba o ich správne zaradenie do jazykovej skutočnosti, v ktorej ich možno zistiť dosť veľký počet", pričom uvádza príklady *Homér, Oktavián, Tertulián, Cyprián, Augustín* a pod. Otázka, či sa používanie takýchto „skrátených" tvarov (do úvodzoviek kladie J. Horecký) ešte viac rozšíri alebo nie, závisí podľa autora len od miery ich preniknutia do hovorového jazyka. Horecký napokon uvádza prehľadne všetky typy mien latinského a gréckeho pôvodu v upravenej, „poslovenčenej" podobe, napr. *Cicerón — Ciceróna, Nepót — Nepóta, Xenofont — Xenofonta, Félix — Félixa.* Za základ nominatívu odporúča teda, ako sme už uviedli, vziať genitív bez genitívnej morfémy, pričom sa prípadne aj inak upraví, aby vyhovoval slovenskému nominatívnemu tvaru. Tak dochádza spravidla k rozšíreniu nominatívneho tvaru, napr. *Cicerón* oproti *Cicero, Xenofont* oproti *Xenofón, Nepót* namiesto *Nepos* (tu len zmena v zakončení slova), *Kartágina* namiesto *Kartágo* (v tomto prípade však, ako konštatuje J. Horecký, tvar *Kartágo* je už zaužívaný).

Stanovisko ku skloňovaniu cudzích vlastných osobných mien, ako aj niektorých všeobecných podstatných mien cudzieho pôvodu v češtine zaujal v poslednom čase F. Kopečný v príspevku týkajúcom sa otázky reformy českého pravo-

[3] *Slovník slovenského jazyka I,* Bratislava 1959, 470.
[4] *SSJ I,* 52, 372.
[5] J. Horecký, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine,* SR 12, 1946, 178—183.
[6] J. Horecký, c. m., 181.

pisu.[7] Autor píše: „Český pravopis člověk s normálním nadáním a základním školním vzděláním zvládne poměrně snadno, když si chce dát záležet a nechce psát nedbale. Ovšem tíž, daleko tíž pochopí, proč se má skloňovat *drama dramatu, Cicero Cicerona, Anakreón Anakreonta, Artemis Artemidy* apod. Jen na některé typy si navykl už i prostý lid: *muzeum muzea* a *Tibérius Tibéria*. Počet lidí, obeznámených s latinou a řečtinou, se velmi zmenšuje, brzy bude mizivě malý. Tady je třeba progresivního zásahu, tady je třeba zlidovění, poněvadž tyto učenecké rysy jsou jen a jen znakem češtiny (proti zdravé praxi v dobách starších, ještě až do první poloviny 19. stol.). Tento školský ráz češtiny se týká i ruských jmen, těžko žádat od normálního Čecha skloňování *Polevoj Polevého*, když jsme jako studenti neustále „chybovali" a čtli *Tolstoje* tak jako čtou *Tolstoja* Poláci, Slováci a všichni ostatní Slované, krom přirozeně Rusů." K tomu poznamenáva V. Šmilauer,[8] že už V. Ertl a iní poukazovali na to, že skloňovanie typu *Zeus — Dia, Pallas — Pallady* a pod. je odchylné od prirodzeného postupu češtiny, v ktorej sa cudzie slová zaraďujú do vzorov podľa zakončenia v nominatíve. V tom sa teda Šmilauer stotožňuje s Kopečného stanoviskom, nesúhlasí však s mienkou, že by tento fakt bol nejakou prekážkou pri osvojovaní si jazyka. Poukazuje na to, že frekvencia vlastných mien tohto typu je dnes minimálna, a tak sa používanie týchto mien stáva záležitosťou úzkeho kruhu odborníkov, ktorým však nerobí ťažkosti ich skloňovanie. Pri apelatívach sú podľa neho dnešné podoby úplne vžité, takže by sa tu sotva dali robiť nejaké zmeny. V zachovaní dnešného stavu vidí dokonca v niektorých prípadoch výhodu, napr. v skloňovaní cudzích podst. mien typu *dráma — dramatu* (v češtine); v češtine prirodzene vyplýva podľa neho z genitívu príslušná podoba adjektíva *(dramatický)*, kým v slovenčine, kde je skloňovanie *dráma — drámy*, sa používateľ jazyka musí učiť, že adjektívum nie je „drámický", ale *dramatický*. Nazdávam sa, že V. Šmilauer trochu preceňuje výhodu skloňovania typu *dráma — dramatu*, pretože v slovenčine bežným používateľom jazyka nerobí nijaké ťažkosti, že sa síce skloňuje *dráma — drámy*, ale prídavné meno má už podobu *dramatický* (nebadať napr. v nijakom prípade nejaký sklon tvoriť snáď podobu „drámický"). Šmilauer uvádza ešte aj poznámky ku Kopečného výkladu o skloňovaní slovanských priezvisk tvaru prídavných mien. Pripomína, že typ *Tolstoj* je vlastne okrajový, pretože adjektívna povaha mien na *-oj* tu nie je taká jasná, ale že inak skloňovanie *Tolstoj — Tolstého* je už v češtine sto rokov a že existuje aj v slovenčine.

Možno ešte uviesť, že v ruštine prechod substantív typu *dráma* od podstatných mien stredného rodu k podstatným menám ženského rodu (ako je to aj v slovenčine) sa hodnotí ako prejav demokratizácie jazyka. Tak napr. hodnotí túto zmenu Ju. A. Romanejev.[9]

U J. Horeckého je správna myšlienka, že otázku správnosti alebo nesprávnosti upravených a pozmenených podôb gréckych a latinských vlastných mien v spisovnej slovenčine nemožno posudzovať z hľadiska celého jazyka, ale z užšieho hľadiska v rámci jazyka. Tak napr. podoby *Homér,*

[7] F. Kopečný, *K reformě českého pravopisu*, Český jazyk a literatura 14, 1963/64, 351—355.

[8] V. Šmilauer, *Jedenáctá stovka onomastických zpráv a poznámek*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 5, 1964, 183—184.

[9] Ju. A. Romanejev, *K voprosu o morfologičeskoj adaptacii zaimstvovanij. (Iz istorii slov na -ma grečeskogo proischoždenija v russkom jazyke.)*, Studia Slavica 11, 1965, 146.

Horác môžu byť — a aj sú — správne v hovorovom jazyku, resp. v neodbornom jazyku, kým v odborných dielach týkajúcich sa staroveku treba používať pôvodné podoby *Homéros, Horatius.* Ide teda o rozlišovanie zdomácnených a nezdomácnených podôb gréckych a latinských vlastných mien v spisovnej slovenčine a vymedzenie sféry ich používania.

V bežnej jazykovej praxi sa dnes čoraz častejšie stretávame so zmeneným skloňovaním gréckych a latinských vlastných mien, ktoré je vlastne z hľadiska platnej kodifikácie v niektorých jednotlivých prípadoch „nesprávne" (pretože sa zdomácnené podoby a domáce skloňovanie pri takýchto menách dosiaľ neuvádzali). Takéto skloňovanie, resp. širšie úprava príslušného mena a s tým spojené skloňovanie je však živým svedectvom úsilia o utvorenie ďalších zdomácnených podôb týchto mien so skloňovaním, ktoré sa neodchyľuje od skloňovania domácich slov v spisovnej slovenčine.

Uvedieme konkrétne príklady, aby sme videli, ako prebieha proces zdomáčňovania uvedených gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine.

Pri vlastných menách na *-as, -es, -os, -us* sa samotné meno nemení. Dochádza tu iba ku zmene skloňovania v tom zmysle, že sa koncové *-as, -es, -os, -us* neodtrháva. Príslušné pádové prípony sa pridávajú k celej forme mena s koncovým *-as, -es, -os, -us.* Takéto skloňovanie popri skloňovaní s vynechaním týchto častí je síce už v spisovnej slovenčine, ako sme vyššie uviedli, známe, ale obmedzovalo sa len na niekoľko nepočetných prípadov. Išlo najskôr o mená osôb z antickej mytológie, pri ktorých sa pre ich častejšie používanie skôr mohlo už v minulosti uplatniť zdomácnenie, t. j. skloňovanie s ponechávaním koncového *-as, -es, -os, -us,* napr. *Bakchus — Bakchusa, Herkules — Herkulesa, Herakles — Heraklesa.* Dnes sa však s takýmto skloňovaním bežne stretávame aj pri iných menách osôb, a to aj v prípadoch, kde sa takéto skloňovanie donedávna pokladalo, alebo mohlo pokladať za naprosto nesprávne a či „nekultúrne" (svedčiace o nedostatočnom kultúrnom rozhľade používateľa takéhoto skloňovania).

F e i d i a s a nebolo možné nepoznať (Hedegüs — Plevka). — Vždy privolával pomoc boha H e r m e s a (tamže). — Krásne ostalo iba jej poprsie vytesané do bieleho mramoru — pravdepodobne od F e i d i a s a (Pravda 1966). — Apolón, ktorý sa chcel pomstiť kráľovi M i d a s o v i, dal mu narásť oslie uši (Príroda a spoločnosť 1965). — Zatiaľ čo P e r i k l e s a hnali do Aspázinho náručia vášne, udržiaval s ňou filozof Sokrates styky čisto vedeckého charakteru (Pravda 1966). — Ale vari tak nejak sa z našich detských spomienok vynára predstava K e r b e r o s a dvadsiateho storočia (Večerník 1966). — Stalo sa tak na základe udania lyrického básnika H a r m i p o s a (Pravda 1966). — Nástupcovia I k a r u s a (Magazín Odpovede na otázky 1966). — Z rímskej literatúry sa možno tešiť rovnako na Catullusovu lyriku, Terentiusove Komédie, z gréckej literatúry zasa na Výbery z tragédií S o f o k l e s a, A i s c h y l o s a, E u r i p i d e s a (Pravda 1965). — Reorganizáciu jezuitského rádu označujú dnes ako najvýznačnejší čin pápeža P i u s a VII (Nová dedina 1963).

Poznamenať možno, že pri mene *Kerberos* Slovník slovenského jazyka uvádza iba skloňovanie *Kerberos — Kerbera.*[10]

Podobne ako pri skloňovaní ponecháva sa koncové *-as, -es, -os, -us* aj pri tvorení privlastňovacích príd. mien na *-ov.* V citovaných dokladoch máme doložené tvary *Catullusovu, Terentiusove.* Môžeme, pravda, uviesť aj ďalšie podobné doklady:

Usmievali sa P l i n i u s o v ý m radám (Magazín Odpovede na otázky 1966). – P e r i k l e s o v a doba (film Lietajúci Clipper).

S rovnakým skloňovaním, ako sme to videli pri menách *Feidias, Euripides* a pod., sa stretávame aj pri mene *Minos.* Meno *Minos* sa skloňuje podobne ako všeobecné podst. meno *héros,* t. j. pri skloňovaní sa odtrháva iba koncové *-s.* Takto sa skloňujú aj niektoré iné grécke mená, napr. *Diktys — Diktya, Minys — Minya, Ares — Area.*

Aténskych mladíkov a dievčatá odviedli k M i n o o v i (Kun — Okáľ). — Berseus odovzdal vládu nad Serifom Polydektovmu bratovi D i k t y o v i (tamže). – Srdce sverepého A r e a obveseľujú jeho ukrutné bitky (tamže). — Tri dcéry kráľa M i n y a nešli na slávnosť (tamže).

Ale rovnako ako pri slove *héros* je popri skloňovaní *héros — héroa* aj skloňovanie *héros — hérosa,* aj pri vlastných menách tohto typu sa stretávame so skloňovaním (resp. tvorením tvaru osobného prívlast. príd. mena), pri ktorom sa ponecháva vo všetkých pádoch koncové *-s.*

Ako sme sa dostali do M i n o s o v e j jaskyne? (Aldridge – Gregorová)

Takéto skloňovanie s ponechávaním koncového *-us* je už dnes takmer bežné pri rozličných polatinčených a pseudolatinských menách na *-us.*

Patrila iste z veľkej časti Danielovi S i n a p i u s o v i (Slovenská literatúra 1965). — Na záverečnom koncerte vystúpila gottwaldovská filharmónia pracujúcich s dielami J. S i b e l i u s a (Pravda 1965). — Je nositeľom G r o t i u s o v e j striebornej medaily (Večerník 1966). — Zaslúžená pozornosť H e l v é t i u s o v i (Kultúrny život 1960). — U evanjelikov vo vtedajšom Uhorsku okrem Komenského a iných prác českého pôvodu používali sa na školách slovníky K. C e l l a r i u s a (SR 1950/51). — Myslel som, že je v nej zpráva od K o l u m b u s a (Rozhlas 1966). — Zvláštne scény sú venované K o l u m b u s o v i (Prúd 1965). — Nedávno zosnulého dr. Schweitzera vyhlásili v New Yorku za tohoročného nositeľa ceny Leifa Ericsona, nórskeho moreplavca, ktorého považujú za prvého objaviteľa Ameriky ešte pred K o l u m b u s o m (Pravda 1965). — Nikto, ako každý vie, nemá záujem pripravovať K o l u m b u s a o to, čo mu patrí (Hlas ľudu 1965).

V našich gramatických príručkách sa uvádza, že koncové *-us* sa zachováva v zdomácnených osobných menách a priezviskách, napr. *Július — Júliusa, Lichardus — Lichardusa, Paulus — Paulusa, Klimus — Klimusa, Rúfus — Rúfusa.*[11] Doklady, ktoré sme uviedli vyššie, ukazujú, že takéto sklo-

[10] *SSJ I,* 163 (v hesle *Cerberus*).

ňovanie sa dnes neobmedzuje len na mená s koncovým *-us*, ale sa začína uplatňovať aj pri gréckych a latinských vlastných menách osôb na *-as, -es, -os*. V tejto súvislosti treba konštatovať, že zdomácnené skloňovanie pri takýchto menách požadoval už v minulosti A. Jánošík,[12] a to v menách na *-as*, napr. *Éneas — Éneasa, Pythagoras — Pythagorasa* (uvádzame v pravopisnej podobe, ako je to u Jánošíka). Náš výskum podľa toho ukazuje na podstatné rozšírenie zdomácneného skloňovania pri všetkých gréckych a latinských menách na *-as, -es, -os, -us*. Možno sa tiež domnievať, že okrem skloňovania *Minos — Minosa*, ktoré máme konkrétne doložené, sa bude uplatňovať aj skloňovanie *Diktys — Diktysa* (popri *Diktys — Diktya*), *Minys — Minysa* (popri *Minys — Minya*).

J. Horecký v cit. štúdii hovorí, že rovnako ako typ *Cézar — Cézara* (s nulovou morfémou v nominatíve) zapadajú do slovenskej mennej deklinácie aj typy *Lívius — Lívia, Hérodotos — Hérodota, Anaxagoras — Anaxagoru* (Horecký uvádza s príponou *-u* v gen. sg.), *Démostenés — Démostena*, ďalej *Minerva, Tália, Tálie*, ktoré sa dajú podľa neho skloňovať podľa udomácneného vzoru *katechizmus*, resp. podľa *žena, ulica*. Pohyb, ktorý sledujeme pri skloňovaní mien na *-as, -es, -os, -us*, resp. mien na *-s* (aj s typom *héros* a či *Minos*), však ukazuje, že tieto mená nezapadajú do slovenskej mennej deklinácie so skloňovaním *Feidias — Feidia*. Do slovenskej mennej deklinácie zapadajú ako ich organické súčasti iba v tom prípade, ak sa skloňujú bez vynechávania koncového *-as, -es, -os, -us*, t. j. *Fedias — Feidiasa*.

Ešte chceme upozorniť na jeden osobitný prípad, v ktorom sa záväzne zachovávajú formy s vynechávaním koncového *-as, -es, -os, -us*. Ide o isté ustálené zvraty, ako napr. *Kolumbovo vajce, Damoklov meč, Pytagorova veta*. Tento stav by sme mohli porovnať so zachovaním niektorých slov, ktoré vypadli z bežnej slovnej zásoby, vo frazeologických výrazoch, ako na to upozornil V. Blanár.[13]

Všimnime si ďalej mená, pri ktorých pri skloňovaní dochádza alebo má dochádzať ku zmene kmeňa, napr. *Paris — Parida, Ajas — Ajanta*. V bežnej jazykovej praxi dochádza tu k odstraňovaniu dvojakosti kmeňa, kmeň sa zjednocuje.

V prvom prípade sa pri skloňovaní vychádza zo základnej podoby mena, t. j. vlastne z tvaru nom. sg.

Podľa Tálesa voľakedy dávno bola len voda a nič iné (Hegedüs — Plevka). — Túto smutnú skúsenosť mala pred mnohými storočiami mulica gréckeho filozofa Thalesa (Príroda a spoločnosť 1964). — T. Różewicz, Laokoónova skupina (Slovenské pohľady 1964). — Pozorovala Solaris z Laokoona (Lem

[11] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, c. d., 172; *Pravidlá*, 87.

[12] A. Jánošík, *Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na -as v slovenčine*, SR 13, 1947/48, 155—171, najmä str. 171.

[13] Pozri V. Blanár, *K zániku slov v ľudovej reči*, Jazykovedné štúdie II. Dialektológia, Bratislava 1957, 73.

– Lerchová; tu ide o prenesenie mena osoby). – Prečo zdravíš všetkých bohov, iba P l u t a nie? (Bronnen – Mikula). – Hindenburg naozaj otvoril dvere N e r o v i – Hitlerovi (Smena 1966). – Tak tomu bolo napríklad v nespočetných variáciách P a r i s o v h o súdu (magazín Odpovede na otázky 1965). – Zasväcujú tento pamätník svojho víťazstva J u p i t e r o v i, M a r s o v i a A n g u s t o v i (Graves – Klinger).

Skloňovanie *Jupiter — Jupitera, Mars — Marsa* je už kodifikované v Slovníku slovenského jazyka.[14]

Pri mene *Zeus* sa v SSJ uvádza skloňovanie *Dia, Diovi* atď. a v zátvorke ako hovorový je pripojený tvar *Zeusa.*[15] S podobami *Zeusa, Zeusovi* atď. sa dnes bežne stretávame; nazdávam sa, že tu už nejde ani o hovorovú formu, ale proste o zdomácnené skloňovanie mena *Zeus.*

Z Grécka priviezli bronzovú sochu Z e u s a (Prúd 1965/66). – Vzýval o pomoc boha-otca Z e u s a (Hegedüs – Plevka).

Aká silná je snaha odstrániť dvojakosť kmeňa, ukazujú aj prípady skloňovania tohto mena s vynechávaním koncového *-us* pri zachovaní kmeňa z nom. sg. (podobne aj tvorenie privlast. príd. mena na *-ov* od základu *Zeus* po vynechaní *-us).*

Povedal to Z e o v i (Aldridge – Gregorová). – Ale Francúzi rozprávali, že je to Z e o v a hrobka (tamže).

V druhom prípade by bolo možné skloňovanie, pri ktorom by sa vhodne upravil nominatívny základ podľa podoby základu v ostatných pádoch. Takýto postup odporúčal J. Horecký v cit. príspevku, napr. *Cicero — Ciceróna* zmeniť na *Cicerón — Ciceróna,* podobne skloňovať *Nepót — Nepóta, Xenofont — Xenofonta;* pri menách *Félix, Alexis* odporúča však vychádzať z nominatívu a podľa toho skloňovať *Félix — Félixa, Alexis — Alexisa.* Zdá sa však, že sa takáto úprava mena uplatňuje dosť zriedkavo. Mne je známa iba podoba *Platón,* v ktorej došlo k takejto úprave nominatívneho základu podľa podoby kmeňa v ostatných pádoch (alebo ide o pôvodnú grécku podobu). Mohla by sa ešte uvádzať podoba názvu planéty *Plutón* (popri *Pluto*), kde ide o použitie mena osoby na označenie neživej veci. V gréčtine meno tohto antického boha znelo *Ploutón* a v latinčine boli dve podoby: *Plútó* aj *Plútón.* To dostatočne vysvetľuje, prečo sa u nás popri podobe *Pluto* pomerne často používa aj podoba *Plutón.*[16] Podľa toho môžeme konštatovať, že v bežnej jazykovej praxi pri prirodzenom, nenásilnom utváraní zdomácnených podôb príslušných gréckych a latinských vlastných mien osôb so zmenou kmeňa pri skloňovaní dochádza skôr k zovšeobecňovaniu nominatívnej podoby. Tá sa hodnotí ako akýkoľvek iný nominatívny tvar mužských životných podst. mien s príslušným zakončením (napr. *Nero* so za-

[14] *SSJ I,* 655; *SSJ II,* 100.
[15] *SSJ V,* 594.
[16] Pozri L. D v o n č, *O názvoch planét Merkúr a Pluto,* SR 26, 1961, 50.

končením na *-o, Paris* ako mužské živ. podst. mená zakončené na spoluhlásku, t. j. s nulovou pádovou morfémou v nom. sg.). Aj podstatné mená, ktorých zdomácnené skloňovanie (bez zmeny kmeňa) sa už uvádza v normatívnych príručkách, potvrdzujú, že východiskom býva podoba v nominatíve, napr. *Eros — Erosa, Atlas — Atlasa, Kartágo — Kartága* (tu ide, pravda, o podstatné meno str. rodu), *Jupiter — Jupitera, Mars — Marsa* atď. Tendencii vychádzať skôr z nominatívneho základu ako zo základu v genitíve a v ostatných pádoch sú priaznivé aj slová typu *héros — hérosa/héroa.* Nominatív by sme tu podľa základu v genitíve mohli utvoriť len s ďalšou zmenou, ako je to pri slove *héros,* kde sa používa tvar so spoluhláskou *j,* t. j. *héroj* (ako básnický a archaický; pozri SSJ I, 470).

Východiskom pre nominatív sa stáva genitív (kmeň v genitíve a v ostatných pádoch) skôr pri všeobecných podstatných menách, napr. *patiens — patientis: pacient, studens — studentis: študent, praesidens — praesidentis: prezident, agens — agentis: agent,*[17] hoci aj tu existencia príslušného upraveného tvaru môže byť už dnes prekážkou pri tvorení ďalšieho podobného slova, a tak východiskom sa potom aj tu stáva nominatív, napr. *agens — agensa, paciens — paciensa* (gramatické termíny).[18]

V osobitnej štúdii o vlastných menách sme konštatovali, že pri menách osôb máme popri pôvodných nezdomácnených podobách aj domáce zdomácnené podoby.[19] Ide o prípady, ako napr. *Jagič, Miletič, Čankajšek, Sunjatsen, Hočimin, Kalvín.* Grécke a latinské zdomácnené mená pri menách osôb nespomíname, iba pri menách zosobňujúcich (personifikujúcich) niektoré zjavy, kde uvádzame príklady *Jupiter, Ježiš.* K týmto zdomácneným menám gréckeho a latinského pôvodu treba rátať aj tie mená, pri ktorých došlo ku zmene skloňovania, t. j. mená so skloňovaním bez vynechávania koncového *-as, -es, -os, -us* a bez zmeny kmeňa. Zdomácnené podoby zaujímajú v spisovnom jazyku svoje pevné miesto v istých vymedzených prípadoch. Nemožno v celom rozsahu jazyka používať a forsírovať používanie zdomácnených podôb, ale ani používanie pôvodných nezdomácnených podôb, k čomu sú náchylní niektorí klasickí filológovia. Oblasť používania nezdomácnených podôb sa však stále viac zmenšuje, kým naopak oblasť používania zdomácnených podôb sa zväčšuje. Pôvodné skloňovanie sa dôsledne zachováva v špeciálnych odborných dielach týkajúcich sa antického sveta. Inak sa začína stále viac používať zmenené skloňovanie, zodpovedajúce štruktúre nášho spisovného jazyka. Takémuto vývinu je neobyčajne priaznivá súčasná spoločenská situácia, za ktorej sa gréčtina a latinčina neuplatňujú dnes v tej miere, ako to bolo

[17] Pozri A. Keder, *Gen. sg. niektorých substantív typu prézent,* SR 27, 1962, 219.
[18] Pozri J. Ružička, *Patiens, či paciens?,* SR 28, 1963, 63.
[19] L. Dvonč, *O zdomácnených a nezdomácnených cudzích vlastných menách v spisovnej slovenčine,* SR 25, 1960, 41.

v minulosti, keď tieto jazyky (v poslednom čase už len latinčina) boli dôležitou zložkou výučby na stredných školách — gymnáziách.

Z rozboru, ktorý sme tu podali, nechceme vyvodzovať unáhlený záver, že by sa azda pri uvedených gréckych a latinských menách osôb malo v spisovnej slovenčine dôsledne uplatniť zdomácnené skloňovanie bez vynechávania koncového *-as, -es, -os, -us* a bez zmeny kmeňa. Ide tu dnes o živý proces s istou vývinovou tendenciou; ide však ešte o pomerne labilný a neustálený stav, ktorý by sme dosť ťažko mohli zachytiť v nejakej poučke o skloňovaní gréckych a latinských mien osôb v našom jazyku. Ukazuje sa však, že v budúcnosti bude azda potrebné pristúpiť k istej úprave a či zmene jestvujúcej poučky o skloňovaní takých mien v spisovnom jazyku. Pôjde tu o pripustenie zdomácnených podôb a domáceho skloňovania pri týchto menách vo väčšej miere, než sa to pripúšťa a či uznáva v platných normatívnych príručkách.

Mária Pisárčiková

K NIEKTORÝM OTÁZKAM VYUŽITIA SYNONÝM V JEDNOZVÄZKOVOM VÝKLADOVOM SLOVNÍKU

V *Slovníku slovenského jazyka*[1] (ďalej SSJ) popri výklade významov slov sa bohato využívali aj synonymické prostriedky, a to jednak na spresňovanie významov slov, ich rozličných odtienkov a jednak na úplné nahradenie výkladu pri istých skupinách slov.

Všimnime si najprv spôsob použitia synoným plniacich úlohu doplňovať a spresňovať výklad. Osobitne odôvodňovať takýto postup pri výklade slov netreba. Výklad podáva výpočet podstatných znakov významu slova, kým synonymá diferencujú významy jemnými odtienkami. Inou, tiež závažnou funkciou synoným v slovníku je to, že poukazujú na výrazovú bohatosť jazyka, na schopnosť vyjadrovať skutočnosť presne a mnohostranne. Lexikografickým problémom je správny výber synoným a ich usporiadanie, ktoré nemôže byť náhodné alebo ľubovoľné. Známe sú dve krajnosti pri uvádzaní synoným: buď lexikograf ochudobňuje význam určitého slova a nepoukáže naň dostatočným výberom v jazyku existujúcich synoným, alebo naopak, význam preťaží a znepresní synonymami, ktorých hlavné znaky sa nekryjú. Obom týmto chybám nevyhol sa ani SSJ.

[1] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959; *II*, 1960; *III*, 1963; *IV*, 1964, *V*, 1965.

Výklad sa predpokladal v SSJ pri každom slove okrem niektorých príznakových slov, napríklad nárečových, krajových, expresívnych, cudzích ap. Hoci sa táto zásada v praxi dosť často narušovala, nemožno to pokladať za chybu, pretože množstvo veľmi blízkych neutrálnych synoným si priam vyžiadalo takýto postup. Z úsporných dôvodov bude treba v jednozväzkovom slovníku[2] ešte častejšie nahrádzať výklad synonymami. Musí sa však vyriešiť teoretická otázka, ktoré zo skupiny významove blízkych slov budú mať výklad významu a ktoré slová sa na tento výklad budú odvolávať prostredníctvom príslušného synonyma. V dobrom slovníku mal by byť vylúčený kruhový výklad, v ktorom jedno synonymum odkazuje na druhé. Túto otázku možno riešiť iba podrobným štúdiom synoným. Východiskom môžu byť synonymické rady, presnejšie — ich základné členy. Tie predstavujú bezpríznakové, neutrálne slová, významove najvšeobecnejšie, obyčajne aj najbežnejšie požívané, najznámejšie. Zoberme si napríklad slová *lichotiť, líškať sa, podlizovať sa, zaliečať sa, podkladať sa,* prípadne *pochlebovať.* V SSJ pri každom z nich čítame približne ten istý výklad: vychvaľovaním usilovať sa získať priazeň niekoho; potom sa uvádzajú viac-menej vyčerpávajúco synonymá. Ak nechceme v stručnom slovníku výklad opakovať pri každom z týchto slov, musíme všetky členy tejto skupiny navzájom porovnávať, zistiť základné synonymum, ktoré obsahuje významy ostatných členov, v ktorom však chýbajú špecifické príznaky, charakteristické len pre určité situácie. V danom prípade základným synonymom je slovo *líškať sa.* Vyjadruje v širšom zmysle slova úsilie dostať sa do priazne niekoho (vychvaľovaním, obyčajne neúprimným, rozličným prejavom náklonnosti, napr. i fyzickým ap.). Rovnako neutrálne slovo *lichotiť niekomu* je zúžené na slovný prejav a nezdôrazňuje natoľko úsilie získať si priazeň niekoho; slovo *pochlebovať* je významove totožné s *lichotiť,* len miera intenzity je väčšia. Pri slove *zaliečať sa* je oslabený záporne hodnotiaci moment (z hľadiska morálky); je blízke významu slovesa *dvoriť. Podlizovať sa* má oproti základnému synonymu zhoršujúci významový odtieň, je príznakovejšie, zdôrazňuje falošnosť, neúprimnosť. Tieto významové odtienky ešte stupňuje sloveso *podkladať sa.* Ako vidno, pri spracúvaní určitého hesla v slovníku treba často brať do úvahy celú skupinu významove blízkych slov, presne ich diferencovať a podľa toho synonymá zaradiť. Z uvedeného rozboru vyplýva, že napr. k slovesu *pochlebovať* je najbližšie synonymum *lichotiť,* vzdialenejšie je synonymum *líškať sa,* prípadne *podlizovať sa, podkladať sa.* Najbližšie synonymum by malo byť na prvom mieste ako výraz najužšie spätý s heslovým slovom. Potom môžu nasledovať synonymá poukazujúce ešte na ďalšie významové odtienky. Tým, že v poradí posledné

[2] Myslíme tu na jednozväzkový slovník, na ktorom sa má začať pracovať po dokončení prác na SSJ.

synonymum je významove relatívne najďalej, neuzatvára sa synonymický rad pre prípadné ďalšie odtienky, možné v určitých situáciách.

V jazyku sa vyskytujú aj slová celkom rovnoznačné, bezpríznakové, stojace na jednej rovine. Nie je ich veľa, pretože jazyk obyčajne netrpí dlho takýto jav a jeden člen z takéhoto páru postupne vytláča druhý. Tam však, kde jestvujú významove i štylisticky rovnocenné synonymá, bolo by plytvaním miesta uvádzať výklad pri každom z nich. Bude najpraktickejšie, keď sa v jednozväzkovom slovníku výklad uvedie mechanicky pri slove abecedne skoršom, pričom tento fakt nebude hodnotením slova. Ide o typ *oblok — okno*. Táto zásada sa môže uplatniť aj pri významove základných slovách s odlišnou oblasťou kontextového použitia *(bežať — utekať, hnev — zlosť, chvíľka — okamih*, pravda, v príslušných významoch).

Podľa bežných, všeobecne prijatých lexikografických zásad sa spravidla neuvádza výklad pri slovách príznakových (nárečových, zastaraných, expresívnych, zriedkavých, cudzích alebo ináč v používaní obmedzených). Výklad tu nahrádza neutrálne synonymum, pravda, pokiaľ existuje. Túto zásadu sa usilovali dodržať aj autori SSJ, i keď neboli celkom dôslední.

Osobitnú kapitolu tvoria terminologické synonymá, existujúce v jazyku z rozmanitých príčin. Pri spracúvaní v slovníku by sa mali uprednostňovať domáce termíny pred cudzími s výnimkou, keď cudzí výraz je oveľa bežnejší, známejší, častejšie používaný. Pre túto príčinu aj SSJ napr. slovo *smutnohra* nevykladá, ale uvádza synonymá *tragédia, trúchlohra*. V stručnejšom slovníku sa takto bude môcť postupovať aj pri slove *trúchlohra* ako pri slove menej bežnom.

Lexikografický problém z hľadiska spracovania synoným predstavujú slovotvorné synonymá a slovotvorné varianty. Nevyhnutné je teoretické spresnenie vymedzenia obidvoch pojmov, pretože pre lexikografickú prax mala by platiť zásada, že slovotvorné varianty sa nebudú uvádzať ako rovnocenné synonymné výrazy. Napr. pri slove *zniekadiaľ* je zbytočné vymenovať všetky možné varianty: *zniekade, zniekiaľ, odniekiaľ, odniekadiaľ, odniekade*. Celú skupinu variantov *(zniekadiaľ, zniekade, zniekiaľ)* stačí vyložiť jedným synonymom *(odniekiaľ)*, pri ktorom je na príslušnom mieste podrobnejší výklad.

Synonymá v jednozväzkovom slovníku hrajú veľkú úlohu aj pri väčšom zovšeobecňovaní výkladov. Možno ich totiž priamo aplikovať na situáciu pri vnútornom členení významov, takže výklad môže byť všeobecnejší. Významové odtienky sa diferencovali vnútri hesla aj v SSJ. Napr. heslo *škaredý* sa vykladá synonymami *špatný, nepekný, hnusný, ošklivý* (poznamenávame, že pri tomto hesle mal byť výklad, pretože je to základný člen synonymického radu). Vnútri hesla sa pri niektorých spojeniach uvádzajú špeciálne rozlišovacie synonymá, ktoré význam spresňujú: za spojením *škaredé slová* je synonymum *neslušné; škaredé poranenie* = vážne, ne-

bezpečné; *škaredá zákruta* = veľmi ostrá atď. Túto metódu zaznamenávania významových odtienkov musí stručný jednozväzkový slovník ešte viac využiť. Pri slove *ostrý* možno do všeobecného významu „majúci veľkú intenzitu, intenzívny, silný, prudký" zahrnúť aj ďalšie, v SSJ osobitne vyčlenené významy s tým, že sa jednotlivé spojenia vyložia: *ostrý vietor* = chladný, studený; *ostré podnebie* = chladné, drsné; *ostrá kritika* = prísna. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že exemplifikácia musí byť dostatočne bohatá, aby sa jednotlivé významy nezjednodušovali, naopak, aby sa rozmanitosť významových odtienkov vyčerpala čím dokonalejšie.

Vo výkladových slovníkoch platí zásada, že popri výklade alebo namiesto neho nemajú sa používať synonymá štylisticky príznakové. Existujú však okruhy slov príznakových už svojou povahou a nemajúcich neutrálnu paralelu. Tu sú na mieste popri výklade aj príznakové synonymá, pravda, na tej istej štylistickej rovine. Nie je preto v SSJ chybou, keď sa napr. slovo *šibal* vykladá synonymami *figliar, huncút, potmehúd, lapaj,* i keď to posledné — *lapaj* — v istých situáciách má aj pejoratívny význam a znamená to, čo *naničhodník, darebák.* Pravda, pri hesle *lapaj* mali byť presnejšie zvýraznené dva významové odtienky: huncútsky, prefikaný človek a naničhodný, ničomný človek.

Treba priznať, že v SSJ sú nedôslednosti v metodike aj v úplnosti spracovania i využitia synoným. Pri nedostatku slovenského synonymického slovníka je tu však prvý raz zhromaždené bohatstvo synonymných prostriedkov v slovenčine, ktoré predstavuje veľmi cenný materiál pre dokonalejšie spracovanie synoným v chystanom jednozväzkovom slovníku.

ZASADANIE MEDZINÁRODNEJ TERMINOLOGICKEJ KOMISIE LINGVISTICKEJ

Od 13. do 18. mája 1966 bolo v Budyšíne (Bautzen, NDR) šieste pracovné zasadanie Medzinárodnej terminologickej komisie lingvistickej. Usporiadateľom bol Institut za serbski ludospyt Nemeckej akadémie vied. Na zasadaní sa zúčastnili jednak členovia komisie, jednak niektorí pracovníci z usporiadajúceho pracoviska. Z rozličných príčin sa nedostavili zástupcovia sovietskej a poľskej národnej komisie. Rokovanie viedol v zastúpení neprítomného predsedu komisie A. Jedlička z Prahy.

Pracovnou náplňou zasadania bola príprava niektorých kapitol pripravovaného slovníka základnej lingvistickej terminológie vo všetkých slovanských jazykoch. Vytýčená úloha sa splnila, najmä preto, lebo všetci prítomní členovia komisie pracovali po celý čas veľmi intenzívne. Pracovalo sa na kapitolách o syntaxi, lexikológii a lexikografii, morfológii.

V kapitolách o syntaxi sa dosiahla relatívne definitívna úprava, lebo otvorené ostali len jednotlivé prípady. Jednotlivé národné komisie, najmä poľská, dodali na rokovanie o syntaxi dobré podklady, aj návrhy na doplnenie heslára.

V kapitole o lexikológii a lexikografii sa vykonala celková revízia a dosiahla sa definitívna úprava.

Kapitola o morfológii sa preberala prvý raz ako celok, preto sa uskutočnilo dosť zásahov do pôvodného heslára; v ďalšej práci bude treba vypracovať aj celý rad ekvivalentov.

Pri rokovaní sa preberali pojmoslovné otázky, najmä z hľadiska úsilia po systematike. Ďalej kládol sa dôraz aj na lexikografickú stránku pri spracúvaní jednotlivých typov hesiel: presadzuje sa pojmovoidentifikačná stránka a internacionalizácia termínov a celej terminológie. Osobitne treba vyzdvihnúť, že sa rozmnožia prípady iných východiskových termínov, napr. v poľštine, srbochorvátčine, bulharčine i lužičtine, ak ide o termíny bežné len v tej-ktorej teórii.

Veľmi užitočnou sa ukázala konfrontácia základného súpisu termínov s teóriou neslovanskou, najmä s nemeckou (prof. R. Ružička z Lipska) a francúzskou (prof. P. Garde z Aix-en-Provence). Hľadanie vhodných ekvivalentov v nemčine a francúzštine stimulovalo aj nové usporiadanie heslára.

Práce na rukopise slovníka sa musia urýchliť vo všetkých národných komisiách. Je to nevyhnutné, ak sa slovník má vydať k budúcemu sjazdu slavistov (Praha 1968). Aj užšia redakcia musí skončiť prácu do konca roku 1966.

Budyšínske rokovanie bolo pokojné a úspešné. Veľkú zásluhu o to majú aj domáci usporiadatelia, najmä dr. R. Jenč.

Najbližšie zasadanie komisie má byť r. 1967 vo Varšave, nasledujúce sa plánuje v Kijeve.

J. Ružička

ZPRÁVA O ČINNOSTI SLOVENSKEJ PRAVOPISNEJ KOMISIE ZA ROKY 1964—1965

V spisovnej slovenčine sa až do dnešných dní v podstate zachováva pravopis, ktorý bol prijatý pri tzv. hodžovsko-hattalovskej oprave a či úprave spisovnej slovenčiny v r. 1851. Ide o pravopis vybudovaný na základe viacerých pravopisných princípov. V tomto pravopise sa zachováva aj písanie podľa pôvodu, t. j. uplatňuje sa v ňom do istej miery tzv. etymologický princíp. Práve tento princíp bol vždy predmetom neraz značne aj búrlivej diskusie v rámci rozličných širšie alebo užšie osnovaných kampaní za dôslednejšiu úpravu slovenského pravopisu. Pokračovaním týchto starších diskusií, po ktorých sa už, ako vieme, niektoré sporné otázky uspokojivo riešili v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953, platných v základe dodnes (napr. otázka písania predpôn *s-, z-, zo-*, slovesných tvarov na *-li* a niektoré iné drobné úpravy, spresnenia a doplnenia kodifikácie), je najnovšia diskusia o racionalizácii slovenského pravopisu, ktorá u nás prebieha od roku 1964. Túto diskusiu vedie a usmerňuje Slovenská pravopisná komisia, vymenovaná Vedeckým kolégiom jazykovedy Slovenskej akadémie vied 21. 2. 1964. Členmi Slovenskej pravopisnej komisie sú jazykovedci-slovakisti, ako aj zástupcovia jednotlivých slovenských kultúrnych a spoločenských inštitúcií, čo zaručuje ráz tejto komisie ako vskutku reprezentatívneho zastupiteľského orgánu slovenskej vedeckej a kultúrnej verejnosti, ktorému sa zverila zodpovedná úloha posúdiť súčasný stav slovenského pravopisu a vypracovať prípadne návrh na jeho zlepšenie alebo zdokonalenie v tých bodoch, kde sú s používaním platného pravopisu najväčšie ťažkosti. Pracovné jadro komisie predstavuje predsedníctvo komisie ako užšia komisia, do ktorej patria L. Dvonč, G. Horák, J. Horecký, E. Jóna, E. Pauliny, Š. Peciar, J. Ružička. Predsedom Slovenskej pravopisnej komisie bol sprvu Š. Peciar, od 8. 12. 1965 vykonáva funkciu predsedu J. Ružička. Tajomníkom komisie je L. Dvonč.

Diskusia o racionalizácii slovenského pravopisu sa začala v lete r. 1964 na stránkach časopisu Slovenská reč. Do diskusie prispeli najprv širšie osnovanými článkami L. Dvonč (úvodný príspevok a ďalší príspevok s konkrétnymi návrhmi na úpravy), J. Horecký, Š. Peciar (dva príspevky), E. Jóna, G. Horák a J. Štefanovič. Po týchto všeobecných príspevkoch sa teraz uverejňujú užšie zamerané príspevky, v ktorých sa rozoberajú jednotlivé špeciálne otázky slovenského pravopisu (napr. v príspevkoch L. Dvonča sa riešila otázka písania veľkých písmen vo vlastných menách a rozdeľovania slov, v príspevku P. Ondrusa otázka písania príslovkových zložiek). V diskusii na stránkach tohto časopisu sa bude ďalej pokračovať. Diskusia prebiehala aj na stránkach niektorých iných časopisov, ako Slovenský jazyk a literatúra v škole, Smena, Učiteľské noviny, Práca.

Obraz o doterajšom priebehu diskusie o racionalizácii slovenského pravopisu, otvorenej roku 1964, bol by však neúplný, keby sme sa obmedzili iba na prehľad prác publikovaných v uvedených časopisoch. Značná časť práce sa vykonala a isté čiastkové výsledky sa dosiahli aj na pracovných zasadnutiach Slovenskej pravopisnej komisie. V tejto zprávе, ako ukazuje jej nadpis, chceme informovať čitateľov Slovenskej reči o činnosti tejto komisie od začatia jej činnosti v štvrtom štvrťroku 1964 do konca roku 1965. V tomto jedenaštvrťročnom období sa otázka úpravy slovenského pravopisu riešila na jednej plenárnej schôdzke komisie a na šiestich schôdzkach predsedníctva SPK.

Na schôdzke Slovenskej pravopisnej komisie, ktorá sa konala 27. 10. 1964, sa rokovalo o týchto otázkach: 1. Či je potrebné meniť dnešný pravopis a v ktorých bodoch. 2. Ktoré riešenie možno pokladať za najvýhodnejšie pri eventuálnej zmene písania *i/y*. 3. Kedy a akým postupom uviesť schválené pravopisné zmeny do života. Všetci členovia komisie sa vyslovili k prvému bodu rokovania v tom zmysle, že isté zmeny v dnešnom slovenskom pravopise sú žiadúce. Predmetom ďalšej odbornej diskusie musí byť najmä otázka *y*. Treba odstrániť niektoré neodôvodnené výnimky a anomálie (napr. *sbor, sväz*), znovu uvážiť otázku kvantity privlastňovacích zámen a preštudovať otázku písania niektorých slov dovedna alebo osobitne. Pri eventuálnej pravopisnej úprave treba hľadať optimálny variant korešpondencie písma a výslovnosti. Dospelo sa k týmto záverom: 1. Pravopisná úprava z r. 1953 bola potrebná a správna a rýchle sa vžila. Ťažkosti však pôsobia tzv. výnimky pri písaní predpony *s-/z-*. 2. Žiadúca je ďalšia racionalizácia slovenského pravopisu, a to najmä v týchto bodoch: a) v pravidlách o písaní *i/y;* b) v pravidlách o písaní veľkých písmen; c) v pravidlách interpunkcie, najmä o písaní čiarky; d) v revízii výnimiek. Znovu treba uvážiť otázku grafémy *ä* a otázku kvantity privlastňovacích zámen. 3. Treba pokračovať vo výskume súčasného slovenského pravopisu i v diskusiách o jeho ďalšej racionalizácii.

Ďalšia diskusia o racionalizácii slovenského pravopisu prebiehala na schôdzkach predsedníctva SPK.

Na schôdzke, ktorá sa konala 29. 12. 1964, sa rokovalo (1) o doterajšom priebehu diskusie o racionalizácii slovenského pravopisu, (2) o spolupráci s Pravopisnou komisiou pri Vedeckom kolégiu jazykovedy ČSAV, (3) o programe budúcich zasadnutí predsedníctva SPK a (4) o príprave nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu. Podľa mienky predsedníctva je potrebné zásadné prediskutovanie otázky racionalizácie českého a slovenského pravopisu Slovenskou pravopisnou komisiou a Pravopisnou komisiou pri Vedeckom kolégiu jazykovedy ČSAV. Komisia pokladá za potrebné v priebehu diskusie pripravovať nové vydanie Pravidiel, v ktorom by sa zrevidovala slovníková časť a výkladová časť podľa výsledkov pravopisných diskusií.

Dňa 19. 2. 1965 sa rokovalo o písaní veľkých písmen (referoval L. Dvonč) a o koncepcii úpravy slovníkovej časti Pravidiel (ref. Š. Peciar).

Na schôdzke dňa 19. 3. 1965 boli predmetom rokovania (1) otázka *y* a *i* v slovenskom pravopise a (2) zásady spracovania slovníkovej časti Pravidiel. Š. Peciar predniesol svoju úvahu o tzv. optimálnom variante riešenia otázky *y* a *i* v slovenskom (resp. aj českom) pravopise, formulovaný do niekoľkých základných pravidiel. V závere diskusie sa uvažovalo o týchto eventualitách pri písaní *y* a *i:* I. minimálny variant: 1. písať *i* v koreni aj v predponách po obojakých spoluhláskach a) v domácich aj cudzích slovách, b) len v domácich slovách; 2. v koncovkách ponechať dnešný stav; 3. zachovať dnešný spôsob písania skupín *di, ti, ni, li — dy, ty, ny, ly;* II. maximálny variant: 1. písať *i* v koreni a v predponách a) po obojakých spoluhláskach, b) i po velárach; 2. zachovať dnešný spôsob písania koncoviek; 3. zachovať dnešný spôsob písania *di, ti, ni, li — dy, ty, ny, ly.* V druhej časti rokovania sa znovu prediskutovali problémy spracovania slovníkovej časti Pravidiel slovenského pravopisu.

Na schôdzke predsedníctva SPK 23. 4. 1965 podal L. Dvonč správu o výsledkoch rokovania o otázke písania veľkých písmen v slovenčine a češtine na zasadnutí Pravopisnej komisie pri Vedeckom kolégiu jazykovedy ČSAV, konanom 24. 3. 1965 v Prahe. Po referáte sa diskutovalo o písaní veľkých písmen

v rozličných typoch pomenovaní, najmä vo vlastných menách typu *ulica Partizánov* a v niektorých typoch pomenovaní osôb. Podľa mienky členov predsedníctva SPK pravidlá o písaní veľkých písmen treba postaviť na také základy, aby sa ľahko porozumeli a v praxi nerobili veľké ťažkosti. Členovia predsedníctva nedospeli k jednotnému stanovisku v otázke písania veľkých písmen v pomenovaniach typu *ulica Partizánov*. V otázke písania veľkých písmen v istých typoch mien osôb (živých bytostí) členovia predsedníctva boli toho názoru, že by bolo účelné písať s veľkým písmenom všetky plnovýznamové pomenovania (napr. *Červená Čiapočka, Geograf Bavorský, Mních Sázavský*). V ďalšej časti rokovania vtedajší predseda SPK Š. Peciar predniesol návrh na odstránenie tzv. výnimiek pri písaní predpôn *s-* a *z-*, ktoré v praxi pôsobia isté ťažkosti. Odporúčal vec riešiť takto: slová *sbor, sborník, sväz, sjazd* a *svitok* (a ich odvodeniny, resp. zloženiny s týmito slovami) písať podľa spisovnej výslovnosti so *z*, slovo *zpráva* písať ako *správa*, skratky *SSSR* a *ČSM* by sa však pre zaužívanosť mali ponechať podľa mienky Š. Peciara bez zmeny. V diskusii členovia predsedníctva vyjadrili súhlas s návrhom písať slová *sbor, sborník, sväz* a *sjazd* so *z-* (s ponechaním skratiek *SSSR* a *ČSM);* pri ostatných slovách neboli náhľady jednotné. Dospelo sa k záveru, že pre citlivosť otázky písania niektorých ustálených pomenovaní a ich skratiek v širšej verejnosti je potrebné konzultovať so stranickými orgánmi a orgánmi školskej správy a zistiť mienku organizácií a ustanovizní, ktorých by sa zmena v písaní niektorých týchto slov bezprostredne dotýkala. Prijal sa tiež návrh, aby sa formou ankety zistila mienka širšej verejnosti v otázke zmeny písania týchto slov. Je potrebné vykonať podrobný prieskum výslovnosti slova *smena*.

Na ďalšej schôdzke (15. 6. 1965) okrem niektorých organizačných otázok Š. Peciar informoval predsedníctvo SPK o výsledkoch rokovania Pravopisnej komisie pri Vedeckom kolégiu jazykovedy ČSAV a L. Dvonč podal referát o niektorých sporných otázkach v slovenskej interpunkcii, najmä pri písaní čiarky. Členovia predsedníctva boli tej mienky, že v jednotlivostiach možno spresniť, doplniť alebo zmeniť doterajšie pravidlá o používaní interpunkčných znamienok, nepokladajú však za potrebné uskutočniť zásadné zmeny v pravidlách o písaní čiarky v súvetiach.

Na zasadnutí, ktoré sa konalo dňa 8. 12. 1965, členovia predsedníctva prijali návrh, aby sa predsedom Slovenskej pravopisnej komisie stal riaditeľ ÚSJ SAV doc. dr. J. Ružička. Ďalej na tejto schôdzke L. Dvonč predniesol informáciu o stanovisku zainteresovaných inštitúcií a organizácií k otázke úpravy písania slov *sväz* a *sbor* (stanovisko nie je jednotné). Okrem toho G. Horák podal správu o výsledkoch zasadnutia pléna Pravopisnej komisie v Prahe z 2. 12. 1965. Celkový záver z tohto zasadnutia bol taký, že nateraz nie sú vhodné všetky predpoklady na uskutočnenie pravopisnej reformy, ale že treba zásady predchádzajúcich úprav doviesť do dôsledkov.

Členovia Slovenskej pravopisnej komisie sa pravidelne zúčastňovali aj na rokovaniach predsedníctva a pléna Pravopisnej komisie pri Vedeckom kolégiu jazykovedy ČSAV v Prahe (v dňoch 24. 2., 24. 3., 28. 4. a 2. 5. 1965 L. Dvonč a Š. Peciar, dňa 2. 12. 1965 G. Horák).

Ak máme stručne charakterizovať výsledok diskusie o racionalizácii slovenského pravopisu v rokoch 1964—1965 (dosiaľ, pravda, neukončenej), možno povedať, že sa dnes vcelku prijíma názor, že síce nejaké radikálne zmeny v slovenskom pravopise by sa nateraz nedali uskutočniť, ale je rozhodne potrebné odstrániť rozličné drobné nedopatrenia a nedôslednosti, ktorými sú najmä prí-

pady písania tzv. výnimiek pri predponách *s-*, *z-*. Ukazuje sa pritom naliehavá potreba ďalšieho dôkladného vedeckého štúdia jednotlivých sporných otázok slovenského pravopisu.

Komisia pokračuje v roku 1966 v ďalšej činnosti. O výsledkoch týchto rokovaní budeme čitateľov časopisu informovať v nasledujúcej zprávе.

L. Dvonč

VOPROSNIK OBŠČESLAVIANSKOGO LINGVISTIČESKOGO ATLASA

Vzácna myšlienka spracovať Slovanský jazykový atlas dostala konkrétnu podobu na IV. medzinárodnom sjazde slavistov v Moskve (1958). Jazykovedci z Bulharska, Poľska, Československa, Juhoslávie, Sovietskeho sväzu a neskôr i z neslovanských krajín, ktoré sa nachádzajú vnútri slovanského územia (Rumunsko, Maďarsko), ako aj na jeho okrajoch (Nemecko, Albánsko), spojili svoje sily v snahe čo najskôr myšlienku realizovať.

Na niekoľkých zasadnutiach Medzinárodnej komisie pre slovanský jazykový atlas vyjasňovali sa otázky koncepcie dotazníka, otázky fonetickej transkripcie, siete skúmaných bodov, teritória slovanského jazykového atlasu a zapojenia neslovanských území do oblasti výskumu, ďalej otázky kartografickej projekcie, metód mapovania jazykových javov ap.

Pravda, skôr než sa dospelo k definitívnej podobe dotazníka, musel sa vypracovať prípravný elaborát, pomocou ktorého bolo vyskúmaných dvadsať bodov, a to na všetkých slovanských územiach. Výsledky pokusného výskumu prispeli k ďalšiemu spresneniu niektorých častí otázok a dotazník mohol byť schválený na zasadnutí Medzinárodnej komisie v Sarajeve (1964). Dotazník zachytáva v otázkach všetky plány jazyka; sú tu otázky na zisťovanie javov fonetických, prozodických, morfologických, slovotvorných, lexikálnych, sémantických a syntaktických.

Otázky pre oblasť lexiky a tvorenia slov sú formulované onomaziologicky, t. j. explorátor sa bude pýtať „ako sa nazýva ten-ktorý predmet" alebo „ako sa vyjadruje ten-ktorý pojem". K týmto otázkam sú pričlenené aj príklady z fonetiky, prozódie a morfológie. Pri zisťovaní syntagiem a sémantických javov bude zase otázka „aký význam má dané slovo".

Znenie otázok je po rusky, srbochorvátsky a poľsky. Ak neexistuje príklad z uvedených jazykov, dáva sa príklad z iných, napríklad bieloruský alebo ukrajinský miesto ruského, český alebo slovenský miesto poľského, slovinský, bulharský alebo macedónsky miesto srbochorvátskeho.

Prijatá fonetická transkripcia je pomerne dosť zložitá, hoci sa nebudú rozlišovať všetky odtienky vo výslovnosti. Zaznamenávať sa majú iba tie, ktoré pri daných vokáloch alebo konsonantoch majú dištinktívnu funkciu. Napríklad vokál *a* sa bude zapisovať v takýchto prípadoch: ruské *pjať* sa prepíše ako *p'at'*, české *voráč* ako *vora:č* (dvojbodkou sa označuje normálna dĺžka vokálu, jednou bodkou polodĺžka vokálu), slovenské *päta, mäso* ako *pata, maso*, slovinské *žena* ako *žǎ:na* (srbochorv. *žana*), bulharské *djado* ako *dado*. Podobne sa bude zapisovať zúžené *ę*, a to napríklad ruské *ľeto* (za pôv. *ě*) ako *ľeto*, poľské *bieda* ako

b'eda, české *nesete* ako *nesętę* atď. Podrobné ponaučenie o fonetickej transkripcii je aj pri spoluhláskach a prozódii.

Súčasťou vyplnenia každého dotazníka bude zisťovanie situácie v skúmanom bode i z etnografického aspektu. Bude sa totiž zisťovať zloženie obyvateľstva, zamestnanie, osídľovanie, história dediny, spoločensko-ekonomické otázky, odkedy bola v obci škola, fara, kultúrny dom, do akej miery odchádza každodenne z dediny za prácou mládež ap. Podrobné údaje sa získajú aj o skúmanom objekte a priložia sa údaje o explorátorovi.

Výskum podľa tohto dotazníka si vyžaduje odbornú pripravenosť explorátora a aktívnu znalosť nárečia, ktorým sa v obci hovorí. Spolu je v dotazníku vyše tri a pol tisíc otázok, takže aj časové nároky sú značné. Skúsenosti z vyplnenia prvého elaborátu dotazníka ukazujú, že vyplnenie dotazníka trvá tri týždne i viac a rozpísanie zistených údajov na excerpčné lístky podľa presných kritérií potrvá ešte viac ako samotný výskum v teréne. Zo slovenského jazykového územia komisia vybrala 25 bodov, a to s rešpektovaním bohatej členitosti slovenských nárečí. Tento počet sa azda ešte zredukuje, resp. v niektorých bodoch sa vyplní iba tá časť dotazníka, ktorá by prispela k úplnejšiemu vyobrazeniu diferencovaných jazykových javov na mapách.

Slovanský jazykový atlas, ako ho zamýšľa spracovať kolektív popredných slavistov, bude patriť medzi najzásluhnejšie a najväčšie diela slavistickej literatúry. Jeho vedecký a iste aj kultúrnopolitický dosah je nesporný. Zo slovenskej strany ho načim nezištne podporovať.

Š. Lipták

NOVŠIE VÝSKUMY JAZYKA A ŠTÝLU MODERNEJ PRÓZY

Zvýšená pozornosť venovaná v posledných rokoch štylistike sa dokumentuje hlavne analýzami jazyka a štýlu súčasnej epickej prózy. Svedčia o tom články uverejnené v Jazykovedných štúdiách, v zborníkoch Litteraria, Štylistické rozbory umeleckých textov i časopisecké štúdie. K nim treba priradiť aj zborník štúdií a diskusných príspevkov *Jazyk a štýl modernej prózy* (Bratislava 1965), ktorý prináša materiál z konferencie konanej v Smoleniciach v dňoch 4. a 5. júna 1964.

Zborník sa delí na dve časti. Prvá časť zahrnuje základné referáty s úvodným slovom J. Ružičku. Druhá časť zachytáva bohatú diskusiu.

Prvé dva referáty sú si tematicky blízke, ale materiálovo i výsledkami výskumov sa odlišujú: G. Horák, *Vývinové tendencie v jazyku a štýle súčasnej prózy* (18–32), J. Mistrík, *Výboje v štýle najnovšej prózy* (33–47). Podstatne iný prístup k danej štýlovej oblasti i k danej problematike reprezentuje referát F. Mika *Čo dáva jazyk spisovateľovi* (48–65). Aktuálnu problematiku o metódach analýzy umeleckej prózy i daktoré sporné otázky týkajúce sa štruktúry umeleckého diela prináša príspevok J. Oravca, *Otázky rozboru prózy* (66–76).

Celkový obraz o jazyku a štýle prózy, ktorý sa usilovali načrtnúť jednotlivé referáty, dopĺňajú pripravené diskusné príspevky o jednotlivých štylistických prostriedkoch a postupoch vo vybratých umeleckých dielach alebo o jednotli-

vých výrazných štýlových znakoch individuálnych štýlov súčasných slovenských prozaikov. Takými sú príspevky: J. Ružička, *O politickom románe* (121), I. Vaško, *Tatarkove Prútené kreslá* (122), G. Horák, *Mináčove glosy z okruhu jazykových javov* (123), R. Schnek, *Švantnerovo nepriame pomenovanie* (126), F. Kočiš, *Zložitejšie vetné celky v súčasnej próze* (133–135), J. Findra, *Poznámky k syntaktickým figúram v Jašíkovej tvorbe* (140–144) a iné.

Podobne ako referáty aj diskusia má v podstate dvojaký charakter. Striedavo sa v nej objavujú všeobecné problémy, napr. otázky teórie jazykových štýlov, najmä umeleckého štýlu, a príspevky týkajúce sa konkrétnych jednotlivostí, t. j. jazykovoštýlových prostriedkov a ich umeleckého využitia.

Zo všeobecných otázok sa v diskusii opätovne vynárajú otázky charakteru štýlového rozboru, jazykovedný a literárnovedný rozbor umeleckého diela, kritériá jazykovej, štýlovej a jazykovokritickej analýzy textu, autorský zámer a jeho umelecká realizácia, kompozícia umeleckého diela atď. Pomerne hodne miesta sa v diskusii venovalo slangu v umeleckej literatúre, aby sa dospelo k jednotnému stanovisku.

Pre širší záber do teoretickej problematiky nepodarilo sa ísť hlbšie na podstatu jednotlivých konkrétnych javov, no jednako je vítané, že sa vynoril celý rad aktuálnych problémov, ktorým bude treba venovať sústavnú pozornosť. Ukázalo sa, že analýzu umeleckého štýlu bude treba robiť ruka v ruke s literárnovedným výskumom a systematicky. Len tak bude možné dospieť k objektívne platným záverom a bude možné preklenúť diametrálne odlišné hodnotenie tých istých diel zo stránky jazykovedcov a literárnych vedcov. Na konferencii sa to ukázalo napr. na hodnotení diela J. Blažkovej, na funkcii rozprávača v modernej epickej próze a na funkčnom využívaní slangu v umeleckom diele.

Potrebu jazykovednej analýzy jazykového štýlu súčasnej epickej prózy zdôvodnil v úvodnom referáte J. Ružička, pričom podčiarkol aj užitočnosť jazykovej kritiky. Cenné sú aj poznatky J. Ružičku o kompozícii umeleckého diela. Vo svojom referáte použil termín „skazové rozprávanie" (15), ktorý nepovažujeme pre slovenčinu za vyhovujúci. Podobne považujeme za neterminologické a násilné označenie „ja-rozprávanie", „ja-ti rozprávanie" ap. (40). Otázkam štylistickej terminológie sa na konferencii venovalo pomerne málo pozornosti, hoci by si bola zaslúžila aspoň v daktorých prípadoch aj kritický prístup. Najviac pozornosti sa venovalo vymedzeniu javu, ktorý označujeme termínom slang, a vzťahu tohto termínu k žargónu a argotu. Konštatovalo sa, že termíny slang a žargón v praxi označujú to isté (110 n.). Osobitnú pozornosť si zasluhuje originálna, netradičná terminológia F. Mika — o tej bude zmienka ďalej.

Široko je osnovaný referát G. Horáka o vývinových tendenciách a o charakteristických jazykových a štýlových znakoch tzv. budovateľských románov od Tatarku, Mináča, Hečku, Bednára a Lazarovej. Autor ukazuje na spätosť obsahovej, kompozičnej a jazykovoštýlovej zložky jednotlivých diel tohto typu. V tomto príspevku by sme čakali viac poznámok o negatívnych znakoch epickej prózy z čias schematizmu. G. Horák sa sústredil viac na postihnutie pozitívnych čŕt, čím sa neosvetľuje dostatočne značná „degradácia" jazykovoštýlových prostriedkov v epickej próze tohto vývinového obdobia. G. Horák najprv podáva základné všeobecné znaky jazykového štýlu epickej prózy, potom prechádza k vnútornej diferenciácii podľa štýlu jednotlivých umeleckých individualít a napokon si stručne všíma podaktoré novšie jazykové prostriedky a ich funkčné využitie v epickej próze daného typu.

J. Mistrík vidí výboje v modernej epickej próze v spôsobe a rozsahu využívania tradičných jazykovoštýlových prostriedkov a postupov. Na začiatku príspevku rozdelil prózu na „introvertnú" a „extrovertnú", ale ďalej v príspevku sa mu tento rozdiel zotrel a ostala mu prakticky iba „introvertná" próza podľa typu spisovateľov. Zanedbanie ostatných triediacich kritérií si v priebehu článku vynucuje poznámky o tom, že napr. príslušný autor v súhlase s tematikou z vojenského prostredia používa vojenský slang (napr. Kot — str. 34) atď. Okrem toho si tento postup vynútil aj stručné charakteristiky jednotlivých individuálnych štýlov v závere príspevku, no nie sú to vždy presvedčivé charakteristiky. Napr.: „Kot je progresívnejší v lexike a v kompozícii. Jeho veta je intelektuálna" (45). J. Mistrík venuje najviac pozornosti vertikálnemu a horizontálnemu členeniu textu v súčasnej próze (37—44), pričom sa pokúša nájsť symetriu alebo asymetriu medzi jednotlivými zložkami jazykového štýlu. Výsledok je taký, že sa do jednej skupiny zaraďujú autori s takým rozdielnym štýlovým profilom, ako Chudoba, Ťažký, Jarunková: „Do prvej skupiny, ktorej štýl sa orientuje prevažne na jazyk (štýl sa orientuje prevažne na jazyk? — pozn. M. I.-Š.), by sme zaradili v prvom rade Chudobu, Jarunkovú, Kota, Blažkovú, Ševčoviča, Ťažkého" (44).

Je všeobecne známe, že L. Ťažký experimentuje v kompozícii epickej prózy aspoň tak ako Johanides, Hykisch a Jaroš, ktorých Mistrík zaraďuje do skupiny experimentujúcej s kompozíciou. Mistrík venuje pomerne dosť pozornosti kombinácii jednotlivých rozprávačských postupov, ale nevšíma si už dôsledky tohto princípu na ostatné štýlové javy, na rozprávanie, opis atď. Zložitú problematiku súvisiacu s rozprávačom v modernej próze ukazuje na príklade vybratom z Johanidesovej prózy, keď vraj „postava, ktorá je rozprávačom, nezasahuje do dialógu, ale obsah replík podáva vo forme opisu" (39). V uvedenom príklade totiž vôbec nejde o repliky (tie sú zamlčané a hovoriacou osobou predpokladané), ale o skutočný opis situácie, za ktorej sa realizujú jednostranné prejavy postavy. Napr.: „Boli by ste proti tomu?" Znova vypľula kôstku. Neodpovedal som. Ani ona hneď nepokračovala (39). Replika by musela obsahovať nadviazanie na sémantický obsah predchádzajúcej výpovede: t. j. kladnú alebo zápornú repliku, resp. vyhýbavú. Nepresvedčivých a nedomyslených konštatovaní je v Mistríkovom príspevku viac, napr.: „Ďalej sa prejav dynamizuje vypúšťaním uvádzacích slovies dicendi z uvádzacej vety. Priekopníkom tu bol Jašík, ale dnes sa tento jav rozširuje intenzívnejšie" (38). Pravdou je, že už v Kalinčiakovej i Záborského próze z minulého storočia a ešte viac v próze realistov (Tajovského, Kukučína a i.) sa v prípadoch dynamickej dialogizácie textu vypúšťajú slovesá dicendi z uvádzacej vety, ba vôbec sa vypúšťa celá uvádzacia veta.

F. Miko sa vo svojom zaujímavom príspevku sústreďuje na tieto javy: výrazové možnosti spisovného a národného jazyka v danej vývinovej etape, výrazové sklony autora (v oblasti epickej prózy) a výrazové potreby umeleckého vyjadrovania (opäť s ohľadom na potreby epických žánrov).

Vzhľadom na cieľ konferencie sa autor sústredil hlavne na rozpracovanie repertoára výrazových prostriedkov v oblasti umeleckého štýlu, konkrétne štýlu epickej prózy. Ústredným pojmom v tomto príspevku je pojem výraz. Okrem toho používa autor aj ďalšie svojské termíny, napr. termín obsah umeleckého diela nahrádza termínom životný zážitok (56). Táto náhrada nie je šťastná z viacerých príčin. Najprv preto, že sa termín životný zážitok nehodí na iné štruktúrne celky, napr. v oblasti odborného štýlu, kde rozhodne viac vyhovuje tradičný termín obsahová zložka (obsah) diela. Okrem toho pri termíne životný zážitok nie je vždy jasné, či ide o „životný zážitok" autora, alebo postavy (v kraj-

nom prípade by mohlo ísť aj o zážitok adresáta prejavu). Isté je, že zážitkovosť ako elementárna výrazová kvalita (60) sa bude líšiť od zážitkovosti zložitejších výrazových prostriedkov, ako aj od zážitkovosti textu, resp. umeleckého diela ako celku. Nejasný je aj pojem relatívne stály invariant pre viacero štylistických hodnôt jazykového prostriedku. — Ako je to napr. pri výrazoch, slovách viacvýznamových, ktorých významy majú rozdielny štylistický príznak (napr. zastar., odb., expr.)? Týmito kritickými poznámkami nechceme nijako znehodnotiť množstvo zaujímavých poznatkov a postrehov, ktoré Mikov príspevok obsahuje.

Problémy analýzy textu umeleckej prózy, metód rozboru, východiská rozboru — u nás všeobecne známe — zhrnuje v osobitnom príspevku J. Oravec. Okrem toho si všíma aj aktuálne otázky štruktúry umeleckého diela. Prax ukazuje, že sa ešte vždy dostatočne nerozlišuje medzi jazykovým, štýlovým a literárnym rozborom umeleckého diela, preto treba o týchto otázkach opätovne hovoriť.

Záverom možno povedať, že recenzovaný zborník je bohatý na podnety v teoretickej problematike epickej prózy a že prináša hodne konkrétnych poznatkov o najnovšej slovenskej próze. Miestami by sa bolo žiadalo viac kritickosti, pretože inak konštatovanie (na str. 46), že „v minulosti sa v umeleckej próze nikdy v takej miere nezanedbával jazyk ako dnes", visí vo vzduchu a nepresvedčuje.

Terminologická nejednotnosť (mimovoľná i zámerná) svedčí o tom, že treba sústavnú pozornosť venovať ustaľovaniu štylistickej terminológie.

Teoretický výskum i praktické potreby ukazujú, že by bolo dobre nadviazať na túto konferenciu ďalšími, ktoré by sa špecializovali na teoretické otázky štýlu epickej prózy, na typológiu epickej prózy podľa charakteru rozprávačského postupu, na vzťah zložiek v epickej štruktúre, na štýl lyrizovanej a psychologizačnej prózy atď. Zúženie programu by umožnilo ísť ešte hlbšie na podstatu problematiky.

M. Ivanová-Šalingová

Veľký rusko-slovenský slovník. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1960 (I. diel A—J, 762 strán), 1963 (II. diel K—O, 1009 strán), 1965 (III. diel P, 1028 strán).

Po dvojdielnom *Slovensko-ruskom prekladovom slovníku* prof. A. V. Isačenka a po viacerých príručných rusko-slovenských slovníkoch, ktoré vznikli pričinením Isačenkových odchovancov, vychádzajú postupne zásluhou tej istej lexikografickej školy objemné zväzky *Veľkého rusko-slovenského slovníka* (VRSS).[1] Dosiaľ vyšli tri diely, značne prekračujúce polovicu celkového heslára.

Vydané tri diely VRSS svedčia o tom, že ide o veľké lexikografické dielo, presahujúce svojím rozsahom i množstvom informácií všetky naše doterajšie dvojjazyčné slovníky. Takéto rozsiahle lexikografické dielo vyžadovalo dôkladnú od-

[1] Slovník spracúvajú interní pracovníci Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV, a to päťčlenný autorský kolektív (V. Dorotjaková-Lapárová, M. Filkusová, E. Kučerová, O. Malíková, E. Sekaninová) s pomocou ďalších odborných a technických spolupracovníkov. Vedeckú redakciu vykonali: Ľ. Ďurovič (I. a II. diel), J. Ferenčík, J. Horecký, D. Kollár (II. a III. diel), N. A. Kondrašov (I. diel a časť II. dielu) a J. P. Vasilievová (II. a III. diel). Celý slovník obsiahne päť dielov a má sa skončiť r. 1968.

bornú, materiálovú a technickú prípravu, vlastnú bohatú excerpciu a napokon veľa tvorivej práce od autorského kolektívu i od členov redakcie. Podrobnejšie štúdium sondačne vybratých strán VRSS nás presvedčilo o tom, že autori diela vcelku úspešne zvládli obsiahlu a nie ľahkú základnú úlohu: na základe konfrontácie slovnej zásoby súčasnej spisovnej ruštiny a súčasnej spisovnej slovenčiny podať výstižné slovenské ekvivalenty mnoho desiatok tisíc ruských slov a slovných spojení, voľných, ustálených i frazeologických, v rozličných významoch a významových odtienkoch.

Pravda, VRSS obsahuje aj mnoho iných informácií. V ruskej časti hesiel sa uvádzajú veľmi podrobné gramatické údaje (medzi nimi i väzby slovies), v potrebnej miere sa zaznačujú údaje o výslovnosti, dôsledne sa označuje prízvuk, primeraná pozornosť sa venuje štylistickému hodnoteniu slov a výrazov, označujú sa homonymá. V slovenskej časti hesiel sa mnohé ekvivalenty spresňujú tzv. sémantizáciou, t. j. poznámkami o používaní slov a slovných spojení v kontexte. Synonymá slovenských ekvivalentov sa oddeľujú čiarkou, vzdialenejšie odtienky bodkočiarkou. Ekvivalenty osobitných významov slov i frazeologických spojení sa označujú arabskými číslicami. Jednou z prednosti VRSS je bohatá exemplifikácia, pri ktorej sa dôsledne používajú typické slovné spojenia s príslušným slovenským prekladom, nie citáty. Spôsob spracovania hesiel vo VRSS vcelku zodpovedá požiadavkám modernej lexikografie a vychádza v maximálnej miere v ústrety potrebám slovenských používateľov.

Pretože sa dá predpokladať, že sa prv alebo neskôr po dokončení tohto slovníka bude pripravovať jeho druhé vydanie, považujeme za účelné poukázať v tejto recenzii najmä na tie body celkovej koncepcie VRSS a jej realizácie, v ktorých by sa toto reprezentatívne lexikografické dielo podľa našej mienky mohlo zdokonaliť. Ide jednak o doriešenie niektorých teoretických problémov modernej lexikografie, jednak o účelnejšie uplatnenie niektorých technických postupov pri spracúvaní diela.

Z teoretických problémov nie je dosiaľ doriešená zložitá otázka členenia hesiel na významy. Niektoré väčšie dvojjazyčné slovníky (napr. *Veľký rusko-český slovník* — VRČS L. Kopeckého a kol.) si kladú za cieľ okrem stanovenia ekvivalentov podať aj verný obraz významovej stavby slov vo východiskovom jazyku (v našom prípade v ruštine). Tým sa však pri slovách so zložitejšou významovou štruktúrou až do neprehľadnosti komplikuje stavba hesla. Vo VRSS sa tu pracuje s pojmom tzv. prekladového významu, t. j. s uplatnením zásady: koľko ekvivalentov, toľko „prekladových významov" (p. VI. s. I. d.). Tento protirečivý pojem vedie pri spracúvaní hesiel k rozličným kompromisom medzi princípom členenia hesla podľa významov slova vo východiskovom jazyku (princíp jednojazyčného slovníka) a princípom členenia hesla podľa ekvivalentov (vlastný princíp dvojjazyčného slovníka) od zachovania významovej stavby slova, ako ju podávajú ruské výkladové slovníky (a to i za cenu viacnásobného opakovania toho istého ekvivalentu) cez poznámku „v rozličných významoch" (ináč veľmi užitočnú) až po dôsledné uplatnenie zásady členenia hesla podľa ekvivalentov. Táto zásada sa dôslednejšie uplatňuje pri tzv. malých heslách, kým pri väčších heslách sa rozmanite porušuje v prospech členenia hesiel podľa významov. Tým značne narastá počet „významov". Stačí dôkladnejšie preštudovať niekoľko väčších hesiel vo VRSS a porovnať ich so stavbou príslušných hesiel v ruských výkladových slovníkoch. Napr. heslo *podňaťsia*, ktoré sa v ruskom akademickom štvorzväzkovom slovníku člení na 9 významov, je vo VRSS rozkúskované na 28 významov, pričom sa niektoré ekvivalenty viackrát opakujú.

VRČS L. Kopeckého pri tomto hesle pri zhruba rovnakom rozsahu (počet riadkov je vo VRČS dokonca o niečo väčší) vystačil so 6 významami. Podobný obraz poskytujú aj iné väčšie heslá. Dôslednejším uplatnením zásady členenia hesiel podľa ekvivalentov by sa dosiahol nielen jednotný postup, ale aj väčšia koncíznosť a istá úspora miesta, i keď by bolo treba uvádzať ešte viac sémantizujúcich poznámok.

Iná závažná teoretická otázka, ktorá nie je vo VRSS uspokojivo vyriešená, je štylistické hodnotenie slov. Autori sa síce v tomto bode pridržajú súčasných ruských výkladových slovníkov (najmä Ušakova, Ožegova a najnovšieho akademického štvorzväzkového *Slovaŕa russkogo jazyka)*,[2] ale tým, že ruské hodnotiace skratky prekladajú do slovenčiny, zasadzujú ich do kontextu iného národného jazyka a dávajú im čiastočne iný obsah. Najmarkantnejšie sa to prejavuje pri ruskej skratke *prost.* (= *prostorečije),* ktorou sa v ruských slovníkoch označujú silno expresívne, niekedy trochu hrubé hovorové výrazy, „stojace na hranici spisovného jazyka a používané v nižšom štýle, v bežne hovorenej, familiárnej reči".[3] Autori VRSS prekladajú túto skratku do slovenčiny skratkou *ľud.* (= ľudový výraz). Tento preklad nie je adekvátny. Ruské *prostorečije* je variabilný jazykový útvar na prechode medzi spisovným jazykom a rozličnými typmi nespisovných jazykových útvarov, obdobný tzv. obecnej češtine. Takýto prechodný jazykový útvar sa dosiaľ v slovenčine dostatočne nevyvinul. Škála štýlovej a funkčnej diferenciácie jazykových prostriedkov v slovenčine je chudobnejšia ako v ruštine. Táto skutočnosť sa musí prejaviť i v rusko-slovenskom slovníku. Buď sa ponechajú ruské hodnotiace skratky a ich obsah sa používateľovi slovníka vysvetlí, alebo sa nahradia takými slovenskými skratkami, ktoré svojím obsahom čo najviac zodpovedajú príslušným ruským skratkám. Ruskému *prostorečiju* podľa našej mienky nezodpovedá tá vrstva výraziva, ktorá sa v našej lexikografickej tradícii hodnotí ako ľudová (= súhrn nespisovných výrazov z geografických nárečí, zachovaných u dedinského ľudu). Okrem toho sa toto označenie v poslednom čase opúšťa, pretože pojmove nevyhovuje.[4] Ruské *prostorečije* je skôr bežne hovorená reč mestského obyvateľstva. Vrstve špecifických výrazov, ktoré charakterizujú tento jazykovoštýlový útvar, je v slovenčine najbližšia vrstva hovorových expresívnych, niekedy aj slangových výrazov (hodnotiace značky *hovor. expr.* alebo *slang.*). Svedčí o tom i skutočnosť, že sami autori VRSS za ruské výrazy, ktoré označujú skratkou *ľud.* (za rus. *prost.*), uvádzajú hovorové expresívne a niekedy i neutrálne spisovné ekvivalenty.

Poučné je i porovnanie s VRČS. I tento slovník síce niekedy (najmä v I. diele) používa za rus. *prost.* označenie *lid.* v zhode s VRSS (porov. napr. heslá *vsiako, gde-gde*), ale od II. dielu sa skratka *lid.* obmedzuje iba na etnografické pojmy, kým v ostatných prípadoch sa nahradila sčasti skratkou *nespis.* (= nespisovný výraz),[5] porov. napr. heslá *pobrať, pobrezgovať* (= hnusiť sa, štítiť sa), *pľucha* (= zaucho, facka), *pľugavec* nespis. pejor., sčasti skratkou *hov.* (= hovorový výraz) alebo inými hodnotiacimi skratkami, porov. napr. heslá *pľuchať, pľuchnuť,*

---

[2] Ťažkosti pre autorov rusko-inojazyčných slovníkov vznikajú už tým, že ani ruské normatívne slovníky nie sú v hodnotení slov jednotné.

[3] Porov. túto charakteristiku v I. zv. štvordielneho akademického slovníka (*Slovaŕ russkogo jazyka I,* Moskva 1957, str. X).

[4] Porov. o tom v diskusii o Slovníku slovenského jazyka v 1. a 2. čísle SR tohto ročníka.

[5] Hovorí sa o tom v Úvode k II. dielu, str. IX.

podmetnuť, podmjotyvať, podmoga, podmogať, podmoč, pochoronka, frazeologické spojenie *pľunuť nekuda* hovor. žart., *pasnuť* šport. hovor. (= nahrať, prihrať), *podmetala* spec. (všetky tieto výrazy a mnoho iných podobných VRSS označuje ako *ľud.*, hoci niekde, ako napr. pri slangových výrazoch *pasnuť, pochoronka* je to celkom krikľavé).

Nevhodne sa vo VRSS kombinujú nerovnorodé skratky, ako *zastar. i ľud., zastar. i dial.* (porov. napr. heslá *pestovať, podmetnuť, podmoga, podmogať, podmoč), zastar. i odb.* (napr. *pozitura)* a i. Za zbytočné pokladáme používať skratku *prenes.* tam, kde nejde o metaforu, ale o nový význam, ktorý sa vyvinul prenášaním (porov. napr. heslo *poglotiť* 1. zhltnúť, prehltnúť, preglgnúť; 2. *prenes.* pohltiť; 3. pohltiť, absorbovať; 4. *prenes.* pohltať, vstrebať; 5. *prenes.* zabrať, zaujať; zmocniť sa; 6. *prenes.* pohltiť, vyžiadať si). Sú aj opačné prípady, kde skutočne ide o prenesené, metaforické použitie slova, ale nie o osobitný význam (napr. v hesle *pesňa* spojenia *spievať tú istú pesničku, začínať starú pesničku, to je iná pesnička, dlhá pesnička* a ich ruské ekvivalenty treba hodnotiť ako frazeologické spojenia, nie ako príklady na nový význam slova *pesnička,* ako to robí V4SS; a mimochodom: bežné slovenské synonymum slovesa *pesničkať* vo všetkých uvedených spojeniach je *nôtať,* p. SSJ s. v.).

V každom modernom slovníku sa treba vyrovnať s otázkou h o m o n ý m. Autori VRSS zrejme patria medzi zástancov širokého vymedzovania homoným. Pokladajú za homonymá napríklad aj substantivizované adjektíva typov *podčiňonnyj, područnyj, podatnoj, piketnyj, plissé, platanovyje* (pl.), *proizvodnaja, proizvodnoje* a príslušné adjektíva, a to proti ruskej i našej lexikografickej tradícii a v rozpore s bežným chápaním homoným.[6] Nadchýnanie sa homonymami priviedlo autorov VRSS k tomu, že rozčlenili na dve homonymá dokonca sloveso *perešvyrivať,* pričom jedno priraďujú k dok. *perešvyrnuť* a druhé k dok. *perešvyriať,* ktoré pre svoj distributívny význam vôbec nemôže mať nedok. vidovú formu. S podobnými umelými nedokonavými slovesnými formami sa možno stretnúť na stránkach VRSS častejšie. Pri príprave nového vydania VRSS bude teda potrebné vykonať nielen revíziu homoným, ale aj revíziu nedok. slovesných tvarov.

K prednostiam VRSS patrí bohatá f r a z e o l ó g i a a jej vcelku úspešné pretlmočenie do slovenčiny. Pri spracúvaní frazeológie mali autori medziiným problémy s klasifikáciou ustálených spojení. Vidno to z rozporov medzi pôvodným úmyslom rozlišovať tzv. združené pomenovania a frazeologické spojenia (porov. XIII. s. I. d.) i zmeneným úmyslom rozlišovať ustálené spojenia, v ktorých „je zrejmý súvis s niektorým z významov heslového slova", a ustálené spojenia, v ktorých „niet súvislosti s významami heslového slova" (porov. V. s. II. d.), a praktickou realizáciou oboch týchto úmyslov. V I. diele sa totiž za značkou ◊ uvádzajú nielen združené pomenovania typu *železnaja doroga,* ale aj iné typy ustálených spojení (napr. *bez vozvrata* = nenávratne, navždy v hesle *vozvrat, guby bantikom* = ústa na šošovičku v hesle *guba*[1]) alebo terminologických spojení (napr. *morennaja griada* = morénový val v hesle *griada, voskovaja zrelosť* v hesle *voskovyj* a mn. i.) a v II. a III. diele sa za touto značkou uvádzajú niekedy i typické voľné spojenia typu *volosy podňalis', šersť podňalas'; tuča podňalas', oblako podňalos'* alebo na druhej strane typické frazeologické spojenia typu

[6] Naproti tomu napr. v hesle *područnik* sa spájajú pomenovania osoby s pomenovaniami veci bez upozornenia na rozdiel životnosti a neživotnosti. Tu by skôr bolo možné uvažovať o gramatických homonymách.

podňať, podňaťsia na nogi, ktoré by skôr patrili na značku •. Rozhodne však toto posledné spojenie nepatrí k 28. významu slovesa *podňať,* odb. „kolorovať", resp. slovesa *podňaťsia* hud. (o tóne) „zvýšiť sa", kam ho (asi nedopatrením) zaraďuje VRSS. Spôsob spracovania frazeológie vo VRSS svedčí o tom, že v tomto bode je v súčasnej lexikografii ešte dosť nedoriešených problémov.

Najdôležitejšou zložkou dvojjazyčného slovníka sú ekvivalenty heslových slov v rozličných významoch, príslušných slovných spojení a frazeológie v druhom jazyku, v našom prípade v slovenčine. Pri práci s ekvivalentmi musí lexikograf zvládnuť niekoľko úloh: správne vystihnúť významy heslového slova a jeho spojení, nájsť v druhom jazyku také ekvivalenty (preklady), ktoré čo najvernejšie vystihujú obsah i štýlovú hodnotu jazykových jednotiek, a napokon zachovávať lexikálne, gramatické a iné normy jazyka ekvivalentu. Ako sme sa zmienili vyššie, autori VRSS zvládli túto zložitú úlohu vcelku úspešne a výsledok ich záslužnej práce bude robiť dobré služby prekladateľom beletrie, vedeckej i popularizačnej literatúry z ruštiny do slovenčiny, tým, čo čítajú ruské texty v origináli a ovládajú slovenčinu lepšie ako ruštinu, a vôbec všetkým Slovákom, ktorí chcú dôkladnejšie poznať bohatý ruský jazyk a pokrokovú ruskú a sovietsku kultúru.

Pravda, lexikografická práca s vysokými nárokmi nikdy nemôže byť taká dokonalá, že by sa v nej nenašli nedostatky. To platí aj o VRSS a menovite o jeho prekladovej (slovenskej) zložke. Na niektoré nedostatky tu poukážeme.

Zo snahy čo najpriliehavejšie vystihnúť zmysel ruského výrazu autori VRSS sa niekedy uchyľujú k nejestvujúcim alebo potenciálnym, ale nepoužívaným slovenským výrazom. Najčastejšie sa s takými výrazmi stretneme pri predponových slovesách alebo dejových podst. menách. Sú to výrazy typu „znovuhabarkovanie, znovutrepanie, znovupotriasanie" (heslo *perebaltyvanije*), „znovužehlenie, znovuhladenie" (rus. *pereglaživanije*), „znovunahrávanie, znovunahratie (rus. *perezapis'*), „znovukričanie, znovuvolanie, znovuzakričanie, znovuzavolanie" (rus. *perekrikivanije*), „znovuvystrihovanie, znovuvystrihnutie" (rus. *perekroj*) a mnoho iných ekvivalentov za ruské slovesá alebo dejové substantíva s predponou *pere-*. Vhodnejšie ekvivalenty sú napr. v hesle *pereprivivka: preočkúvanie, nové očkovanie, nové štepenie; nové zaočkovanie, nové zaštepenie* (chýbajú však najbežnejšie *preočkovanie, preštepenie*). Potenciálne sú aj výrazy „premiesovať, prehnetávať" (heslo *podmešivať*), „zazápasiť si" (heslo *poboroťsia,* kde sa uvádza dosť vhodných ekvivalentov, takže výraz „zazápasiť si" je tam zbytočný).

Pri dokonavých slovesách s obmedzovacím významom predpony *po-* autori VRSS veľmi často uvádzajú príslušné slovenské základné nedokonavé sloveso a význam predpony *po-* vysvetľujú v zátvorke výrazom „nejaký čas". Škoda, že sa tu nevyužila alebo málo využila veľká blízkosť ruštiny a slovenčiny v používaní slovesných predpôn. Napr. za rus. sloveso *pomučiť* sú primerané slovenské ekvivalenty *potrápiť, potýrať, potrýzniť* (chýba *pomučiť*) a netreba k nim ešte dodávať vysvetlenie *trápiť, trýzniť, týrať (nejaký čas),* ktoré je, pravda, na mieste v Slovníku slovenského jazyka. Obdobne rus. hovor. *poliberaľničať* preložíme do slovenčiny predponovými slovesami *poliberálčiť (si), zaliberálčiť (si),* a nie „liberálčiť (nejaký čas)", rus. *pokolobrodiť* je po slovensky skôr *povyvádzať, povyčíňať, navyvádzať (sa), navyčíňať (sa)* ako „vyvádzať, vyčíňať (nejaký čas)", rus. *polupiť* je skôr 1. *polúpať si* ako „lúpať nejaký čas", 3. *nabiť, namastiť, vymlátiť, vybuchnátovať* ako „mastiť, mlátiť nejaký čas, buchnátovať nejaký čas" a 4. *ufujazdiť, ufr(n)knúť, ufrngnúť* a, pravda, i *zdúchnuť,* ale nie

„(rýchlo) uháňať, bežať" (nezhoduje sa tu vid).[7] Pri hľadaní slovenských ekvivalentov za rus. predponové slovesá treba v maximálnej miere využiť slovenské predponové slovesá.

Pri odborných termínoch stačí uviesť príslušný ekvivalentný termín. V prekladovom slovníku, akým je VRSS, je zbytočné uvádzať encyklopedické výklady príslušných pojmov, ako to niekedy robia autori VRSS (p. napr. heslá *paľpacija, paľpirovať, paľpitacija, pifagorejec, pifagoreizm* — pri poslednom je podrobný encyklopedický výklad na štyroch riadkoch!).

Niektoré vysvetlivky pri ekvivalentoch sú pre používateľa viac ako náročné, nedajú mu potrebnú informáciu. Napr. sloveso *perechvaryvať* sa vysvetľuje takto: 1. *(o chorobe)* chytať sa *(so zmenou vetnej konštrukcie)* — bez exemplifikácie; 2. byť chorý na niečo, mať *(nejakú chorobu)*. Odhliadnuc od toho, že prvý ekvivalent *chytať sa koho (o chorobe)* (väzba je tu nevyhnutná) nevyhovuje zo štylistickej stránky (nie je neutrálny) a zrejme ani čo do obsahu *(Slovar' russkogo jazyka* vysvetľuje dok. *perechvorať* ako *perenesti bolezň* a VRČS to prekladá *prodělati nemoc* a to je iné ako „ochorieť, dostať chorobu", ako uvádza VRSS), poznámka „so zmenou vetnej konštrukcie" je taká abstraktná, že môže používateľa slovníka nelingvistu iba pomýliť. V druhom ekvivalente treba uviesť spojenie *mať chorobu,* v dok. vide *dostať chorobu,* nie iba abstraktné slovesá *mať,* resp. *dostať* (hoci i s vysvetlivkou v zátvorke), veď *mať* nie je synonymum výrazu *byť chorý.* Vo VRSS sa nájde podobných prípadov viac. Ekvivalenty (i vysvetlivky k nim) by mali byť jednoznačné. Z tejto stránky nepokladáme za vhodné vysvetľovať význam adjektíva holým tvarom podst. mena, ako je to napr. v hesle *parapetnyj — zábradlia, na zábradlie, ohradový,* i keď je taký preklad v kontexte možný.

Nevhodné je spájať akoby synonymné také výrazy, ktoré sú významove veľmi vzdialené, ako je to napr. v hesle *pesočiť — čistiť niekomu žalúdok, brýzgať niekomu.*

Dôležitá je normatívna stránka ekvivalentov. Nie je správne uvádzať ako ekvivalenty bežných výrazov slová zastarané, ako *činža* m. *nájomné* (v hesle *plata*), *berný* m. *daňový* (v hesle *podatnoj*), knižné alebo ináč príznakové, ako je *rumeniť líca* m. *rozpaľovať líca* (v hesle *podrumianivať*), alebo dokonca nespisovné, ako „hýčkať, zhýčkať, hýčkanie" m. *maznať, rozmaznať, rozmaznávanie* (v hesle *perebalovať* a nasl.), „zbrunátnieť" m. *potemnieť, stemnieť* (v hesle *potemneť,* ktoré samo zvádza použiť správny ekvivalent).

Je prirodzené, že všetky výrazy v slovníku, pokiaľ nie sú označené ako nespisovné, zaznamenávajú sa v spisovnej hláskoslovnej a pravopisnej podobe. Prevažná väčšina slovenských ekvivalentov vo VRSS spĺňa túto požiadavku. Nájdu sa však i chybné podoby, ako „podpretie" m. *podopretie* (heslo *podkreplenije),* „vytkýňať, zahýňať sa" m. *vytkýnať, zahýnať sa* (heslo *podvjortyvať*), „poveľ m. *povel* (heslo *pli*), „ešte že čo!" m. *ešteže čo!,* „pre boha" m. *preboha* (heslo *pobojaťsia*), „na môj dušu" m. *na moj dušu* (heslo *pravo*[2]), „peroxyď" m. novšieho *peroxid* (heslo *perekis'*), nesprávne väzby, ako „neohrdnite našim jedlom" (heslo *pognušaťsia* — SSJ uvádza len väzbu *ohrdnúť koho, čo,* ale *pohrdnúť kým, čím*). V druhom vydaní VRSS bude treba chyby tohto druhu odstrániť.

Z technických postupov si všimneme najmä tie, ktoré majú vplyv na rozsah slovníka. Je to predovšetkým dôsledné spracovanie všetkých ty-

[7] I keď nepopierame, že pri hľadaní ekvivalentu nie je vždy možné zachovať slovesný vid.

pov slovesných vidových dvojíc v dvoch samostatných heslách. Autori VRSS týmto postupom asi chceli používateľovi slovníka ušetriť čas pri hľadaní slovenských ekvivalentov. Zašli však do krajnosti a poškodili používateľa z druhej strany tým, že sa takto podstatne zväčšil rozsah slovníka častým opakovaním slovák a možno tisícok tých istých ekvivalentov a exemplifikácií pri dokonavej a nedokonavej forme toho istého slovesa, a to i vtedy, ak obe formy nasledujú bezprostredne alebo blízko za sebou (porov. napr. heslá *podčerknuť — podčerkivať, podstaviť — podstavľať, podveseliť — podveseľať, podvernuť — podvjortyvať, povtoriť — povtoriať, propichnuť — propichivať* a mn. i.). Autori tu zabudli na zásadu úspornosti. Neodôvodnene ju porušujú aj v iných prípadoch: nedostatočne využívajú možnosť spájať slovotvorné a iné varianty do jedného hesla, pri väčších heslách s viacerými významami začínajú každý nový význam na novom riadku so zarážkou, uvádzajú rozličné odkazy i na heslá, ktoré bezprostredne predchádzajú alebo nasledujú (napr. *propjor -sia -pjorla -s'* viď *propereť -sia),* za značkou ◊ neskracujú heslové slovo (neodôvodňujú, prečo), zbytočne uvádzajú niektoré pravidelné gramatické tvary (napr. príčastia) ako osobitné významy (p. napr. 3. význam hesla *paľaščij* — III, 11) a i.

Za nevhodné pokladáme odkazy typu *podstanavlivať* viď *podstavľať, podstanoviť* viď *podstaviť, prižívka* viď *prižívlenije,* pretože používateľa slovníka nepoučujú, či ide o rovnocenné výrazy, a okrem toho ho nútia hľadať ekvivalent na dvoch miestach.

Napokon sa nám nezdá účelné osobitnými odkazmi upozorňovať slovenského používateľa, ktorému je VRSS určený, na nesprávne znenie alebo písanie jednotlivých slov (napr. *pašport* nesprávne, viď *pasport, perepreč* nesprávne, pozri *perepriač* a pod.).

Žiadala by sa ešte zmienka o v ý b e r e slov. Pre obmedzený rozsah tejto recenzie ponecháme si zhodnotenie tejto stránky VRSS do recenzie o jeho ďalších dieloch. Tu sa obmedzíme na poznámku o tom, že VRSS podľa našej mienky zbytočne zaznamenáva niektoré geografické mená typu *Panama, Paramaribo* a niektoré špeciálne odborné termíny typu *parangon, pandan,*[2] pri ktorých sa slovenský ekvivalent zhoduje s ruským znením.

Kritickými poznámkami k Veľkému rusko-slovenskému slovníku sme chceli prispieť k zlepšeniu tohto významného lexikografického podujatia pri jeho ďalších vydaniach i k zdokonaleniu práce našich lexikografov. Nebolo naším úmyslom ani v najmenšom znevažovať úctyhodné dielo našich rusistov, ktorého spoločenská potreba je evidentná a ktoré je cenným prínosom v slavistickej literatúre.

Š. Peciar

JAZYKOVÉ NEDOSTATKY RUBRIKY OTÁZKY A ODPOVEDE V ČASOPISE TRÉNER A CVIČITEĽ

Redakcia časopisu Tréner a cvičiteľ (odborno-metodický mesačník SV ČSTV, vydáva Šport, vydavateľstvo SV ČSTV, tlačia Tlačiarne SNP, n. p., Martin) začala uverejňovať v niektorých číslach 9. ročníka (4, 7, 8, 10, 11) na nečíslovanom farebnom papieri rubriku Otázky a odpovede, v ktorej odpovedá na listy čitateľov. Rubrika sa neuvádza ani v obsahu jednotlivých čísel, ani v obsahu celého

ročníka. Azda tu bude aj jedna z príčin, pre ktoré sa venuje jazykovej stránke Otázok a odpovedí veľmi malá pozornosť. Pracovníci redakcie sú však povinní dbať na jazykovú čistotu a správnosť otázok (preštylizovať a opraviť chyby z listov čitateľov) i odpovedí (zlepšovať svoj vlastný jazykový prejav), pretože ich čítajú predovšetkým mladí ľudia, ktorých treba poučiť a dať im dobrý príklad aj v správnom používaní spisovného jazyka. Je možné, že nedostatočná pozornosť k jazyku, ktorá sa prejavuje na týchto stránkach, má aj iné príčiny, ale žiadna z nich nemôže byť ospravedlnením často základných chýb, ktoré sa v rubrike vyskytujú. Chceme tu na ne redakciu upozorniť. Za chybným dokladom uvádzame v zátvorke číslo časopisu.

Okrem dvoch tlačových chýb *(V tomto čísle odpovedáme ... Z. Prádlovskému v Brodského; nácvik plávanie)* možno všetky nasledujúce pričítať ľahostajnému vzťahu k písomnej podobe nášho spisovného jazyka.

Veľa chýb je najmä pri používaní interpunkčných znamienok. V niektorých prípadoch je vynechaná čiarka, napr.: *Prosím Vás (,) napíšte mi adresu* (4), *Prosíme Vás, napíšte nám (,) ako máme cvičiť, alebo nám pošlite plán cvikov* (7), *Poraďte mi (,) prosím, ako by som mohol čo najskôr tento prebytok váhy zhodiť* (7), *Prosím Vás (,) poraďte mi (,) ako mám trénovať* (7), *Prosím Vás (,) napíšte mi, či mám pokračovať* (7), *Prosím Vás (,) poraďte mi, ako mám začať cvičiť* (7), *napíšte mi (,) ako si treba tieto náradia zhotoviť* (8), *Informácie o tom, kde je v Nitre kulturistický krúžok (,) Vám poskytne OV ČSTV* (11), *Prosím Vás (,) napíšte mi (,) kedy môžem začať cvičiť s činkami* (11). Čiarka je zbytočná v týchto prípadoch: *O výžive kulturistu sme písali v čísle 3/65 v článku s. L. Filipa, pod názvom Výživa kulturistu* (4), *Odporúčame Vám cvičiť ... súbory zamerané na rozvoj určitých svalových skupín, podľa toho, ktoré svalové skupiny považujete za nedostatočne rozvinuté* (4), *Odporúčame Vám prečítať si článok, v ktorom nájdete odpoveď na Vašu otázku v č. 5/65, (autor s. Filip)* (7), *čiže pri obvode pŕs 100 cm, má byť obvod bedier 90 cm* (8), *Tak ako v každom inom športovom odvetví, náhly prechod od aktívneho športovania k nečinnosti sa nepriaznivo odráža v telesnom a duševnom stave, tak by bolo nevhodné takto postupovať aj v kulturizme* (10).

Na konci opytovacích viet sa píšu namiesto otáznikov bodky: *Aký vplyv má kulturizmus na vzrast mladého človeka.* (7), *Kde by som si mohol kúpiť činky.* (7), *Je váha vo vise vpredu a jej rôzne obmeny vhodným cvičením pre kulturistov.* (10). *Je to správne.* (10), *kde by som mohol kúpiť lyže slalomky do Kčs* 1200.—. (10), *kde možno dostať časopis Muscle Builder.* (10).

Vyskytujú sa tu aj nesprávne použité slová a výrazy: *obor* m. *odbor* (7), *postrádal som tam* m. *nenašiel som tam* (8), *očná vada* m. *očná chyba* (10), *dýchavé cvičenia* m. *dychové cvičenia* (10).

Z gramatických chýb, ktoré sa v spomínanej rubrike vyskytujú, uvádzame tieto: *z Veľkých Ripan* m. *Ripian* (4), *z Kľačan* m. *Kľačian* (8). Nesprávne sa používa zámenná príslovka *kde* m. *kam: Poraďte mi, kde sa mám v tejto veci obrátiť* (4).

Ďalej si všimneme aspoň niektoré neobratné a nesprávne štylizácie viet. Napr.: *Cena činiek je od 7 do 220 Kčs u činiek od váhy* $^1/_2$ *kg do váhy 45 kg* (11). Nenáležitý predložkový výraz *u činiek* m. *pri činkách* je tu okrem toho aj zbytočný. Veta by mala znieť: *Cena činiek váhy od* $^1/_2$ *kg do 45 kg je od 7 do 220 Kčs. — Ide o cvičencov pokročilých* (7; *ide o pokročilých cvičencov), Vo všetkých športových predajniach si môžete zakúpiť potrebné činky* (7; *Potrebné činky si môžete kúpiť vo všetkých športových predajniach), Je pravdou, že cvičenia so*

spružinou sťahujú hrudník a či ich možno zaradiť do tréningu kulturistov? (10; *Je pravda, že cvičenia so spružinou sťahujú hrudník, a preto sa nemajú zaraďovať do tréningu kulturistov?), Spomínaná kniha u nás nie je k dostaniu* (10; *Spomínanú knihu u nás nedostať*) atď.

Nesprávne sa píše veľké písmeno v prípade: *Moje výkony sú nasledovné: Vzpieranie — tlak 76 kg* (10). Naopak vlastné meno je napísané s malým písmenom: *v sovietskom zväze* (10). V rubrike sa píše *Šteinerova ulica* (8) m. *Steinerova ulica* (ide o nemecké meno).

Chyby sú aj v kvantite slov, napr.: *v rôznych disciplínach* (11), *uverejňujeme Weiderovú tabuľku* (8).

Na siedmich stranách Otázok a odpovedí sme našli 53 (!) pravopisných, gramatických, lexikálnych a štylistických chýb, čiže priemerne 7—8 chýb na jednu stranu. A to je veľa. Nazdávame sa, že je potrebné venovať primeranú jazykovú starostlivosť aj tejto užitočnej rubrike inak zaujímavého a poučného časopisu Tréner a cvičiteľ.

E. Tvrdoň

Týždeň — týž-dňa, či týžd-ňa? — Slovo *týždeň* sa skloňuje v jednotlivých pádoch okrem nom. a akuz. sg. s vynechávaním samohlásky *e* (alternácia *e*/Ø); sú tu teda tvary *týždňa, týždňu, týždni, týždňom, týždne, týždňov, týždňom, týždňoch, týždňami.* Toto slovo, resp. uvedené tvary predstavujú zaujímavý osobitný prípad z hľadiska rozdeľovania slov v písme na konci riadkov.

Ako je známe, v spisovnej slovenčine inak delíme zložené slová a slová s predponou a zas inak jednoduché slová. Zložené slová a slová s predponou delíme na švíku zloženia a na slovotvornom švíku medzi slovotvornou predponou a slovotvorným základom. V jednoduchých slovách rozdeľujeme skupinu troch alebo viac spoluhlások medzi dvoma sonantami na morfematickom švíku, ak si uvedomujeme, akou odvodzovacou príponou je slovo utvorené, inak delíme jednoduché slová podľa istých mechanických pravidiel, ktoré sa podávajú v platných *Pravidlách slovenského pravopisu* (pozri napr. v 5. vyd. z r. 1964 na str. 57). Treba najprv určiť, či slovo *týždeň* predstavuje zložené slovo alebo jednoduché slovo.

Slovo *týždeň* má svoj pôvod v spojení slov *týž deň;* týždeň bola doba, za ktorú sa vráti „tenže" a či ten istý deň (pozri J. Holub, F. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého,* Praha 1952, 398). Pôvod slova *týždeň* je teda známy. Treba ešte zistiť, či aj súčasný používateľ jazyka má vedomie o tom, že ide o zložené slovo, či ho hodnotí ako zložené slovo. Pravidlá totiž kážu rozdeľovať zložené slová na švíku zloženia, ale len v tom prípade, ak si zloženie dostatočne uvedomujeme, t. j. ak slovo môžeme rozložiť na samostatné významové celky; ak si však pôvodné zloženie slova neuvedomujeme, pridržiavame sa pri jeho rozdeľovaní pravidiel, ktoré platia pre jednoduché slová. Nazdávame sa, že dnešný bežný používateľ jazyka slovo *týždeň* nehodnotí ako zložené, ale ako jednoduché slovo. Vedomie o pôvodnom zložení slova *týždeň* je tu oslabené jednak preto, že časť *týž* sa inak v dnešnej spisovnej slovenčine ako samostatný slovný útvar nevyskytuje, jednak aj preto, že slovo *týždeň* má v niektorých pádoch trochu odlišné skloňovanie od substantíva *deň* (porov. *o týždni — o tomto dni,* ale *vo dne,* nom.-akuz. pl. *dni — týždne*).

Slovo *týždeň* podľa toho treba hodnotiť ako jednoduché, nezložené slovo. V tvaroch *týždňa, týždňu* atď., t. j. v tvaroch s vynechanou samohláskou *e,* sú medzi dvoma samohláskami tri spoluhlásky, pričom vnútri spoluhláskovej skupiny *ždň* nie je morfematický švík. Ak vnútri spoluhláskovej skupiny, ako uvádzajú Pravidlá, nie je slovotvorný švík (resp. ak si ho neuvedomujeme), patrí prvá spoluhláska do predchádzajúcej, ostatné do nasledujúcej slabiky, napr. *ses-tra, bys-trý, os-trý, čer-stvý, poverenic-tvo.* Tvary *týždňa, týždňu* atď. na základe tejto poučky treba deliť takto: *týž-dňa, týž-dňu, týž-dňom* a pod.

Ukazuje sa, že tvary *týždňa, týždňu* sa rozdeľujú rovnako, či sa už slovo *týždeň* berie ako zložené slovo alebo ako jednoduché slovo. Jednako možno ukázať, že slovo *týždeň* sa dnes skôr hodnotí ako jednoduché slovo. Popri delení typu

týž-dňa stretávame sa totiž niekedy s delením typu *týžd-ňa*. Napr.: *Nezabudnite poslať riešenie úloh najneskoršie do troch týžd-ňov* (Prúd 1, 1965/66, č. 3, 49). Takéto delenie tvarov typu *týždňa* je však možné len v tom prípade, ak sa chápu ako jednoduché, nezložené slová (tvary). V osobitnej štúdii sme ukázali, že v dnešných tlačených jazykových prejavoch sa v slovách so skupinou troch alebo viac spoluhlások medzi dvoma sonantami, vnútri ktorej nie je morfematický švík, uplatňuje celkom spontánne delenie, pri ktorom sa ponechávajú dve alebo viac spoluhlások na konci prvého riadku, hoci to Pravidlá nepripúšťajú (pozri *Z problematiky rozdeľovania slov v slovenčine*, SR 31, 1966, 222). Tu sme navrhovali pripustiť v Pravidlách dvojaké delenie, t. j. ponechať na konci prvého riadku jednu alebo aj viac spoluhlások, pričom sa má prihliadať na to, aby sa na konci prvého riadku alebo na začiatku nasledujúceho riadku vyskytli len také spoluhláskové skupiny, ktoré sa vyskytujú na konci alebo na začiatku slov. Pretože sa skupina *žd* vyskytuje na konci slov (porov. napr. tvar. gen. pl. *vrážd*), je možné delenie *týžd-ňov* popri delení *týž-dňov*.

Na záver poznamenávame, že na rozdiel od slova *týždeň* si zloženie slova celkom zreteľne uvedomujeme pri slove *pol-deň*. Príslušné tvary substantíva *poldeň* s vynechanou samohláskou *e* delíme ako zložené slová, t. j. na švíku zloženia, napr. *pol-dňa, pol-dní, pol-dňami*. Podobne oddeľujeme časť *pol-* aj v deriváte *poldňový: pol-dňový*.

L. Dvonč

O slove sená. – V slovenčine máme viacero slovotvorných možností na utvorenie pomenovaní označujúcich určitú činnosť, príp. označujúcich obdobie, do ktorého činnosť spadá. Napr. slovo *hrabačka* sa v SSJ spracúva takto: 1. hovor. hrabanie sena, mládze ap.; obdobie hrabania; 2. stroj na hrabanie sena, obilia ap. (SSJ I, 516). Toto slovo sa odlišuje hláskovou podobou od prechýleného pomenovania *hrabáčka* (pendant k zneniu pre mužský rod: *hrabáč*). Obdobne sú od slovesných základov utvorené mnohé iné pomenovania, napr. *poľovať – poľovačka, naháňať – naháňačka, lapať – lapačka, ohovárať – ohovárka* i *ohováračka, schvaľovať – schvaľovačka, schovávať sa – schovávačka, schovávanka, skrývať sa – skrývačka, kúpať – kúpačka* atď.

Prevažná väčšina týchto pomenovaní má štylistický príznak hovorovosti. Zriedkavejšie sa tvoria pomenovania činnosti od menných základov, napr.: *ryba – rybačka, furman – furmanka, lyže – lyžovačka* (druhotne utvorené od slovesa *lyžovať sa*), *socha – sochárčina, bača – bačovka* (činnosť, zamestnanie baču), *byt – bytovka* (výstavba bytov), *lekár – lekárčina*.

Od menného základu je utvorené aj pomenovanie *sená*. SSJ IV (str. 58) uvádza toto slovo ako druhý význam slova *seno*. Prvý význam sa definuje takto: 1. sušená tráva používaná ako krmivo pre dobytok. Druhý význam sa charakterizuje ako hovorový, preto sa označuje štylistickým kvalifikátorom *hovor*. Definuje sa takto: „práce s kosením a zvážaním sena" a z gramatickej stránky sa dopĺňa ešte údaj: obyč. v mn. č. A práve táto gramatická charakteristika sa nám nezdá správnou. Nazdávame sa, že pri slove *sená* ide o samostatné pomnožné podst. meno, ktoré sa gramatickou i sémantickou stránkou oddeľuje od slova *seno;* túto skutočnosť treba zachytiť aj v slovníkoch.

Dokazujú to okrem iného podstatné mená prihniezdované pri heslovom slove *seno*. Napríklad zdrobneniny *senko, sienko, sience* vzťahujú sa len ku slovu *seno* (podľa SSJ k prvému významu). Nejde vôbec o zdrobneniny k pomnožnému podst. menu *sená*. Podobne aj prihniezdované príd. meno *senný* patrí len k zá-

kladnému pomenovaniu *seno*, čo by sa malo v SSJ tiež uviesť. V iných prípadoch sa takéto skutočnosti v SSJ uvádzajú (príd. k významu č. 1 ap.).

V našom prípade by však bolo správnejšie spracovať slovo *sená* (zo spomenutých gramatických i významových príčin) samostatne. Aj definíciu by bolo treba rozšíriť, pretože slovo *sená* sa nepoužíva len na označenie prác okolo sena, ale aj na označenie obdobia, v ktorom práce prebiehajú. Utvorilo sa zrejme ako pendant k slovu *žatva* (práce i čas prác okolo kosenia, hrabania a zväzania zbožia).

Pri slove *žatva* sa dokonca spracúvajú dva významy: 1. kosenie, kosba, žatie obilia; zber úrody obilia z polí; 2. čas, obdobie kosenia a zberu obilia z polí. Pri ďalšom vydaní SSJ bude treba venovať väčšiu pozornosť koordinácii prác pri sémantickej analýze rovnakých typov pomenovaní.

Že slovník také prípady slovných jednotiek, ako je slovo *sená*, spracúva aj samostatne, dokazuje napr. slovo *priadky*. V SSJ sa uvádza samostatne popri slove *priadka* (1. žena, ktorá pradie; 2. nočný motýľ pestovaný pre zámotky, z ktorých sa vyrábajú hodvábne nite). Podst. meno *priadky* (SSJ III, 532) sa charakterizuje ako podst. meno ženského rodu, pomnožné a definuje sa takto: „v starších časoch spoločné pradenie počas zimných večerov na dedine". V tejto definícii by bolo možné uvažovať o časti „v starších časoch" — priadky sú iste aj dnes, len menej rozšírené ako v starších časoch.

Slovo sená možno teda používať ako synonymum slovného spojenia *senné roboty, senné práce* i ako synonymum miesto *obdobie senných prác, čas zberu, hrabania sena*. Na označenie obdobia a prác okolo zberu zbožia máme v slovenčine pomenovanie *žatva*, odvodené od slovesného základu, od slovesa *žať*. Porovnaním slov *sená* a *žatva* zistíme, že v jazyku sa na označenie príbuzných javov využívajú celkom rozdielne typy pomenovaní: raz zovšeobecnené množné číslo látkového pomenovania (*seno — sená*), druhý raz sa dotvorilo podstatné meno od slovesa, ktoré označuje činnosť, príznačnú pre dané obdobie (*žať — žatva*) i činnosť samotnú.

Pomenovanie *sená* považujeme za správne a spisovné, možno ho teda používať v prejavoch rôzneho druhu z okruhu spisovnej reči, najmä v hovorovom štýle.

M. Ivanová-Šalingová

K otázke skloňovania a pravopisu slova bikini — bikiny. — Jedným zo slov, ktoré sa v poslednom čase v hojnej miere vyskytuje najmä na stránkach dennej tlače, magazínovej literatúry, ale najmä v rozličných obrázkových týždenníkoch a módnych žurnáloch, je slovo *bikini*, ktorým sa označuje druh módnych exkluzívnych plaviek. V *Slovníku slovenského jazyka* sa toto slovo ešte nezaznamenáva. Sú pri ňom sporné dve veci: 1. skloňovanie tohto slova (či sa má používať ako nesklonné slovo, alebo či sa má skloňovať), 2. pravopis koncového vokálu (či sa má písať *bikini* alebo *bikiny*).

Slovo *bikini*, resp. *bikiny* pochádza od názvu najsevernejšieho ostrova v západnej časti Tichého oceánu v Mikronézii, v Marshallových ostrovoch (skupina Ralik); ide o poručenské územie USA, ktoré tu uskutočňujú pokusné nukleárne výbuchy. Je otázne, prečo sa slovom *Bikini* pomenovali plavky výstredného strihu. Je najskôr pravdepodobné, že to súvisí s tým, že na prvej pokusnej atómovej bombe bola vyobrazená Rita Hayworthová, označovaná ako jedna z najväčších povojnových filmových „sexbômb"; odetá bola pritom do plaviek tohto strihu, čo zrejme dalo podnet k použitiu názvu *Bikini* na označenie plaviek (pozri *Rozmary pani Módy*, Príroda a spoločnosť 14, 1965, č. 14, str. 22).

Pôvodne sa slovo *bikini* spájalo so slovom *plavky*, t. j. fungovalo vlastne pri slove *plavky* ako prívlastok: *bikini plavky*. Neskôr sa začalo slovo *bikini* používať samostatne bez slova *plavky* na označenie tohto odevu.

Samostatné používanie slova *bikini* na označenie druhu plaviek nastolilo otázku jeho zaradenia do deklinačnej sústavy spisovnej slovenčiny. Názov *Bikini* (zemepisný názov) sa pre svoje neobvyklé zakončenie na *-i* (neobvyklé z hľadiska bežného zakončenia podst. mien v slovenčine) neskloňuje. Podľa toho sa aj slovo *bikini* často používa ako nesklonné podst. meno. Napr. *Je tvorcom b i k i n i bez hornej časti.* (Večerník, 11. 7. 1964, str. 4) — *Meno a fotografia prvej nositeľky jednodielnych b i k i n i prešli svetovou tlačou.* (tamže) — *Odetá do tohto dvakrát ničoho, čo sa od tých čias volá b i k i n i. V b i k i n i, podobných tým dnešným, je zvečnená na jednej sicílskej mozaike aj krásna rímska dievčina hrajúca sa s loptou.* (Príroda a spoločnosť 14, 1965, č. 14, str. 22)

Z dokladov je zároveň zrejmé, že slovo *bikini* sa chápe ako pomnožné podst. meno; ukazuje na to plurálová forma príslušného príd. mena, ktoré sa vzťahuje na slovo *bikini (jednodielnych, podobných).* Slovo *bikini* sa začalo hodnotiť ako pomnožné podst. meno zrejme analogicky podľa iných podst. mien, ktoré tiež — rovnako ako slovo *bikini* — označujú odevy. Podkladom bol tu teda význam. Východiskom pre zhodnotenie slova *bikini* ako pomnožného podst. mena bolo slovo *plavky*, ktoré v pomere k slovu *bikini* predstavuje vlastne rodový pojem (bikini predstavujú druh plaviek); nesporne dôležitú úlohu zohrala tu aj skutočnosť, že slovo *bikini*, ako sme uviedli, sa najprv bežne používalo v spojení so slovom *plavky*. Pomnožným podst. menom je v slovenčine nielen slovo *plavky*, ale aj iné názvy častí odevov, ku ktorým patrí podľa svojho významu aj slovo *plavky*, napr. *belásky, belasniaky, bričesky, čipky, galoty, gate, gatky, háby, hábky, hábočky, nohavičky, pumpky, spodky, tepláky, trenírky* (pozri F. M i k o, *Rod, číslo a pád podstatných mien*, Bratislava 1962, 72). Z hľadiska rodu ide o mužské alebo ženské pomnožné podstatné mená. Mužského rodu sú napr. pomenovania *háby, hábky, tepláky*, ženskými podst. menami sú slová *trenírky, gate, čipky* a iné. Ženským podst. menom je aj slovo *plavky*, pod ktoré slovo *bikini* priamo spadá z hľadiska svojho významu. Podobne je ženským podst. menom slovo *opaľovačky*, blízke z hľadiska významu a či používania slovu *plavky* (ide o úbor na opaľovanie, kým plavky sú úbor na kúpanie), alebo napr. aj slovo *šortky*. Preto neprekvapuje, že aj slovo *bikini* sa stalo podst. menom ženského rodu. Pre jeho zhodnotenie ako pomnožného podst. mena bola tu výborným východiskom podoba tohto slova, t. j. zakončenie na *-ni*, čo je z hľadiska výslovnosti rovnaký prípad ako napr. domáce slovo zakončené na *-ny: bikini* (vo výslovnosti je tu tvrdé *n*): *noviny*. Slovo *bikini* sa podľa toho skloňuje ako slovo *plavky*. Napr. *Ide o vyriešenie otázky, či je žena v takých b i k i n á c h oblečená, alebo nie je.* (Večerník, 11. 7. 1964, str. 4.)

V súvise s tým stretávame sa pri slove *bikini* ako pomnožnom ženskom podst. mene s ďalšou zmenou, totiž s písaním *-y* namiesto koncového *i*. Koncové *i* sa tu zmenilo na pádovú príponu nom. pl. Pretože sa však pri ženských podst. menách píše v nom. pl. pádová prípona s tvrdým *y*, stretávame sa s písaním *y* aj v slove *bikini*, čiže je tu podoba *bikiny: B i k i n y v kliatbe.* (Hlas ľudu, 10. 4. 1965, str. 5) Ide tu vlastne o podobný prípad, ako je používanie miestneho názvu *Helsinki*. Tento názov sa tiež skloňuje podľa podst. mien vzoru *žena*, pričom sa dosiaľ píše s mäkkým *i* v základnom tvare, t. j. v prvom páde množného čísla. Ale aj tu sa veľmi často stretávame s písaním tvrdého *y*, čo svedčí o zdomácnení tohto názvu aj po pravopisnej stránke (pozri m ô j príspevok

O zdomácnených a nezdomácnených cudzích vlastných menách v spisovnej slovenčine, SR 25, 1960, 48). Zmenu podoby *bikini* na *bikiny* napomáha konečne aj zdrobnená podoba *bikinky*, ktorá sa dnes bežne používa a v ktorej sa, pochopiteľne, píše tvrdé *y*: *Nijako by sa od dnešných dievčat v bikinkách nelíšila.* (Príroda a spoločnosť 14, 1965, č. 14, str. 22)

Náš rozbor ukazuje, že slovo *bikini* sa dnes používa ako pomnožné podst. meno ženského rodu. Skloňuje sa podľa vzoru *žena* (po odtrhnutí koncového *i*). Zaradenie tohto slova medzi podst. mená ženského rodu vzoru *žena* vedie celkom prirodzene k zmene pravopisu tohto slova, t. j. k písaniu podoby *bikiny* s tvrdým *y* ako pádovou príponou nom. pl. K slovu *bikiny* sa používa zdrobnená podoba *bikinky*, ktorá podporuje písanie tvrdého *y* v samotnom slove *bikiny*.

L. Dvonč

Kroměříž — Kroměříže, či Kroměříža? — Stretli sme sa s tvorením tvaru genitívu s pádovou príponou *-e* od vlastného mena *Kroměříž: 700 rokov mesta Kroměříže* (Ovocinárstvo a zeleninárstvo 11, 1963, č. 7, 4. str. obálky). Ako ukazuje rozbor rodu podobných českých miestnych názvov, takéto skloňovanie názvu *Kroměříž* nemožno v spisovnej slovenčine pokladať za správne.

V *Pravidlách slovenského pravopisu* (napr. v 5. vyd. z r. 1964 na str. 90) sa konštatuje, že niektoré české miestne názvy zakončené spoluhláskou menia v slovenčine gramatický rod. Napr. názvy *Olomouc, Chrudim, Příbram, Kouřim, Vlašim, Litomyšl* sú v češtine ženského rodu, ale v slovenčine mužského rodu. Podľa toho sa skloňujú tieto vlastné mená podľa vzoru *dub* alebo *stroj*, a nie podľa vzoru *dlaň* alebo *kosť*, napr. *Olomouc — Olomouca, Chrudim — Chrudima, Kouřim — Kouřima.* Ženský rod sa pri českých miestnych názvoch zachováva len v istých vymedzených prípadoch, a to pri menách na *-eň* a pri menách na *-v*, napr. *Plzeň — Plzne, Choceň — Chocne, Boleslav — z Boleslavi, Břeclav — z Břeclavi, Soběslav — Soběslavi, Zbraslav — Zbraslavi* a pod.

Rozdielny rod mávajú v češtine a slovenčine aj niektoré zdomácnené cudzie miestne názvy. Ukázal som napr., že názov *Postupim*, ktorý je v češtine ženského rodu, sa v slovenčine používa ako podst. meno mužského rodu (pozri L. Dvonč, *Je slovo Postupim mužského alebo ženského rodu?*, SR 25, 1960, 124—125). Rozdiel v rode je aj pri niektorých iných miestnych názvoch, napr. *Bakoň, Mohuč, Osvienčim, Paríž, Remeš, Sinaj, Solún;* v nárečiach je mužského rodu aj názov *Budapešť, Bukurešť, Pešť, Sibír, Viedeň*, ba aj český názov *Plzeň* (pozri F. Miko, *Rod, číslo a pád podstatných mien*, Bratislava 1962, 31 alebo *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 134).

Takýto rozdiel v rode medzi češtinou a slovenčinou je aj pri českom miestnom názve *Kroměříž*. V češtine je tento názov ženského rodu, ale v slovenčine je mužského rodu: *ten Kroměříž, moravský Kroměříž* a pod. Názov sa neskloňuje v spisovnej slovenčine podľa vzoru *dlaň* (ako je to v češtine), ale podľa vzoru *stroj* (mužské neživotné podst. mená s mäkkým zakončením kmeňa): gen. sg. *Kroměříža*, dat. sg. *Kroměřížu*, lok. sg. *(v) Kroměříži*, inštr. sg. *(za) Kroměřížom.* Názov *Kroměříž* sa podľa toho skloňuje v slovenčine rovnako ako názov *Paríž*, s ktorým má rovnaké zakončenie (v češtine: *Paříž — Kroměříž*).

Ako podst. meno mužského rodu bude potrebné uviesť názov *Kroměříž* v pripravovanom 6. diele *Slovníka slovenského jazyka*, ktorý prinesie dodatky a doplnky (v dodatkoch názvy miest a krajín).

L. Dvonč

Ink — príd. meno inský. — V *Pravidlách slovenského pravopisu* sa uvádza meno *Ink* ako pomenovanie príslušníka jedného z vyspelých indiánskych kmeňov v Amerike (pozri v 5. vyd. z r. 1964 na str. 202). Podobne sa uvádza v *Slovníku slovenského jazyka* ako heslové slovo pomenovanie *Inkovia* a v zátvorke za ním sa spomína tvar jednotného čísla *Ink* (I. diel, Bratislava 1959, 604). Ani v jednej z týchto normatívnych príručiek sa však neuvádza podoba príslušného príd. mena k tomuto kmeňovému menu. Pritom však najmä dnešný „hlad" po vedomostiach o dejinách Indiánov si priam vynucuje, aby sa podoba príd. mena v takýchto príručkách uvádzala. Pokúsime sa stručne odpovedať na nadhodenú otázku.

Meno *Ink* sa končí na spoluhlásku *k*, resp. na spojenie spoluhlások *nk*. Všimnime si tvorenie príd. mien od iných podobne zakončených podst. mien. V Pravidlách je na str. 37 poučka, že spoluhlásky *k, g* často zanikajú vo výslovnosti i v písme, pričom sa tu dávajú príklady *Frank — franský, York — yorský (newyorský), Norimberk — norimberský, Helsinki — helsinský, Hamburg — hamburský, Pittsburgh — pittsburský* (ide o výklad v kapitole o pravopise a výslovnosti spoluhlások pred príponami *-ský, -stvo*). Na prvom mieste sa tu nachádza príklad *Frank — franský*, v ktorom meno *Frank* tiež predstavuje kmeňové meno. Pomenovanie *Frank* je okrem toho dosť podobné pomenovaniu *Ink* jednak z hľadiska zakončenia slova (tiež sa končí na skupinu spoluhlások *nk*), jednak z hľadiska počtu slabík (v oboch prípadoch ide o jednoslabičné slová). Ak uplatníme rovnaký postup pri odvodzovaní príd. mena od pomenovania *Ink (Inkovia)*, dostávame podobu *inský*.

Táto podoba je nielen akýmsi výsledkom našej rovnice *(Frank — franský, Ink — inský)*, ale sa skutočne aj používa. Zaznamenali sme si jej sústavné používanie v knihe Miloslava Stingla Indiáni bez tomahavkov (Bratislava 1963). Niekoľko príkladov: *Živé i n s k é legendy však rozprávajú o tom, ako sa to stalo* (66). — *Kolonisti ovládali i n s k ú ekonomickú i správnu sústavu* (67). — *Základnou plodinou i n s k é h o roľníctva bola kukurica* (69).

Príd. meno k pomenovaniu *Ink* sa uvádza v príručke Alfonza Z a u n e r a *Praktická príručka slovenského pravopisu* (3. vyd., Martin 1966, 250). Nie je tu však podoba *inský*, ale podoba *inkský*, t. j. podoba so zachovanou koncovou spoluhláskou *k*. Ale ak prihliadame na uvedenú skutočnosť, že pri mene *Frank* sa tvorí príd. meno s vynechaním koncového *k*, potom niet nijakého dôvodu postupovať inak pri tvorení príd. mena od rovnako zakončeného vlastného mena *Ink*. Ďalej možno na podporu tohto stanoviska uviesť, že rovnako odpadá celkom pravidelne takéto koncové *k* (alebo *g*) v príd. menách odvodených od zemepisných vlastných mien, ako sme to videli v už citovaných príkladoch typu *Norimberk — norimberský, Helsinki — helsinský, Hamburg — hamburský* atď. Treba konečne tiež uviesť, že s konkrétnym používaním podoby *inkský*, ktorá sa predpisuje u Zaunera, sme sa v tlačených jazykových prejavoch nestretli.

Nazdávame sa, že jazykový rozbor a konkrétne doklady z jazykovej praxe hovoria v prospech podoby príd. mena *inský*. Odporúčame, aby sa táto podoba uviedla v budúcnosti v normatívnych príručkách.

L. Dvonč

Vnútri a vo vnútri. — Výraz *vnútri* sa používa jednak ako druhotná predložka s genitívom a jednak ako príslovka. Toto slovo vzniklo spojením dvoch elementov, a to predložky *v (vъ)* a príslovky *nútri (*nǫtrъ*, resp. **njǫtrъ)*. V staršom období spisovného jazyka sa dnešná forma príslovky zapisovala pôvodnejšie ako

spojenie predložky s príslovkou, a teda *v nútri,* napr.: *Molčalín... zrkadlo z vonku i v n ú t r i kolkolom krásny zlatorez...* (Sokol 6, č. 3, str. 9).

V postavení príslovky (ale aj predložky) sa popri ustálenejšej podobe *vnútri* niekedy stretávame s novšou podobou *„vovnútri"*. Napr.: *Vybuchol v o v n ú t r i.* (P. Karvaš, Most, 54) — *V o v n ú t r i trochu hnijú.* (J. Kalina, KŽ 11, 1956, č. 5, str. 9) — *Dvojhláska uo v o v n ú t r i slov zaznamenáva sa pomerne často aj v historických pamiatkach.* (A. Habovštiak, Oravské nárečia, Bratislava 1965, 68) Príklady na príslovku *vnútri: Ale v n ú t r i zasa len hrial, pálil čudný oheň a hnal ma nanovo.* (S. H. Vajanský, Pustokvet, Ľalia, 1937, 40) — *Ján Ivančík sa v n ú t r i zlomyseľne potešil.* (F. Hečko, Svätá tma, 1958, 19) — *Ale John začína cítiť, že sa mu v n ú t r i čosi chveje.* (R. Moric, Smutný Suarez, 1962, Thomasove slzy, 112)

Keďže *Pravidlá slovenského pravopisu, Slovník slovenského jazyka,* ako aj ďalšie príručky (porov. *Praktickú príručku slovenského pravopisu* od A. Z a u n e r a, *Slovenskú gramatiku* od E. P a u l i n y h o, J. R u ž i č k u a J. Š t o l c a) podobu *vovnútri* vyslovene neuvádzajú, žiada sa k jej používaniu v spisovnej reči zaujať stanovisko.

V slovenských nárečiach sa príslovka *vnútri* bohato využíva. Jej hláskoslovné varianty a zemepisná diferenciácia sú značné. Podoba *vnútri* je najrozšírenejšia na západnej časti slovenského jazykového územia a popri nej sa tu často sporadicky používa aj tvar *nútri* (okolie Myjavy, N. Mesta nad Váhom, Trenčína, Ilavy, Šale nad Váhom, Piešťan, Hlohovca, Púchova, Nitry, Zl. Moraviec, Levíc, N. Zámkov a Vrábeľ). Na Záhorí máme *vňútri, vňítri.* Popri forme *vnútri* na stredoslovenskej nárečovej oblasti býva aj *dnu, dnuka* (Liptov, Tekov, Hont, Novohrad, Gemer, čiastočne Turiec), na okolí Bytče a Žiliny *ňútri* a *hňútri, hnútri,* na okolí Prievidze i *ňúter.* Pre východoslovenské nárečia je charakteristický tvar *dnuka* popri *nuka* (Abov, Šariš, Zemplín), *dnukať* (stred. Zemplín) a *dnukaj* (miestami na Spiši). Podobu *dnukát* sme zaznamenali v okolí Rožňavy, a to najmä v obciach Čierna Lehota, Šafárikovo, Monce, Rakovnica, Henckovce a Vyš. Slaná. Znenie *vnuka* máme doložené z goralských nárečí na Spiši (tu aj *vnutři*) a z nárečí sev. Šariša (tu aj *dnuka*). Okrem uvedených tvarov vyznačuje sa ešte ďalšími južnostredoslovenská nárečová oblasť. Na okolí B. Štiavnice a B. Bystrice (napr. Povrazník, Lehotka, Šalková) používajú sa podoby *tudnu, tunu,* popri *nu, nútri, nuká* (tiež okolie Lučenca, Rim. Soboty a Rožňavy), *tam, tamnu, tavnu, zďevnu* (na okolí Krupiny, Lučenca a M. Kameňa). V goralských nárečiach na Orave vyskytuje sa spojenie *fpošrotku,* v ukrajinských nárečiach na východnom Slovensku *dnuka* popri *udnu, udnuka, odnuka.*

Z podaného opisu pomerov pri používaní príslovky *vnútri* a jej rozmanitých znení v slovenských nárečiach vyplýva, že spisovná podoba *vnútri* a *dnu (-ka)* má skutočne silnú oporu v nárečiach. Nemožno to už povedať o príslovke „vovnútri". V starostlivo písaných spisovných prejavoch sa výraz „vovnútri" nepoužíva. Uvedené prípady možno chápať ako spojenie predložky *vo* so subst. *vnútro,* t. j. *vo vnútri.* Za spisovnú pokladáme predložku a príslovku *vnútri.*

Š. Lipták

ODPOVEDE NA LISTY

Takých desať rokov. — K. L. z Bratislavy: „V Ľude z 19. júna tohto roku som čítal krátky článok Martin sa rozrastá. Začiatok článku znie takto: Kto nebol takých 10 rokov v Martine, dnes by ho už ťažko poznal. Ide mi o zámeno taký. Dobre sa tu používa ukazovacie zámeno?"

Odpoveď: V spojení *takých desať rokov* slovo *takých* vyjadruje odhad ako častica *asi* a slová označujúce odhadovanie: *približne, okolo, povedzme.* Zámeno *taký* s časticovým významom odhadu je vlastne zámenom iba podľa vonkajšej podoby (zachováva si všetky pády): *t a k ý kilometer* (asi kilometer), *z t a k é h o kilometra . . .; t a k é štyri klepané strany* (približne štyri klepané strany), *bez t a k ý c h štyroch klepaných strán . . .; t a k ý c h desať rokov, bez t a k ý c h desať rokov, k t a k ý m desiatim rokom . . .*

Odhad sa vyslovuje aj slovcom *tak,* rovnozvučným (homonymným) so zámennou príslovkou *tak.* Aj v citovanej vete možno ním bez zmeny zmyslu nahradiť slovo *takých: Kto nebol t a k desať rokov v Martine, dnes by ho už ťažko poznal.*

Pri zámene *taký, -á, -é* význam približnosti *Slovník slovenského jazyka* neuvádza, naproti tomu pri zámennej príslovke *tak* sa táto hodnotiaca funkcia spomína (pozri SSJ IV, 486). Uvádza sa ako tretí význam zámennej príslovky *tak* s dokladmi: *Ona má t a k jedenásť rokov* (Ráz.) a *Môže byť t a k päť hodín* (Laz.).

Zámeno *taký* a zámennú príslovku *tak* s hodnotiacim (vlastne odhadovacím) významom pokladáme za prostriedok hovorového štýlu. — Pri zámene *taký* si uvedený význam v Slovníku slovenského jazyka treba doplniť (pozri SSJ IV, str. 487—488).

Odpoveď uzavierame konštatovaním, že zámeno *taký* sa v uvedenom kontexte používa správne v takej funkcii, aká je v hovorovom štýle spisovnej slovenčiny známa a ustálená.

„Podprsenky" pre kravy? — M. K-ová z Bratislavy: „Vo Večerníku z 18. júna tohto roku je krátky oznam o vynáleze holandského veterinára dr. Brona. Pás na podviazanie vemena nazval uvádzateľ (prekladateľ) zprávy v nadpise „Podprsenky" pre kravy. I keď je slovo podprsenky v úvodzovkách, nemôžem ako čitateľka krátkej zprávy potlačiť dojem neprimeranosti, ba hrubosti."

Odpoveď: S pisateľkou listu súhlasíme. Slovo (= pomenovanie) *podprsenky,* i keď sa dáva do úvodzoviek, používa sa v uvedenom nadpise nevhodne a mohlo by sa povedať, že sa ním narúša spoločenský takt. Prenesenie pomenovania z okruhu ženskej bielizne do okruhu zvierat — i keď sa na to použili (vlastne zneužili) úvodzovky, nepokladáme za štylisticky a spoločensky primerané.

Uvádzateľ zprávy mal si dať s jej nadpisom viacej práce; mal troška porozmýšľať a nehodiť nadpis, ktorý sa mu vnucoval po prvej a tak trochu všetečnej spodobňujúcej predstave. Pri voľbe vhodného pomenovania veci (akýsi pás na podviazanie vemena) dalo sa dobre vychádzať z jej opisu. Keď sa vynález rozšíri, aj u nás uvedenú vec veľmi ľahko primerane pomenujeme. Pravdaže, o vhodný názov vynálezu holandského veterinára tu nejde. Ide o nevhodný nadpis. Nevhodný (nepríjemne expresívny) nadpis bolo možné nahradiť napríklad nadpisom *Voľačo pre kravy.* I takýto nadpis by bol dobre vyhovoval tendencii živých (pútavých) nadpisov, ktorá sa uplatňuje v bratislavskom Večerníku.

G. Horák

Reagencia a reakcia. — J. V. z Košíc: „V poslednom čase sa pri rôznych príležitostiach, najmä na školeniach a dokonca už aj v novinách začína používať slovo reagencia vo význame reagovanie na niečo. Boli by sme Vám povďačný, keby ste mi oznámili, či toto slovo dostáva nový význam."

Odpoveď: Nezávisle od Vášho listu sme zistili, že v ostatnom čase sa slovo *reagencia* začína používať v rozpore s lexikálnou normou namiesto slova *reakcia.* V štylisticky nie celkom vybrúsenej vete *Citlivé a niekedy temperamentné reagencie na rôzne súčasné nedostatky myslíme úprimne s cieľom odstrániť ich* sa toto slovo použilo nevhodne. *Reagencia* (i *reagens*) je chemický termín s významom „Látka spôsobujúca silnú chemickú reakciu, chemické činidlo". Významová stavba slova *reakcia* je naproti tomu oveľa bohatšia. Je síce pravda, že aj slovo *reakcia* sa používa v odbornej chemickej literatúre, ale v inom význame ako *reagencia (reagens).* Chemickým termínom *reakcia* sa rozumie dej, vzájomné chemické pôsobenie dvoch alebo viacerých látok (napr. *kyslá reakcia, zásaditá reakcia, neutrálna reakcia).* Ale slovo *reakcia* má aj význam „odpoveď, ohlas na nejakú výzvu, popud, podnet, odvetná činnosť". (Porov. spojenia *vyvolať reakciu, vzbudiť reakciu, princíp akcie a reakcie, obranná akcia* atď.) Toto slovo je homonymné (rovnozvučné) s takým istým sledom hlások, ktorý má význam „politický a ekonomický odpor istých skupín spoločnosti proti pokroku; politickí spiatočníci".

Zámena slov *reagencia* a *reakcia* je nepríjemná chyba, ktorá by sa už teraz naozaj nemusela vyskytovať, lebo dnešný používateľ spisovnej slovenčiny nájde o význame týchto slov poučenie v niekoľkých slovníkoch. Upozorňujeme tu okrem *Slovníka slovenského jazyka III* (Bratislava 1963, 705) na *Slovník cudzích slov,* ktorý vyšiel koncom minulého roku v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve.

Vibrio. — E. Š. z Nitry: „Pôvodcom cholery je mikroorganizmus nazývaný v celom odbornom svete latinským menom vibrio cholerae. Mikróby, ktoré sú mu podobné, ale neschopné vyvolať choleru, nazývajú sa non cholera vibrio. Aj v slovenskej odbornej literatúre stretáme slovo vibrio dosť často, ale nevieme ho ohýbať. V latinčine je to zaiste vibrio, vibrionis f., plurál vibriones. Ale čo s tým v našej materčine? Izolovali sme vibrióny alebo vibrie, či nebodaj vibriá; ide o skupinu vibrií alebo vibriónov?"

Odpoveď: Slovakizovaná podoba slova *vibrio* je v nom. sg. úplne zhodná s latinskou podobou. Slovo *vibrio* je v latinčine maskulínum, a nie femininum, ako predpokladáte v liste (pozri V. Valach — J. Kábrt, *Lékařský slovník,* Praha 1962, 509). Ale v preberajúcom jazyku, t. j. v slovenčine sa gramatický

rod tohto podstatného mena mení. V slovenčine je slovo *vibrio* neutrum (ako *rádio, embryo* atď.).

O cudzích substantívach zakončených na *-io (-yo)* v *Pravidlách slovenského pravopisu* (Bratislava 1965, 90) sa píše, že v 2. páde jednotného čísla majú koncovku *-a (vibria),* v 3. a 6. páde *-u (vibriu),* v 1. páde množného čísla *-á (vibriá* — teda tvar, o ktorom ste v liste vyslovili isté pochybnosti), v 3. páde *-ám (vibriám)* a v 6. páde *-ách (vibriách).*

Fasovať — dostať, dostávať, vybrať. — L. L. zo Slovenskej Lupče: „Obraciame sa na Vás s prosbou, aby ste nám poradili, ako správne nahradiť výraz fasovať primeraným, výstižným, teda adekvátnym slovenským výrazom. Ide najmä o náhradu tohto slova vo výraze fasovať zo skladu."

Odpoveď: Sloveso *fasovať* je nemeckého pôvodu a patrí medzi tzv. príznakové prostriedky slovnej zásoby slovenčiny. Už okolnosť, že sa nateraz nehodnotí rovnako — raz sa pokladá za hovorové, inokedy za ľudové — svedčí o tom, že nemá pevné miesto medzi spisovnými výrazovými prostriedkami. (Pozri jeho štylistické hodnotenie v *Slovníku slovenského jazyka I,* str. 391 a v *Slovníku cudzích slov,* Bratislava 1965, 337.) Neutrálny spisovný prostriedok je sloveso *dostať, dostávať* (obyčajne ako prídel), v istých spojeniach aj sloveso *vybrať.* Vo vyjadrení *fasovať zo skladu* odporúčame v spisovnom prejave použiť namiesto slovesa *fasovať* sloveso *vybrať.* Ale napr. vo vete *Vojaci f a s o v a l i nové prilby* by sme slovesný tvar *fasovali* v spisovnom prejave nahradili tvarom *dostali/dostávali.*

Samozrejme proti slovesu *fasovať* nemožno nič namietať, keď sa napr. vyskytne v reči prekáravých detí, ktoré sa vyhrážajú svojmu kamarátovi za nejaké huncútstvo takto: *Počkaj, budeš f a s o v a ť. Však ty od otca v y f a s u j e š* (t. j. dostaneš bitku).

Operátor, operatér. — O. H. z Liptovského Mikuláša: „V zamestnaní presadzujem medzi kolegami namiesto zaužívaného slova operátor názov operatér ako pomenovanie osoby, ktorá obsluhuje rádiolokátor. Dostal som sa do sporu s mnohými dôstojníkmi Slovákmi, ktorí so mnou nesúhlasia, a chcel by som ich presvedčiť, že nepoužívajú správny výraz. Nepomohol mi ani taký silný argument, ako je Slovník slovenského jazyka, kde sú na str. 574 vysvetlené obidva výrazy."

Odpoveď: Slovník slovenského jazyka II, str. 574 uvádza pri hesle *operatér* aj význam „odborný filmový pracovník, ktorý obsluhuje filmovací al. premietací prístroj". Podľa tohto vysvetlenia ste vlastne odôvodnene uprednostňovali vo svojom prostredí slovo *operatér* ako názov pracovníka, ktorý obsluhuje rádiolokátor. Pracovník pri filmovacom prístroji a pri rádiolokátore vykonávajú veľmi podobnú činnosť (náplňou ich práce je obsluha zariadenia), preto by sme ich mohli rovnako pomenovať. Pravda pri úvahe o pomenovacích prostriedkoch prihliadame aj na ustálenosť názvov v príslušnom odbore. Vo vojenskom názvosloví sa ustálila podoba *operátor* (pozri *Česko-slovenský vojenský slovník,* Praha 1962, 126), treba ju teda rešpektovať. Nazdávame sa, že vo vojenskom názvosloví, ktoré zahŕňa termíny z mnohých odvetví ľudskej činnosti, je podoba *operátor* výhodná, pretože sa svojím hláskovým skladom i kvantitou odlišuje od slova *operatér* so všeobecne známym významom „lekár, ktorý operuje, chirurg".

Nesúhlasíme teda s náhľadom, ktorý ste vyslovili v liste. Je to preto, že každý jazykový prostriedok vo funkcii termínu sa posudzuje podľa niekoľkých kritér-

rií (významová priezračnosť, ustálenosť, presnosť atď.). Podobu *operátor* uprednostňujeme v tomto prípade preto, lebo rešpektujeme ustálenosť tohto termínu vo vojenskom názvosloví.

I. Masár

Idem pri dom, pri školu. — Dr. J. H. z Prievidze: „V našom meste a okolí sa používa väzba: idem pri dom, pri školu. Inak sa tu hovorí peknou stredoslovenskou rečou. Niektorí filológovia zastávajú názor, že to nie je nespisovné. Prosím o vysvetlenie."

Odpoveď: Predložka *pri* nemá v spisovnej slovenčine význam smerovania. Jej základný význam vyjadruje miestnu blízkosť, a to k osobám i veciam: *stáť pri matke, bývať pri matke, bývať pri škole, zastaviť sa pri dome.* Ako z príkladov vidieť, viaže sa táto predložka iba so 6. pádom. *Slovník slovenského jazyka* okrem tohto základného významu uvádza ešte ďalších desať významov.

Význam smerovania (v priestore i v čase) má v spisovnej slovenčine predložka *k, ku.* Odpovedá na otázku kam a viaže sa s 3. pádom: *ísť k domu, ku škole.* Používanie predložky *pri* namiesto predložky *k, ku* je nárečové. Zasahuje územie od Prievidze a Bánoviec nad Bebravou na juh, zahŕňa okresy Zlaté Moravce, Topoľčany a siaha až po Vráble. Používa sa teda na rozhraní stredoslovenského a západoslovenského nárečia. V iných oblastiach Slovenska sa nevyskytuje; väzbu predložky *pri* so 4. pádom a s významom smerovania pociťujú príslušníci iných nárečí ako výlučnú a priam zvláštnu. Nemôže teda preniknúť do spisovného jazyka, naopak, ostane typickým nárečovým javom spomínaných oblastí.

M. Pisárčiková

Branislav — Braňo — Branko. — E. K. z Michaloviec: „Dcéra má spolužiaka, ktorý sa volá Branislav a v triede ho volajú Braňo. Upozornila som dcéru, že nie je správne Braňo, ale Brano, tvrdo vyslovené. Myslím si, že síce *i* zmäkčuje spoluhlásky, predsa však *n* je tvrdá spoluhláska."

Odpoveď: Našu pisateľku musíme sklamať. Spoluhláska *n* v mene *Branislav* sa vyslovuje mäkko. Je to meno slovanského pôvodu a platí o ňom zásada o zmäkčovaní spoluhlásky *n* v polohe pred mäkkým *i.* Domácka podoba mena *Branislav* je *Braňo*, teda ponecháva sa v ňom mäkké *ň* zo základného mena. Podobne je to napríklad aj v mene *Daniel — Daňo.* Zdrobnenina mena *Braňo* znie *Branko,* takisto je *Daňo — Danko.* Prečo sa tu strieda *n* a *ň?* V slovenčine platí zásada, že sa pri odvodzovaní mení mäkká spoluhláska *ň* pred velárami (to sú spoluhlásky *k, g*) na tvrdé, zadopodnebné *n.* Iné príklady: *skriňa — skrinka, dyňa — dynka, kuchyňa — kuchynka, vaňa — vanka.*

Oslovenie „pani doktor" je nesprávne. — Kolektív lekárne v Levoči: „Prosíme o vysvetlenie, ako sa správne oslovujú ženy lekárky, právničky, magisterky, nie v písomnom styku, ale pri oslovení. Či je správne pani doktorka, pani magistra, alebo pani doktor, pani magister."

Odpoveď: Ide o oslovenie žien s akademickým titulom. Ženské akademické tituly sa v slovenčine tvoria z mužských akademických titulov takzvaným prechyľovaním, a to dôsledne, rovnako v úradnom styku ako i pri oslovovaní. Aj skratky akademických titulov pri ženských menách treba čítať a vyslovovať v ich prechýlenej ženskej podobe.

V slovenčine je najčastejšia prechyľovacia prípona *-ka.* Ňou sa tvoria ženské

podoby k mužským menám osôb. Teda *doktorka, inžinierka, profesorka,* takisto ako *učiteľka, kreslička, hlásateľka, laureátka, kozmonautka* atď. Pravda, poznáme aj iné prechyľovacie prípony, napr. *-ica (holub — holubica), -ička (pedagóg — pedagogička), -yňa (svedok — svedkyňa)* atď. Dôležité je, že mená ženských osôb majú v slovenčine vždy osobitné zakončenie, odlišné od zakončenia mužských mien osôb.

Vás — ako lekárnikov — iste najviac zaujíma, ako sa tvorí ženská podoba k podst. menu *magister.* V liste, ktorý ste nám poslali, ste použili tvar *magisterka* i *magistra.* Obe podoby sú správne. Slovo *magisterka* je utvorené prechyľovacou príponou *-ka,* podobne ako je to pri tituloch *doktorka, profesorka, inžinierka.* Ale i keď je táto podoba správne utvorená, systémová, je dosť zriedkavá. Všeobecne je zaužívaná podoba *magistra.* Ako je známe, výrazy *magister, magistra* sú pôvodne latinské slová, ktoré sa v slovenčine udomácnili a skloňujú sa podľa našich tvaroslovných pravidiel. Ženské podst. meno *magistra* si zachovalo pôvodnú latinskú podobu. Zakončenie na samohlásku *-a* je v zhode s inými slovenskými podst. menami ženského rodu s koncovkou *-a,* takže sa toto slovo bez ťažkostí zaradilo do nášho skloňovacieho systému. Tvar *magistra* je teda správny, zaužívaný a je aj v *Pravidlách slovenského pravopisu* a *v Slovníku slovenského jazyka.*

E. Smiešková

Výslovnosť slov komunista, dekan, lektor. — O. G. z Košíc: „Ako sa má správne vyslovovať: komunista, či komuňista, dekan, dekanát, či ďekan, ďekanát, lektor, či ľektor? Pokladám za správne vyslovovanie odvodené z pôvodných cudzích jazykov čiže tvrdo. Veľmi často však podobné slová i poprední kultúrni a verejní činitelia vyslovujú mäkko. Pokladám to za nesprávne."

Odpoveď: V tejto otázke s Vami súhlasíme. Slová s latinskými základmi, ako *dekan, dekanát, lektor, komunista* a i., treba vyslovovať s tvrdými spoluhláskami *d, t, n, l.* Jedinú výnimku tu tvorí prídavné meno *latinský* a jeho odvodeniny *(po) latinsky, latinčina* a i., ktoré sa vyslovujú už mäkko: *laťinský, po laťinsky, laťinčina.*

Kde ideš? — Predchádzajúci pisateľ: „Na úkor bohatosti výrazových a obsahových fráz slovenčiny sme si veľmi zjednodušili používanie významovo odlišných slov kde? a kam? a v praxi sme ich zjednotili a redukovali na jediný výraz kde. Pýtame sa a píšeme (aj v tlači!) Kde si bol? alebo Kde ideš?, hoci správne by bolo rozlišovať Kde si bol? a Kam ideš? Tieto zásady rešpektuje napríklad aj spišské nárečie, ktoré veľmi citlivo rozlišuje Dze ši bol? a Daľek idžeš?"

Odpoveď: Pri opytovacích príslovkových zámenách *kde* a *kam* je v slovenčine inakší stav, ako sa nazdávate. Základným slovom je tu príslovkové zámeno *kde.* Označuje sa ním (podobne ako v angličtine slovom *where*) i statické miesto, s čím súhlasíte, i dynamické smerovanie, čo odsudzujete. Nepokladáme to za chybu, iba za jazykový odraz vyššej abstrakcie. Podobne by sme museli potom odsúdiť aj iné naše zámená v niektorých významoch, napr. zámeno *čo,* ktorým sa spytujeme nielen na vec (napr. *Čo to máš?*), ale i na osobu podľa jej povolania, zamestnania, postavenia (napr. *Čím/čo je tvoj brat?*). Príslovkové zámeno *kde* má nielen miestny, lež i smerový význam nielen v spisovnej slovenčine, lež i v nárečiach, a je to pôvodné, nie nové používanie tohto zámena. V spisovnom jazyku ho takto používajú klasici a dobrí súčasní spisovatelia, napr. *K d e dopadlo, tam bolo.* (Tajovský) — *Že k d e sa obráti ešte mladý chlap?* (Tajovský)

— *Tam osirela a nemala k d e hlavu sklonit.* (Vajanský) — *A Fialovie hus — k d e sa dela* (Kukučín) — *K d e si sa podel, Javor?* (Jesenský) — *Priepasť!... K d e tam ideš?* (Urban) — *Chodby sa im postavili do cesty, rad chodieb, schody, vedúce na všetky strany, a oni nevedeli — k d e.* (Urban) — *Môžete ísť rovnou cestou, k d e vám len duša ráči.* (Tatarka) — *Leteli ponad vysoké stromy, sám pán boh vie k d e.* (A. Bednár) — *A k d e tak bez cieľa? Kdekoľvek, len preč od nás.* (Rázusová-Martáková)

Vo všetkých nárečiach, teda i vo východoslovenských, zámeno *kde* označuje i smerovanie. Mohli by sme uviesť mnoho dokladov z nárečových textov, ale radšej uvedieme doklad z ľudových piesní východoslovenských, lebo tie sú známe všetkým, a teda vylučujú pochybnosti, napr. hneď začiatok piesne *A d z e idzeš, Heľenko, Heľenko?*

V spisovnej forme nášho národného jazyka zámeno *kam* pripúšťame popri základnom zámene *kde* na explicitné vyjadrovanie smeru.

Býva, je na internáte — v internáte. — D. S-ová z Bratislavy: „V hovorovej reči sa stále častejšie vyskytuje zámena predložiek v, do, na. V čoraz väčšej miere počuť: idem na internát, ambulancia je na učilišti a pod. Podľa môjho názoru je to nesprávne a malo by sa miesto uvedeného používať idem do internátu, resp. ambulancia je v učilišti. No veľmi ma zadivilo, keď som sa s podobnou chybou (podľa môjho názoru) stretla pri vysielaní rozhlasovej hry Petra Severa Hrdinovia dneška dňa 5. 6. 1966: Je na ubytovni, resp. X Y je na izbe."

Odpoveď: Súhlasíme s Vami. Predložka *na* v spojeniach „idem na internát, ambulancia je na učilišti" a pod. je nesprávna. Nepotrebne sa ňou nahrádza základná miestna predložka *v*, a to v prvotnom význame, alebo predložka *do* tiež v prvotnom smerovom význame. Uvedené spojenia sú nové, majú vyslovene žargónové zafarbenie oproti neutrálnym spisovným spojeniam: *idem d o internátu, ambulancia je v učilišti.* Takéto chybné používanie predložky *na* preniklo z cudzích (neslovanských) jazykov najskôr do vojenského slangu, a to v spojeniach „ide na izbu (na cimru), je na izbe (na cimre)" a potom i do študentského a továrenského. Tam možno dokonca počuť i také krkolomné spojenia, ako „je na spálni, je na dielni" — namiesto správnych *je v spálni, je v dielni.* Ani spojenie „na našom závode", nie je z tohto hľadiska lepšie ako spisovné spojenie *v našom závode.* Podobne netreba preferovať spojenia „na (našej) škole, na školách" pred spojeniami *v (našej) škole, v školách.*

J. Oravec

INDEX K 31. ROČNÍKU SR

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

adlatívny význam predpony *u-* 262
Akkra — „akkerský" — akriansky 250—251
augmentatíva na *-isko (-sko)*, rod 300—307
Babie, z Babia, v Babí 193—194
Ballay J., *Metodika pravopisu*, recenzia 161—167
beludžský jazyk — beludžština 187
bernoláčtina — bernolákovčina 45—47
bibliografia kvantitatívnej lingvistiky, zpráva 171—172
Branislav — Braňo — Branko 380
camping — kemping 187—188
celý rad — rad, používanie výrazu 259—260
cudzie prvky v slovenčine 73
cudzie slová v historickej epickej próze 281—283
častica, častice: *nedajbože, nebodaj* 259; *nie-, voľa-, da-, -si* v slovenských nárečiach 133—136
čeština a slovenčina: zbližovanie 78—79, 96—97, 105, 119; kontakty 5—6, 16—19, 70—73, 76—77, 79, 81, 96—97, 103
číslovka, číslovky: pravopis radových čísloviek v spojení *zastal pred ôsmymi („ôsmimi") dverami* 193; *celý rad/rad* 259—260; *„so siedmymi ľuďmi" — so siedmimi ľuďmi* 258—259
deprefixácia pri slovesách 211
deverbatíva, stavové a faktitívne 264
diskusia o racionalizácii slovenského pravopisu 354—357
dojča — dojčence — „kojenec — kojenci" 131—132
doplnok: vo vete 299—300; ako osamostatnený vetný člen 139
džez, džezový — „jazz, jazzový" 258
exemplifikácia hesla v slovníku 25—27, 41
expresívny výraz 84; v historickej epickej próze 283
„fanúšek" — fanúšik 125—126
fasovať — dostať, dostávať, vybrať, používanie 379
fonológia a fonetika, zpráva z kolokvia 122—124
frazeológia 41—42
funkcia slovesnej predpony *pri-* 203—211
gramatické údaje v slovníku 35—36
gramaticko-lexikálna funkcia predpony *pri-* 204
gramatický rod augmentatív na *-isko (-sko)* 300—307
grécke a latinské vlastné mená osôb, skloňovanie v spisovnej slovenčine 341—349
Habovštiak A., *Oravské nárečia*, recenzia 240—243
historický kolorit epickej prózy 277—283
homonymá 23
hovorový výraz 12
chotárne názvy u nás a v Maďarsku, zpráva o výskume 248—249
Iskozová A. — Lenkovová A., *Deutsche Lexikologie*, recenzia 168—171
Ink — príd. meno *inský* 375
Internacionál Slovnaft Bratislava, k utvoreniu názvu 322
Jaseňová ulica — „Jaseňova ulica" 1300
jazyk: jazyková stránka časopisu Prúd 172—174; časopisu Technika a šport 243—247; rubriky Otázky a odpovede v časopise Tréner a cvičiteľ 367—369; novšie výskumy jazyka modernej prózy 358—361
Jazyk a štýl modernej prózy, recenzia 358—361
jazyková kultúra 180
jazykoveda: bibliografia kvantitatívnej lingvistiky, zpráva 171—172
jednočlenná menná veta v poézii 338
kanoe, skloňovanie 189—190
Kde ideš?/Kam ideš? 381—382
komunikatívnosť v jazyku 331
konferencie: vedecké 181—182; o *Slovníku slovenského jazyka*, úvodné slovo 3—6, zpráva a posudky 7—13, 14—19, 20—36, 37—44, diskusné príspevky 76—112, 146—153; o hovorenej slovenčine, zpráva 174—176
kvalifikátory v slovníku 77, 81, 83—84, 92—93, 116—118
Kroměříž — „Kroměříže" — Kroměříža 374
kultúra reči v novinách, rozhlase a televízii 312—314
kvantita: *Jaseňová ulica — „Jaseňova ulica"* 130
lexikálna funkcia predpony *pri-* 203
lexikálna perfektivizácia 32
lexikológia a lexikografia: kvalifikátory

v slovníku 77, 81, 83—84, 92—93, 116—118; Saling S., Šalingová M., Peter O., *Slovník cudzích slov,* recenzia 236—238; Iskozová A., Lenkovová A., *Deutsche Lexikologie,* recenzia 168—171; *Veľký rusko-slovenský slovník,* recenzia 361—367
lok. sg. od subst. *pot: potu/pote* 64
ľudové slová 11, 74
Makarios, skloňovanie 126—129
masová vražda času, o používaní spojenia 196
mať dopad, pôvod výrazu 192
metaforické spojenie *keď prišlo (došlo) na lámanie chleba* 307—309
Metaxas — metaxista 188—189
miestny národný výbor — „miestný národný výbor" 68
migzidzský jazyk — migzidzština 256
Mistrík J., *Slovenská štylistika,* recenzia 239—240
modernizácia jazykovedy 179, 197—203
mucha prenášač chorôb, o správnosti výrazu 194—195
nárečie: častice *nie-, voľa-, da-, -si* v slovenských nárečiach 133—136; nárečie a hovorový jazyk 95—96; nárečie a spisovný jazyk 87—90, 95, 147—148; nárečový výraz, nárečové slová 10—11, 18, 85, 87—88, 91—92; predložka *pri* namiesto *k, ku* v nárečiach 380; nárečové znenia príslovky *vnútri* 375—376; nárečové znenia slova *zrebe (zhrebe)* 230—233
názvy výrobných oblastí 322—323
nedajbože, nebodaj 259
nemať zelenú, o používaní spojenia 65—66
„nepoleteli" — neleteli 130—131
Netty — príd. meno *Nettin („Nettyn")* 190—191
norma: spisovného jazyka, narúšanie 8—9, 107—108
normatívnosť slovníka 14—17, 82—83, 119
odborné termíny 86
odvodené slová 13
opakovanie výrazu u Jašíka 284—291
operátor, operatér 379—380
oslovenie *„pani doktor" — pani doktorka* 380—381
ospravedlniť niečo/niekoho a *ospravedlniť sa* 195—196
pád, pády: lok. sg. od *pot: potu/pote* 64; gen. sg. pri vzore dub 99—100, 110—111
parentéza v diele A. Matušku 211—218
písanie: vlastného mena *„Pseudo-Maurikios" — Pseudomaurikios* 63—64; *y* v základnej číslovke 193; *i* v radovej číslovke 258—259
podmet ako osamostatnený vetný člen 138
„podprsenky" pre kravy, o nevhodnosti výrazu 381—382
podstatné meno, podstatné mená: gen. sg. od substantíva *Kroměříž* 374; slovesné podst. mená z hľadiska slovotvorného 225—228; rodová zhoda pri subst. *dievča* 185—186
pravopis: príslovkových zložiek 48—50; veľkých písmen v pomenovaniach typu *Geograf bavorský* 154—156; v časopise Prúd 172—174; v časopise Technika a šport 243—247; slova *šiling* 251—252; slova *camping — kemping* 187—188; slova *bikini — bikiny* 372—374; správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie 354—357; Ballay J., *Metodika pravopisu,* recenzia 161—167
predložka, predložky: *na, v* v spojeniach *býva, je na internáte — v internáte* 382; pri spojení *„idem pri dom", „pri školu"* ako nárečová 380; vokalizované *vo* a *ku* v spisovnej slovenčine 270—277
predložkové heslo 35
predmet ako osamostatnený vetný člen 138—139
predpona, predpony: *pri-* v slovenčine 203—211; *u-* a jej funkcia v slovenčine 261—270
preklad filmových titulkov 142—125
prídavné meno, prídavné mená: väzba 100—101; *inský* od *Ink* 375; s príponou *-ný,* rozdeľovanie 318—319; *akkriansky — „akkerský"* od *Akkra* 250—251
priklonif sa k horšej známke, tvrdšej známke — klasifikovať prísnejšie 324
príslovkové určenie ako osamostatnený vetný člen 139
príslovka, príslovky: pravopis príslovkových zložiek 48—50; *vnútri* a *vo vnútri* 375—376
prístavok ako osamostatnený vetný člen 138
prísudok ako osamostatnený vetný člen 138
prívlastok ako osamostatnený vetný člen 138
„Pseudo-Maurikios" — Pseudomaurikios 63—64
ranofeudálny — včasnofeudálny 191—192
reagencia a *reakcia,* používanie 382
refrén u Jašíka 285—291
rod: slova *vibrio* 378—379; augmentatív na *-isko (-sko)* 300—307
roly a *role,* významový rozdiel 260
rozdeľovanie slov: v slovenčine 219—225, 258, 252—255; príd. meno s príponou *-ný* 318—319; v tvaroch inštr. pl. s pádovou príponou *-mi* 252—255; *týždeň — týž-dňa,* či *„týžd-ňa"* 370—371
Ružička J., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatin 51—55; súpis prác jubilanta za roky 1938—1964 55—62
rytmický zákon: *miestny národný výbor — „miestny národný výbor"* 68
sená, utvorenie slova 371—372

skloňovanie: názvov typu *Pod Hradovou* 157—160; gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine 341—349; mena *Makarios* 126—129; názvu *Babie* 193—194; slova *kanoe* 189—190; slova *bikini* 372—374
slová, výber v slovníku 39
slovenčina: konferencia o hovorenej slovenčine, zpráva 174—176; k doterajšej literatúre pre cudzincov 314—317; úlohy slovenskej jazykovedy 197—203
sloveso, slovesá: v slovníku 31—34; pohybové 261; zvratné 263; tvorenie nedokonavých slovies 66—67; zmena významu 266—267; bezpredmetové 265; tvorenie vidov od slovesa *neletieť* 130—131; od slovesa *usmrtiť* 66—67; funkcia slovesnej predpony *pri-* v slovenčine 203—211; tvorenie slovesných podst. mien 225—228
slovná zásoba slovenčiny, vývoj 7—8
slovník: *Slovník slovenského jazyka*, konferencia o ňom (materiály) 3—44, 76—119, 146—153; štúrovské základy slovenského slovníka 69—75
„Smenár", „Prácista" — smenár, prácista 320—321
spisovný a nespisovný výraz 17, 97—99, 104—105
spojky v slovníku 35
spoluhláskové skupiny 329, 332
synonymá, ich využitie v slovníku 24—25, 349—352
syntaktická stránka verša 336—337
syntax: lineárna a cyklická syntaktická štruktúra 292—300; v súčasnej slovenskej poézii 335—340; parentéza v diele A. Matušku 211—218; podmet, prísudok, prívlastok, prístavok, predmet, príslovkové určenie ako osamostatnené vetné členy 138—139
Šaling S., Šalingová M., Peter O., *Slovník cudzích slov*, recenzia 236—238
šarkan — „drak" 67
šiling, výslovnosť a pravopis 251—252
štandardizácia spisovného jazyka 90—91
štruktúra a stavba hesla v slovníku 39—40
štúrovské názvy mesiacov 74—75
štýl, štylistika: štýlová charakteristika slov 9, 43; štylistická diferenciácia v slovníku 28—29; štylistická príznakovosť slov 77; štylistická diferenciácia jazyka 330; štylistické hodnotenie slov 106—107, 111, 146—153; novšie výskumy v modernej próze 358—361; v historickej próze Z. Dônčovej 277—283; Mistrík J., *Slovenská štylistika*, recenzia 239—240
teória spisovného jazyka 202
terminológia: v slovníku 30—31; zasadanie medzinárodnej terminologickej komisie lingvistickej, zpráva 353
tradícia v jazyku 334
tradičná jazykoveda 200—201
„trumpeta" — trúbka 257—258
tvorenie slov: *„fanúšek" — fanúšik* 125—126; *Metaxas — metaxista* 188—189; tvorenie slovesných podstatných mien 225—228; *sená* 371—372
veľké písmená: o písaní v pomenovaniach typu *Geograf bavorský* 154—156; v slovách *„Smenár", „Prácista"* 320—321
Veľký rusko-slovenský slovník, recenzia 361—367
vetný člen: osamostatnené vetné členy 136—141
viacslovné lexikálne jednotky 27—28
vibrio, rod a forma pádov 378—379
vid: dokonavé a nedokonavé slovesá 32—34; tvorenie vidu 99; vidová funkcia predpony *pri-* 210
vikingovia, či *„Vikingovia"* 309—311
vnútri a *vo vnútri* 375—376
Voprosnik Obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa, recenzia 357—358
vreckovať, vreckovač, vreckovačka 323—324
vykĺulo sa šidlo z vreca, k používaniu výrazu 67
výskum: mestskej reči 201; pre Slovenský jazykový atlas 357—358; hovorovej podoby spisovnej slovenčiny 181, 201
výslovnosť: slov *komunista, dekan, lektor* 381; slova *šiling* 251—252; *n* v slove *Branislav* a *Branko* 380; problémy slovenskej výslovnosti 325—335
význam, určovanie v slovníku 12—13, 18—19, 21—23, 29
Wales — Walesania — „Walešania" 255—256
zákonitosť stability jazyka 329
zámeno, zámená: *taký, -á, -é* s významom približnosti 377; 34—35; zámenné príslovky 34—35
zápcha, zápek — „zácpa" 132
zasadanie Medzinárodnej terminologickej komisie lingvistickej, zpráva 353
zastal pred ôsmymi („ôsmimi") dverami 193
záver — uzáver, uzávera — uzáver, k používaniu 319—320
zavrátiť — zavracať, významový rozdiel 65
zpráva, zprávy: o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1963—1965 180—183; o valnom zhromaždení Združenia slovenských jazykovedcov 178—180; o činnosti ortoepickej komisie 183—184;

o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1964—1965 354; o činnosti Ústavu slovenského jazyka roku 1965 176—178

zrebe (zhrebe), význam, pôvod, rozšírenie a morfologické zaradenie 228—235
zvuková stránka slovenčiny 325

Š. Lipták